

راه‌آب‌نامه

چاپ دوم

بخم

سید محمد علی جمال زاده

اقتباس و تقلید محفوظ

ناشر

دیماه یکم زاروسیدوسی نه خورشیدی

تنبیه

من که چنین عیب شمار توام در بدو نیک آینه دار توام
آینه چون نقشی تو بنمود راست خود شکن آئینه شکستن خطاست
(نظامی گنجوی)

نویسنده مشهور روس نیکلای گول در مقدمه جلد دوم کتاب معروف
خود «ارواح مردگان» چنین مینویسد :

«این کتاب را بدان نظر نوشته‌ام که معایب و نواقص ملت روس را
نشان بدهد نه صفات حمیده و خصایل پسندیده‌اش را چون اگر کسی
بخواهد تنها بنشان دادن چند نمونه از صفات بارزه و فضایل اخلاقی
روسها در کتابی اکتفا نماید تنها نتیجه‌اش این میشود که اسباب ازدیاد
خود پسندی و خودستائی و نخوت و کبر آن ملت را بیجهت فراهم
ساخته است.»

زان حدیث تلخ می‌گوییم ترا تا ز تلخیها فرو شویم ترا
تو ز تلخی چون که دل پر خون شوی پس ز تلخیها همه بیرون شوی
(مولوی)

فهرست

قسمت اول

(دیدار یار غایب)

صفحه

۲	۱- در عقب سایه دویدن
۴	۲- راسته بازار
۶	۳- امامزاده
۸	۴- یار باز یافته
۱۲	۵- سرگذشت

قسمت دوم

«خیر اندیشی»

۱۶	۱- جلسه رسمی
۱۶	۲- پیشنماز
۱۸	۳- زن خان
۲۲	۴- وجیه المله
۲۸	۵- شاطر آقا
۴۷	۶- حکیمباشی

قسمت سوم

«پاپوش دوزی»

۵۶	۱- خطابه‌های عرفی و شرعی

- فهرست -

قسمت چهارم

(طاس لغزنده)

۶۶	۱- اهل فن
۶۷	۲- معمار باشی
۷۰	۳- حساب حساب است و کاکا برادر
۷۴	۴- داد خواهی
۷۵	۵- بنائی

قسمت پنجم

(خانه خرابی)

۸۲	۱- نه میدهم نه حاشا میکنم
۸۴	۲- وسوسه‌های شیطانی
۸۷	۳- فارسی سره
۹۲	۴- افعی هجده نشان
۹۷	۵- بدهکار طلبکار
۱۰۱	۶- آخرین تیرترکش
۱۰۹	۷- الفاتحه
۱۱۲	سراپتام

قسمت اول

دیدار یار غایب

در عقب سایه دویدن

چند سال پیش که بایران برگشته بودم روزی گرفتار قلب الاسد طهران و دچار بحبوحه گرمای بیمر و تابستان گردیدم. از آن گرماهایی بود که مار پوست میانداخت. در هوای خفه سرداب و فضای گرفته و مرطوب آن پختدانی که باشب اول گور برادر خواندگی داشت کلافه شده بودم. عرق ریزان و هن هن کنان سرو پای برهنه دیوانه وار بیرون جستم، آفتاب زل و بیحیا در میان چهار دیوار حیاط افتاده خانه را بصورت کاسه مسینی در آورده بود که در کوره سوزان مسگران از درون و بیرون با جیوه گذاخته صیقل یافته باشد. تف آجر فرش زمین کف بارامی سوزاند. هرم حرارت مانند دماغی مست در هوا پیچیده تا چشم کار میکرد امواج بیجان و رقصانی در فضا تولید نموده بود که انسان از تماشای آن گیج میشد. زالسوی قحطی زده خشکی بجان باغچه های دو طرف حوض افتاده چنان رمق زمین را مکیده بود که سطح خاک مانند لب تشنه شکاف برداشته بود.

اگر بگویم گرمای سنگ را میترکانید و از زمین و آسمان آتش میبارید حمل بمبالغه خواهید کرد ولی باور بفرمائید که از اطراف خانه و از گچ و کاه گل در و دیوار حرارتی تراوش مینمود که از حرارتی که از دهنه تنور بیرون میآید دست کمی نداشت.

خواستم مشتی آب بسر و صورت بزنم دیدم آب سبز فام حوض دو وجب از پاشویه پائین تر رفته و باندازه ای متعفن و آلوده است که گوئی ته مانده تمام آشپز خانهای شهر را در آن سرازیر نموده اند. انواع و اقسام

بیشمار کرمها و خاکشیا لابلای آن دایع مهوع بجنب و جو و کند و کوب مشغول بودند. هر جنسی و هر نوعی شکلی و رنگی و حرکت مخصوصی داشت یکی بشکل نخ سرخ باندازه يك بند انگشت خود را بسطح فوقانی آب آویخته مانند بندبازان با بقیه بدن برقص مارپیچی سرگرم بود. دیگری مانند لاک پشت از لای و لجن برای خود غلافی ساخته بود و ببدنه صاروج ریخته حوض چسبیده تنها قسمتی از بدن مفتولی خود را از کمینگاه بیرون انداخته در پیچ و خم تلاش معاش بود. خرمن خرمن خاکشیه‌های اسپرزه‌ای شکل در طبقات آب بخطوط افقی و عمودی مانند کرورهای تیرشهاب در رفت و آمد بودند و در هر دقیقه صد هزار هازوایای حاده و منفرد چه بوجو دمیا آوردند. چهارپنج دانه ماهی سرخ و سفید در کمال طمانینه و وقار با آن چشمهای پولکی خمار موازی یکدیگر بشکل خطوط حجامت صف‌زده در میان این نعمت بی‌زوال افتاده بودند و معلوم بود بزبان حال که زبان مادری ماهیان است می‌گویند اگر دنیا را آب ببرد ما را خواب میبرد. پروا رویه دارد در این عالم تمتع چنان کیفور بودند که اگر گاهی یال و دمشان نمی‌جنبید آنها را مرده پنداشته بودم. قدری دورتر سنگ زردنیو و لاغری بادنیه‌های بیرون جسته و چشمان نیم بسته در نیم و جب سایه‌دالان نیمه‌جان بزمین افتاده بود و از زور گرما و تشنگی له‌له میزد.

باری کفرم داشت بالا می‌آمد و راستی چیزی نمانده بود دیوانه شوم. عبائی بخود پیچیدم و گیوه‌ها را پیا کشیده از خانه بیرون جستم. خورشید خانه خراب دست بردار نبود و در بالای سرم چون دایره گداخته‌ای که بدست آدم ریشه‌داری افتاده باشد قدم بقدم بامن روان بود و چتر سوزانش را بر سرم گشوده مدام با حرکت دوری خفیفی می‌ارزید و می‌چرخید و می‌گردید و تنق‌زنان تیرهای سوزان خود را چون خار پشت آتشینی بر سرو جانم پرتاب می‌نمود.

فکر کرم خود را بشیستان خنک و خلوت مسجدی برسانم و آنجا نفسی تازه کنم و حتی اگر میسر باشد از شما چه پنهان گیوه ها را زیر سر نهاده عبارا بسر بکشم و بفراغت بال چرتی بزنم .

۲

راسته بازار

چند دقیقه بعد خود را در وسط سبز میدان یافتیم . دهنه خنک و تاریک ، روشن . بازار کفش دوز ها مانند دهنه ماشین گرد و غبار گیری جلبسم نمود . چندی طول کشید تا چشم بتاریکی عادت کرد . در هوای خنک بازار نفسی تازه کردم و رفته رفته جانی گرفتم . نور آفتاب از سوراخهای طاق مانند ستونهای سیمینی مؤرب بدیوار افتاده بود و تیرهایی را بخاطر می آورد که بناها با سم شمع بدیوار های سینه کرده میزنند . خورشید پرده در بردگانها افتاده بود و تابیح و بن این پستوها رخنه نموده ته و توی این هولدانی - های سهمگین و این مغاکهای اسرار انگیز را چون سینه مقبلان و خاطر ماحبدلان نورانی و روشن نموده بود . استادان پیرو جوان سینه بند بجلو و درفش بدست در مقابل کنده ها بدوزان و نشسته سر گرم دوخت و دوز بودند در عالیکه شاگردها در عقب دکانها مشته بکف چرم و تیماج میکوبیدند . بوی چرم خیسیده و صدای آواز استادانی که دست بدهنی داشتند در زیر سقف افتاده راسته بازار کفشان را بصورت کلیسای ترسیان در آورده بود . کفشها و پوتینها و صاغریها و نعلینها و قندرها و چکمه های رنگارنگ و گوناگون با سلیقه هر چه تمامتر زینت افزای در و دیوار دکانها گردیده باین سولدانیهای چرکین رونق حجله عروسان بخشیده بود .

از تماشای این دکانهای کندو شکل که با همه تنگی و تنگناری
پشت در پشت و نسل در نسل روز گاران دراز ناندانی این مخلوق زحمتکش
و بیت‌الرزق هزاران مردمان حلال‌خوار و بردبار است لذت وافر بردم .
بقدری از این عالم بی‌غل و غش و این مردم زحمتکش خوشم آمد که آرزو
کردم ای کاش هزار پا میشدم و کیسه‌ری داشتم تا برای هر پای
خود کفشی میخریدم و بیازار کساد این بندگان محبوب خدا رونق
فروغی میبخشیدم.

پی‌درپی از هر جانب خوش‌باش و تعارف بود که نثارم میکردند .
بقدری « آقاچه فرمایشی است » و « سرکار خان چه میل داشتید » بر سر
صورت‌م بارید که چیزی نمانده بود رودریایی‌ستی گیر کرده با حبیب خالی
خریداردکان بی‌رونقی بشوم ولی از آنجائیکه اصلاً جامه‌ای نداشتم که
جیب‌داشته باشد هر طور بود خود را از میان طوفان تعارفات و ازورطه
مخوف معاملات که چنانکه افتد و دانید مستلزم آن همه چانه‌زدنهای
عریض و طویل است بیرون انداختم و بدون آنکه کلاه کاسب بیچاره‌ای
را برداشته باشم و یا کلاهی بسرم گذاشته باشند از بازار ارسی‌دوزها گذشته
وارد بازار خیاطها شدم .

بصدای تیک‌تیک چرخهای خیاطی بیهوده قصه « استاد علم »
بخاطر آمد و از این مضمون بکری که باستحقاق و یا بدون استحقاق
رندان متلك ساز برای صنف نجیب خیاط كوك کرده اند کیفی بردم . درویشی
سیاه‌پوست ار آن علی‌موجودی‌هایی که میدانید من تشاء پر گره هزار دانه
بردوش و کشکول بردست موهای وززده خود را بشکل تاجی ساخته بود
و دست طفلك سیاه‌سفیدپوش خود را گرفته « حق بده ، حق بگو ، حق
بستان » گویان بدون آنکه منحل کسی باشد مؤدب و آرام از جلو دکانها

میگذاشت . هنوز از تماشای او فارغ نشده بودم که گل مولای دیگری پوست تختی مرغزین برپشت و کشکولی منبت بازنجیر برنجی بردست و شولائی بردوش ورشمه پشمین بلندى که بامپره‌هائی ازسنگ سلیمانی مزین بود بر کمر و تسبیح هزاردانه یسر بردست گیسوان دایر شانه انداخته تبر زینی طلا کوب بردست و تاج چهار تر کی بر تارك در مقابلم سبز شد . مشغول خواندن این بیت بودم که بر تاجش نوشته شده بود که :
ترك مال و ترك جان و ترك نام
در طریق عشق اول منزل است
که با چنین هیئت و هیبتی علی‌علی گویان مقداری برگ و علف بزور در حلقم چپانید و دست را با اقتدار جلو آورده شیئی الله طلبید.

چند قدم بالاتر يك نفر فرش فروش اردبیلی که مانند نخود میان آش در میان صنف خیاط برای خود دکانی دست و پا کرده بود يك تخته قالی پهن و درازی که گوئی برای صحن میدان مشق بافته‌اند و ارو نه در میان بازار انداخته بود و انسان و حیوان بی پروا از روی آن میگذشت. منهم بنوبت خود از روی آن گذشتم و از دالان کج و معوج امامزاده زید وارد صحن دلباز و روح افزای امامزاده شدم.

۲

امامزاده

فضائی دیدم روشن و مصفا و خلوت و بیصدا. راستی که روحانیت مخصوصی داشت. درختان چنار و نارون از هر سو سایه انداخته بود و آب باریك زلال و گوارائی که در حوض جناری و از اطراف سنگ سر ازیر میشد بمبلفی بطراوت آن محیط میافزود.

در کنار حوض چمباتمه نشستم و چندان از آن آب پاك و زلال بر سر

و صورت زدم تا چشمم بکلی باز شد و از گیجی و کسالت یکباره بدر آمدم. معلوم شد چنانکه در وهله اول پنداشته بودم تنها نیستم. یکنفر دیدم که باقیافه عارفانه یکتا پیراهن و یکتا شلوار با بازوان باریک و پروپائی نازکتر از ننی قلیان و تیره تر از لوله تریاک در یکی از ایوانهای امامزاده در جلو کلاک نیم شکسته ای نشسته بود و بدون آنکه بعالم و عالمیان اعتنائی داشته باشد باشد انگ حواس سرگرم کشیدن و افور بود و با سیخ و انبر و چاقو و قوطی تریاک و حقه و افور عوالم مگوئی داشت که بیخبران رادر آن راه نبود. یکنفر دیگر در زی بازاریان بادب در مقابل ضریح مبارک ایستاده بود و دست راست را بروی سینه نهاده سیاه را بطرف مقبره سیخ کرده بصدای نرم تضرع آمیزی زیارت نامه میخواند. جوان روستائی نیم برهنه ای باتن و بدن سیاه سوخته در پای درختی پهن شده بود و با دقت هر چه تمامتر بجستن پیراهن متقال پروصله خود مشغول بود و از متصل شدن مکرر و مستمر دوناخن انگشتان شست او معلوم بود که در این پیکار خونین فتح و ظفر پیوسته با او هم معنائ و هم رکاب است. گاهی بی مقدمه با چنگال ناخن و قشوی پنجه بجان گرده و سینه و ران و زیر بغل و زهار خود میافتاد و در این میدان قتلگاه چنان صدای خرخری بر راه می انداخت که بازار خراطان را بیاد میآورد. نزدیک دالان زن جاهله سیه توه ای چادر و چارقد بسر و چاقچور بپا رو بند را بعقب زده بود و در کنار باغچه بدن نما نشسته بشدت مشغول یک زدن بقلیانی بود که از قهوه خانه دالان امامزاده برایش آورده بودند. پیرمرد ریش حنائی خوش سیمائی گیوه ها را زیر سر گذاشته و در سایه در گاهی تخت و تبارک خوابیده از نعمت خداداد خواب کاملاً برخوردار بود و از این خند نمکینی که بر روی لبانش نقش بسته بود معلوم بود که بریش دنیا میخندد و بزبان حال میگوید: درویش بخواب

و توانگر بآرزوی خواب.

از مشاهده آن احوال به اختیار گفتم :

خوش فرش بویا و گدائی و خواب امن

کاین عیش نیست در خور ~~لوت~~ لوت خسر وی

قدری دورتر جوانک بید زده رنگ پریده‌ای با چشمان تبار در
سینه آفتاب چنبل زده بود و زانو ها را در پهل گرفته چانه را بروی دو
زانو گذاشته رنجموره کنان مانند بید میلر زید و از نور تپه لرز دندانهایش
چنان بهم میخورد که صدایش تا آن طرف امامزاده شنیده میشد. در گوشه
و کنار یک دسته کبوتر بغیر کنان سینه ها را بجلو انداخته دانه جمع کنان
باهم معاشقه ها و معانقه ها و راز و نیازهای داشتند که دهان را بآب میانداخت
و هر دل مرده‌ای را زنده میساخت.

۴

یار باز یافته

در همان حیص و بیص که باشندانگ حواس بسیر و تماشای این
عوالم خودمانی سرگرم بودیم تا گهان در پشت سرم فریادی بلند شد که
چرتم را درهم درید و صدای آشنائی بگوشتم رسید که میگفت « اینک
می بینم بیداری است یارب یا بجواب » هنوز بخود نیامده بودم که خود
را سخت در آغوش جوان لغملغی لاغر و نحیفی دیدیم که دور از جناب شما
چندان بزمجه خوشیده و جوشیده‌ای بی شباهت نبود.

مانند مادری که فرزند دلبنده گمشده خود را یافته باشد نفس زنان
و ذوق کنان مدام در دور و ورم میگردید و حالا سرو گوش مرا ببوس و
کی نبوس.

رفیق شفیق قدیمی خودم روح الله بود که چند سال پیش در فرنگستان با او آشنا شده بودم و دو سال قبل به تهران رفته بود که دو ماهه بر گردد و همان رفتنی بود که رفت و دیگر بر نگشت که نگشت. من هم چنانکه رسم این دنیای دنی است او را فراموش نموده بودم و در کمال شرمندگی اقرار مینمایم که حتی قیافه اش هم از خاطرم محو شده بود. ولی بمحض اینکه چشمم بآن چشمان تیز و گیرنده اش افتاد دفتر خاطرات گذشته در مقابل نظرم باز شد و آن همه یاد گارهای فراموش نشدنی دوره جوانی و مدرسه که بلا شك گرانیهاترین ذخیره عمر است صفحه بصفحه و سطر بسطر در نهانخانه خاطرم مجسم گردید.

شادی کنان گفتم رفیق تو کجا و اینجا کجا؟ با عمارت حال آشفته جواب داد که «یار اسخن از زبان مامیگوئی» ترا در عرش فرنگستان میبستم و در فرش خاکدان امامزاده زید میبایم.

آب در کوزه و ما تشنه لبان می گردیم

یار در خانه و ما گرد جهان میگردیم.

عجب پیش آمد غیر مترقبی است. ترا بخدا بگو بینم کی بایران برگشتی و اینجا کجاست؟

گفتم قصه خودم را بعدها برایت نقل خواهم کرد ولی تو بگو بینم رفته بودی دو ماهه بر گردی چرا بر نگشتی؟ روح الله قیافه غمناکی گرفت و گفت:

مر ازی است اندر دل که گر گویم زبان سوزد

و گر پنهان کنم ترسم که مغز استخوان سوزد

یادم آمد که رفیق ما از همان وقتی که فرنگستان بود عادت

داشت در موقع صحبت برای هر جمله بك بيت باستشهاد بیاورد و

به همین مناسبت دوستان اسمش را «بیت و مصراع» گذاشته بودند. گفتم روح الله تو که هنوز همان «بیت و مصراع» قدیمی هستی. بی ادبی میشود خر همان خراست فقط پالانش عوض شده است. ولی بیا و محض رضای حد ايك امروزه حوصله ام را با این ابیات مناسب و غیر مناسب سر نیاور و از خر شیطان مناسب گوئی پیاده شو و پوست کنده بگو بینم چه بلائی بسرت آمده که در این مدت کوتاه بشکل مردی از گور گریخته در آمده ای. نیشش باز شد و گفت تو اصلاً همیشه دشمن شعر و ادب بوده ای و از قرار معلوم هنوز هم هستی. یادت هست در فرنگستان هم وقتی جمع شدیم و خواستیم انجمن ادبی تشکیل بدهیم تنها کسی که مخالفت نمود تو بودی و گفتی ایرانیها امروز بتمدن مادی محتاج ترند تا بشعر و هنر و عقیده داشتی که هر ایرانی که مثلاً فقط به موطنانش یاد بدهد که بدر مبالها چفت بگذارند بیشتر به مملکت خدمت کرده تا کسی که در نظم و نشر «مکتب ادبی جدید» تأسیس نماید.

گفتم عجب یاد و هوشی داری، من خودم هم این لطایلات را فراموش کرده ام و تو هنوز کلمه بکلمه یادت است. ولی بگو بینم آیا یادت می آید که همینکه دور هم جمع میشدیم بزرگترین تفریحمان بد گفتن از ابران و از هموطنانمان بود ولی تا چشممان بفرنگیها میافتاد بقدری در تعریف و تمجید ایران و ایرانی و هر آنچه باین آب و خاک و این مردم تعلق دارد مبالغه میکردیم که کم کم مطلب بخودمان هم مشتبه میشد. یادت هست که هر وقت از ما میپرسیدند از چه راهی و با چه وسیله ای بتهران میروید برای اینکه نفهمند که ایران خط آهن ندارد میگفتیم اشکالی ندارد اول با کشتی میرویم تا بندر بوشهر و از آنجا تا شاهزاده عبدالعظیم یا با اتومبیل و یا با قافله میرویم و از شاه عبدالعظیم تا خود

طهران تمامش را با خط آهن میرویم.

گفت البته که یادم است ولی آیا خاطرت هست روز دیگری که با هموطنان دسته جمعی برای برف بازی بکوهستان رفته بودیم و صحبت از میوه های ایران بمیان آمد چه غوغائی برپا شد. ابوالحسن که اهل تبریز بود بیاد صد و بیست و چهار نوع انگور آذربایجان چنان آب بدھانش افتاده بود که ترسیدیم مبادا سیل راه بیفتد و یک نفر دیگر که خراسانی بود از حسرت هلوی آن سامان و آن هندوانهائی که دوتای آن را بار یک شتر میکنند مانند حضرت یعقوب که بیاد فرزند گمشده خود افتاده باشد از فرط تأثر چیزی نمانده بود اشکش جاری شود. باز تو بنا بعاتد معهود بنای مخالفت را گذاردی و خوب یادم است گفتی با میوه تنهام که بار یک مملکت بار نمیشود و نمیتوان توقع داشت که انسان هر وقت دلش هوای تیاتر کرد بجای تیاتر رفتن دل خود را بخر بزه خوردن راضی کند و هر وقت هوای اپرا و رقص بسرش زد بجای اپرا گلابی نظیر تناول نماید و خلاصه آنکه جواب روح و دل خود را تنها با خوردن میوه هسته دار و بی هسته بدهد.

گفتم راستش این است که هنوز هم معتقدم که با ادبیات خشک و خالی هم بار یک مملکتی بار نمیشود و آئین سروری شرایط دیگری هم دارد والا این ادبیات عالی یا این کلمه های خالی حکم قبل منقلی را پیدا میکند که بی ادبی میشود بدراز گوش بسته باشند و این مردمی که گمان نمیکنم از این ادبیات گران بها چیزی بفهمند و استفاده بکنند بحال مریضی میمانند که از زور تب و لرز بنالد و نداند که بار گنه گنه بردوش دارد.

روح الله سری جنبانید و گفت حقا که فاسدهستی و این افکار خام در

باره ادبیات در نزد تو «باشیر اندرون شد و با جان بدر رود.»

گفتم رفیق بازدارى صحن این امامزاده را انجمن ادبى مىکنى
بیا و محض رضای پروردگار دست از سر کچل ما بردار و ادبیات و اشعار را
چند دقیقه بکنار گذاشته صاف و پوست کنده بگو بینم در چه حالى و چه
عوالمى را سیر مىکنى؟

خنده‌ای تحویل داد و گفت سمعاً و طاعة «حکم آنچه تو فرمائى
مابنده فرمانیم»...

تعجب کنان سخنش را بریدم و گفتم تو که باز.. ولى نگذاشت
حرفم تمام شود و برسم توبه و انابه استغفر الله گویان آبدهان جانانه‌ای
بر زمین انداخت و گفت بخدا تقصیر من نیست، چه میتوان کرد.

خوی بد در طبیعتى که نشست
نرود تا بوقت مرگ از دست
خواستم صیغه هذا فراق بینى و بینك را برایش بخوانم که بملاطفت
دستم را گرفت و گفت اوقات تلخ نشود قول شرف میدهم که دیگر مرتکب
این عمل شنیع نشوم.

کنار ایوان امامزاده درسایگامى نشستیم و روح الله خود را برای
نقل سر گذشت خود حاضر ساخت ولى پیش از آنکه شروع نماید پرسید
چطور صلاح میدانى با همه فرنگى مآبى باین شاگرد قهوه‌چى بسیاریم
برایمان دو فنجان چای آق پراغلابا آب لیموى فسا بیاورد که ضمناً گلوئى
هم تر کرده باشیم. قبول نمودم و پس از خالى کردن آن استکانهای انگشته‌ای
روح الله برداشت سخن را چنین نمود:

۵

سرگذشت

گفت لابد در خاطردارى که پس از وفات پدرم سهمى را که از

میراث پدر بمن رسیده بود بیول نقد مبدل ساختم و با خود برداشته برای تحصیل بفرنگستان آمدم. بایديادت باشد که در کار درس و تحصیل شوخی سرم نمیشد. شب و روز سرم تو کتاب بود و پیشرفتی که در ظرف دو سال ونیم اقامت در فرنگستان کرده بودم آنقدرها بدنبود. از تحصیل لایمیک سال بیشتر باقی نمانده بود که از مادرم کاغذ رسید که برای خواهرت شوهر خوبی پیدا شده است ولی چون پس از پدرت تورئیس و سرپرست خانواده هستی بلمه دادن را محول با اجازه تو نموده ایم و چشم براه هستیم که هر چه زودتر خودت را برسانی تا بسلامتی و خوشی بابودن خودت شیرینی عقد کنان را بخوریم و عروس و داماد را دست بدست بدهیم.

اول خیال کردم تعلل بکنم ولی چون اتفاقاً تعطیل مدارس در پیش بود و خودم هم دلم هوای یار و دیار کرده بود بزودی دست و پایم را جمع کردم و مصمم شدم دو ماهه بطهران بروم، خواهرم را شوهر بدهم و تاهدرسه باز نشده برگردم.

چون در طهران خانه وزندگی مختصری داریم پول لازم نداشتم و فقط خرج برگشتن را با خود برداشتم و بمجرد اینکه پایم بطهران رسید از ترس اینکه مبادا خرج بشود و کار مراجعت لنگ بماند شخصاً بیانك رفتم و بدست خود بیانك سپردم و قبض در جیب گذاشتم و برای اینکه دلم قرص باشد تقریباً روزی یکبار دوبار هر وقت تنها میشدم در میآوردم و نگاه میکردم. درست ده روز بعد از ورودم بطهران عروسی خواهرم را علم کردم و يك هفته بعد از عروسی چون شوهرش امین مالیه رفسنجان بود صورت عروس و داماد را بوسیدم و بطرف رفسنجان راهشان انداختم آنگاه. اول فکر کردم بیخود در گرمای تهران که واقعاً خرتب میکند و قتم را تلف نمایم. خواستم مادرم را راضی کنم و زودتر بفرنگستان برگردم ولی

مادرم خیلی بیقراری کرد و هر چه با دایاد حاضر شدم که ایام تعطیل را در طهران بگذرانم.

همان اوقات بود که روزی اتفاقاً متوجه شدم که آب حوض خانه زیادتر از حد معمول پائین رفته و بوی گند حیات را سر گرفته است. از مادرم پرسیدم چرا آب حوض را عوض نمیکنید گفت ندنه جان من که زن لچک بسر بی دست و پائی بیش نیستم و کاری از دستم ساخته نیست ولی الان دوماه است کشتیار دروهمسایه شده ام که بابا این راه آب خراب است و تعمیر لازم دارد از بس همه تنبیل و بیخیالند هیچکس حاضر نشده يك قدم در این راه بردارد، هر کسی منتظر است که کس دیگری لقمه را در دهانش بگذارد.

از این همه مسامحه و اهمال متحیر شدم و شیطان در پوستم افتاد و همانجا قلم برداشتم و متحد المالیه یا باصطلاح نیکوتر امروزه بخشنامه ای به مسایگان نوشتم و بکلفتها ن ماه باجی سلطان سپردم که یکی یکی را بدست خود برساند. نوشته بودم چون بزودی عازم مراجعت هستم و آرزو دارم باز يك مرتبه دیگر از نعمت زیارت آقایان برخوردار باشم استدعا دارم قبول زحمت فرموده فردا صبح را برای صرف چای قدم رنجه فرمایند. ضمناً اشاره نمودم که مطلب لازمی هم هست که باید با حضور ایشان در میان بگذارم.

قسمت دوم
خير انديشى

جلسه رسمی

فردای آن روز که از قضا جمعه بود همگی سر وقت منتها بایکی دوساعت پس و پیش حاضر شدند. حضرات عبارت بودند از چهار نفر مرد و یک نفر زن؛

برای معرفی این پنج نفر باید دانست که خانه ما در کوچه بن بستی واقع شده است که شش خانه بیشتر ندارد. از طرف دست راست وقتی وارد کوچه میشوی اول خانه حاج شیخ رجیععلی پیشنماز است. بعد میرسیم به خانه عزت الملوک خانم مشهور بزن خان. خانه ما بیخ کوچه چسبیده است به خانه میرزا نورالله حکاک مشهور به «ملتخواه». دو خانه دیگر دست چپ یکی در اجاره مشدی نوروز شاطر است و دیگری ملک شخصی میرزا موسی حکیمباشی است. اینکه معرفی خانه ها حالا دو کلمه هم از صاحبخانه ها بشنو.

پیشنماز

حاج شیخ رجیععلی پیشنماز ملای سالخورده محترمی است که از پنجاه سال باینطرف هر روز ظهر و عصر در مسجد محقر طاق داری که مؤمنین و مؤمنات محله برایش زیر طاق بازارچه بقدریک غربال ساخته اند

نماز جماعت میخواند . سدپسر عمامه بسریش دراز دارد که اولی عصادار پدر و دومی مؤذن و سومی مکبر او میباشند . حاج شیخ رویه مرفته ملای بسیار نازنین و باخدائی است . هر چند اشخاص و لنگار و بد زبان زمزمه میکنند که آقا سواد درستی ندارد و برایش ساخته اند که بجای «صحيح العمل» میگوید «درست العمل» و در مقام «سهل المؤمنه» «سهل الماهانه» نوشته بوده است ولی خواه این حرفها راست باشد یا دروغ حاج شیخ آدم نازنین و ملای جامع الشرايط بی غل و غشی است و يك مویش بهزار تا از این علمای اعلام بیعمل و جامع المعقول و المنقولهای نامعقول میارزد .

بی نهایت صاف و صادق است بطوریکه گاهی رنود دستش میاندازند . خاطر م است پیش از سفرم بفرنگستان روزی با چند نفر از بچه بچه های محل وقتی عصار نان بمسجد میرفت دورش را گرفتیم و دستش را بوسیدیم و پرسیدیم جناب حاج شیخ عقیده سر کار در باب لاس زدن چیست : مدتی در فکر فرو رفت و آنگاه گفت حقیقتش این است که معنی این لفظ بر من معلوم نیست . گفتیم چطور ممکن است با آنهمه علم و فضل معنی این کلمه مبتذل بر شخصی مثل سر کار آقا مجهول باشد در صورتیکه هر طفل نابالغی هم میداند که لاس زدن بمعنی بخوردادن است .

گفت فرزندان عزیزا و لابدانید که در باب علم من در اشتباه هستید چونکه علم من بی نهایت محدود است و تنها جهل من است که حدودی ندارد . در خصوص معنی این کلمه هم ان شاء الله پس از اتمام نماز و مراجعت بمنزل بلغت مراجعه خواهم کرد و اگر چیزی بخاطر من رسید فردا جواب شمارا خواهم گفت خداوند شما بچه های خوب را مؤید بدارد و التماس دعا هم دارم .

ولی با آنهمه سادگی در کار شرع سخت محکم است. باین آسانیه‌ها کلاه سرش نمیرود. تمام اهل محله شهادت میدهند که با همه فقر و تهیدستی و عیالباری هرگز هزار پای رشوه و تعارف در محضر شریفش راه نیافته است و میتوان قسم خورد که تا با امروز دستش بقلم ناسخ و منسوخ آشنانشده است. بقدری این پیرمرد از فوت و فنهای مالائی و از کلاه شرعی ساختن بیزار و بیخبر است که رنود شهر برایش مضمونهای بکر بسیار خوشمزهای ساخته‌اند که هردانه‌اش بهزار اشرفی میارزد. ولی اینجامقام حکایت آن نیست. راست است که در گوشه و کنار شنیده میشود که تدین حاج شیخ بر علم و فضلش میچربد ولی حالا که خودمانیم فضیلت او هم در نزد اهل نظر بهمین است. در امور شرعی با اصطلاح خود آخوندها باستصلاح عمل میکند و در احکام خود اگر چه بنایش بنص و صریح است ولی چه بسا که در مشکلات فقهی بنارا بر عدالت و انصاف میگذارد. میگویند در موقع زد و خورد های استبداد و مشروطه از او پرسیده بودند که آیا طرفدار مشروطه است یا استبداد گفته بود هر کدام که در شب اول قبر بفریادم برسد. خلاصه آنکه حاج شیخ محبوب اهل محل است و از زن و مرد هر بد و دعا گوی بسیار دارد.

۳

زن خان

اما خانم خانمها فاطمه سلطان خانم الملقب بعزت الملوک خانم. ایشان خانمی هستند کبریتنی شکل یعنی باریک و دراز و زرد و استخوانی تابحال پنج بار بشوهر زفته‌اند و هر بار بیوه شده‌اند. اشخاص بد زبان

که بحمدالله در مملکت ما از جمله اشیاء بسیار شاذ و نادر بشمار میروند میگویند خانم سر شوهرهای خود را خورده است ولی بفرین بزبان بد. بهر جهت خانم پس از وفات همسر نمره پنج خود که از خوانین سمنان بوده با برادر شوهر خود سر میراث مرافعه پیدا کرده اند و برای احقاق حق واستمداد از اقوام و بستگان خود که همه طهرانی هستند بطهران آمده اند. و لنگارها میگویند خانم ضمناً کلاً هم میزنند و از تک پرانی مضایقه ندارند (گناه بگردن آن کس که میگوید) ولی قدر متیقن این است که بدشان نمیآید که هم خوابه نمره ششی برای خود دست و پا کنند. در کوچه ماخانه ای خریده اند و با همه زنی از بابا ماماهاى محله بشمار میروند.

میگویند همان اوقاتی که در سمنان بوده میشوند که مهد علیا مادر ناصرالدین شاه سجع مهری داشته بدین مضمون :

سزد که بوسه زند آفتاب مهر نگینم
که مادر شه گردون مدار ناصر دینم

ایشان هم دلشان هوس میکند که سجع مهر داشته باشند و دست بدامن شاعری میشوند و شاعر هم بمناسبت اسم پسر خانم که رضا قلی نام داشته و در همان طفولیت عمرش را بشما داده است این سجع را برایش میسازد :

نه پردراز و نه کوتاه . گرد و قبلی ام

کنیز فاطمه و مادر رضا قلی ام

خانم بعدها با تغییر دادن شوهر بجهاتی عفتی دانستند اسمشان را هم عوض بکنند و امروز بجای فاطمه سکینه شده اند و دلشان خوش است که چون حضرت سکینه از حضرت فاطمه جوانتر بوده است ایشان با تغییر

دادن اسم جوانتر شده اند .

زن خان روز را بسه قسمت تقسیم کرده است . قسمت اول را بجای خوردن و وسمه گذاشتن وزیر ابرو برداشتن و سرخاب و سفیداب مالیدن و سبیل کشیدن و خال گذاشتن و بند انداختن و سایر تشریفات بزرگ صرف می نماید . در قسمت دوم تسبیح بدست بحساب پولهای که از قرار تومانی يك عباسی و سیصد دینار در ماه بتنزیل یا بقول خودش بمعامله داده است میپردازد . قسمت سوم را منحصر ساخته است بفحش دادن ، بخدمتکار و بدوبیراه گفتن بدر و دیوار و پیریدن بجان آینده و رونده و آنهم چه فحشها و ناسزاهای ناحق آب نکشیده ای که واقعا از نظر ابتکار مستحق جایزه است .

بعد از ناهار چرتی میزنند و آنگاه هفت قلم آرایش نموده هانند و سر و خرامانی که بادسام بر آن زده باشد را در بازار راپیش میگیرند . در راستا بازار از هر صنف و هر حرفه بدهکارهای بسیار دارد . مرتباً بیکدیگر بکی آنها سری میزنند و در ضمن خوش و بش با گوشه و کنایه میروسانند که وای بجان کسی که در پرداخت سپیم خود در سر وعده تعللی روا دارد و حقا که سرکار عصمت پناهی در این سیاست از لحاظ توپ و تشر و تهدید و تخویف از سربازان ممغانی عهد قدیم دست کمی ندارند و خلاصه آنکه پولها را گرفته در کیسه میریزد و بامهر عقیقی که این سجع مهر را بر آن کندداند ستاره ای که بدنیال ماد تابان است

کنیز حضرت زعفر اسکینه سلطان است

قبضه ها را امضا میکند .

زن خان وقتی از این قسمت برنامه خود فراغت یافت و دلش آرام

گرفت که احدی زهره خوردن يك پول سیاه ایشان را نخواهد داشت از بازار بخیابان میگذرند و ساعتی دراز وقت خود را بچانه زدن خشک و خالی در مغازه های شیک لاله زار میگذرانند و ضمناً از کرشمه فروشی و عرضه داشتن کالای ناز و غمزهم کوتاهی نمی نمایند خواه خریداری در میان باشد یا نه . پس از انجام این وظایف اگر باز وقت و فرصتی برای خانم بماند آنرا بدید و بازدید خواهر خوانده ها و خاله قریبای متعددی مصروف میدارند که در گوشه و کنار هر کوچه ای از کوچه های شهر برای خود دست و پا نموده اند. وقتی صحبت خانم گل کرد معلوم است که دیگر حساب ساعت و دقیقه از دست میرود مخصوصاً اگر يك چارك آجیل و شب چره هم برای تغییر ذائقه در میان باشد. از اینرو بدون آنکه غبار گمان بدی بگوشه چادر عفت و عصمت ایشان بنشیند میتوان گفت که باستانی شبهای جمعه که در منزل روضه خوانی دارند و چای و شربت میدهند شبهای دیگر را عموماً اینجا و آنجا میخوانند و یا بقول بدخواهان و بداندیشان در میروند و صبح اذان وقتی بمنزل بر میگردند که مؤمنین و مومنات بقیچه بیغل دارند بحمام میروند.

ماهی یکی دو روز هم وقتی دل سر کار خانم سر میرود خواهر خوانده های خود را از اطراف شهر در خانه دور خود جمع میکنند و ظهر برایشان آتش رشته و عصرانه با قلاتیه میکنند و در حیاط در کنار حوض و گوشه باغچه فرش میاندازند و سمه جوش را بروی آتش میگذارند و در حالیکه سر گرم اختلاط کردن و خوردن شبدر و سرکه و گلپر میباشند یکنفر از خانمها که بخیال خود دست ساز و آواز دارد دایره بزرگی را که مقداری حلقه و نیم حلقه برنجی بدورش آویخته اند بدست گرفته

بنای دامبول و دیشازا میگذارد و ساعت‌های متمادی یکنفس آنقدر دایره میزنند که در وهمسایه از شنیدن آن صدای یکنواخت و ناهنجار ذله شده بعدا در می‌آیند .

این هم که زن خان حالا دو کلمه هم در باب آقا میرزا نور الله حکا کباشی بشنو .

۴

وجه المله

ایشان چون از قدیم الایام باماهمسایه دیوار بدیوار بوده‌اند از اوضاع واحوالشان اطلاع بیشتری دارم. میرزا نور الله حکا کباشی در اوایل مشروطیت روی سکوی مسجد شاه دکان و بساط حکا کی داشت و کار و بارش بدنبود . از همان تاریخ هر شب بدون تخلف تا بستان در صحن مسجد و زمستان در شبستان پای منیر مرحوم آقا سید جمال الدین واعظ حاضر میشد . روزها هم صورت و عظ آن مرحوم را که باسم «الجمال» بصورت روزنامه هفته‌ای یکبار چاپ میکردند میخرید و آنقدر میخواند تا از بر میشد. چون طبعاً هم کله‌اش بوی قرمه سبزی میداد و از سیاستمداری بدش نمی‌آمد کم از کم کار و کاسبی دست کشید و خود را «ملتخواه» خوانده میان مشروطه طلبان افتاد و از آزادیخواهان دو آتشه گردید . رفته رفته بزور زبان بازی و ترکتازی از وجهای ملت و از جمله کبابه کشان حقوق ملی معرفی گردید و در بازار و در میان کسبه و طبقه دکاندار نفوذی بهم زد و کار چاق کن رسمی و دارای اسم و رسمی شد حالا کار نداریم که از کجانات میخورد و کرایه خانه‌اش را از چه محلی میپرداخت ولی همین

فدراست که نخود هر آشی و وصله هر قماش شده متولی حسابی از آب در آمده بود در همه کارها دست اندر کار و با همه ییکاری از بسیاری از کاردارها کاردار تر بود . صحبتش همه از وطن و اخلاق و ذکر و فکرش جمله ترقی و اصلاح بود . گلوله نیم آب شده تفنگی را ببند ساعت خود آویخته بود و میگفت در زد و خوردهای استبداد و مشروطه بقوزك پایش اصابت نموده است . وقت و بیوقت آنرا برخ مردم میکشید و چه مباحثاتی که نمیکرد داده بود عکس میرزا رضای کرمانی را زنجیر بگردن برایش بزرگ کرده بودند و در زیرش عبارت تاریخی «خودم بودم و سایه ام» را بخط جلی نوشته در بالای اطاق مهمانخانه منزلش بدیوار آویخته بود . برای خود اصلاحاتی تراشیده بود و در ترویج آنها سخت میکوشید . از آن جمله بجای سلام بجوانان میگفت «کار» بمستخدمین دولت «درستی» بکسبه و اهل بازار «غیرت» و بروستائیان «طغیان» گرچه فارسی را بزور مینوشت ولی خود را مصلح زبان فارسی معرفی میکرد و برای خود یک دستگاہ واژه های سره تراشیده خواه طرف بفهمد یا نفهمد (و هر گز نمیفهمید) بقصد ناب ساختن زبان فارسی مدام کلماتی بس ناباب استعمال میکرد و باسم اینکه باید پارسی لخم پر خید چه استخوانهایی که لای زخم زبان هادر مرده فارسی نمیکذاشت .

کاش ایشان لامحاله بهمینقدر اکتفا میکردند ولی متأسفانه بروشنائی چشم ارباب علم و ادب در معقولات هم مداخله میکردند و حتی برای علوم و فنون هم کلماتی میساختند که بزور بیمزگی و هتاکی قبول و رواج اجباری آنها را از مقامات رسمی خواستار بودند و از آن جمله برای علم هندسه يك دستگاہ لغات کامل وضع نموده بودند از قبیل «**بگذار و بمان**» بمعنی نقطه و «**بگذار و بکش**» بمعنی خط و «**بگذار و بیچرخ**» بمعنی

دایره و «بگذار و بدو» بمعنی الی غیر النهایه و بوسیله مقالات در روزنامه‌ها و مجلات استعمال آنها را در مدارس توصیه میفرمودند. مخفی نماند که در علم مالیه هم دعوی خبرت و بصیرت داشتند چنانکه در این رشته هم مقداری از این کلمات از من در آوری تراشیده بودند چنانکه مثلاً مالیات مستقیم را «درآمد سیخکی» ترجمه فرموده بودند.

چند بار در موقع انتخابات جانها کنده بود که وکیل بشود و اگر چه رویهمرفته شاید تا حدی جامع شرایط هم بود چون کیسه‌اش خالی بود دستش بجائی بنسد نشده بود. دماغش ابداناً تسوخت و بر ملتخواهی و وطن پرستی افزود. کم کم کارش خیلی بالا گرفت. در مجالس نطقهای آتشین میکرد. در روزنامه‌ها مقالات تند مینوشت. بشاه حمله میکرد بجان وکیل و وزیر میافتاد. کار بجائی رسید که کوچک و بزرگ از او حساب میبردند. با ایالات راه داشت با ولایات مکاتبه و مخابره مینمود. از اطراف و اکناف مملکت تلگرافهای بالا بلند بنامش میرسید. دم و دستگاه و رفت و آمدش روز بروز زیادتر میشد. طولی نکشید که از جمله کاملین قوم بشمار رفت و ناعش را بانام اولیاء ملت و امناء مملکت در یک ردیف میآوردند.

کم کم باد در دماغش افتاد چنانکه از سرکشی بیودجه ملت سخن میراند و رسماً بدخل و خرج ولایات میرسید آنوقت بود که این دشمن استبداد برای خود یک مستبد حسابی از آب در آمد و دیگر بیزیرستان خود کمترین اعتنائی نداشت. سخت هوادار آزادی فکر و عقیده بود ولی وای بحال آن مادر مرده‌ای که با عقاید ایشان اندک مخالفتی ابراز مینمود. سنگ مساوات بسینه میزد اما اگر احیاناً در مجلسی وارد میشد (و در کدام مجلسی بود که مانند گوساله حاج میرزا آقاسی بیوعده و سرزده وارد نشود) و صدر

مجلس را بایشان تمی دادند نام صاحبخانه را در «لیست سیاه» خود وارد ساخته تاپای مرگ برایش میزد .

در اوایل مشروطیت که همه جا گفتگوی عدالت و مجلس مشاوره در میان بود روی آیه « ادخلوها بسلام آمین » را که بالای سر در خاندانش نوشته شده بود گچ گرفت و بجای آن نوشت «و شاورهم فی الامر». وقتی مجلس را توپ بستند و استبداد صغیر بمیان آمد و دوره بگری و بیند شروع شد باز بالای سر در را گچ گرفت و بجای آن نوشت «یا علی ادر کنی». ملیون که وارد طهران شدند و مشروطیت از نور و آمد روی «یا علی ادر کنی» را گل گرفت و نوشت « زنده باد مشروطیت ایران » با پیش آمد کودتای سوم اسفند و ظهور عواقب وخیم آن باز «زنده باد مشروطیت ایران» زیر یک پرده گچ در کسوف افتاد و «بامظهر العجایب» کل و کلفتی جای آنرا گرفت.

آقای ملتخواه حالا دیگر در امور فنی هم تخصص حاصل نموده سخت طرفدار تکنیک شده بودند چنانکه خودم از دهان ایشان شنیدم که میفرمودند از این پس وعظ و مؤذنین باید منبر و منار را کنار گذاشته برای وعظ و اذان بالای دودکش کارخانجات بروند .

در باب ملتخواه همین الساعه یک قصه قشنگ بخاطرم آمد که اجازه بده برایت نقل کنم و مجلس را ختم نمایم . ایشان یک پسر داشتند و یک دختر . اسم پسرش را «آزاد» و اسم دخترش را « مشروطه» گذارده بود. در آن تاریخ هنوز پدرم در قید حیات بود و یادم میآید روزی ملتخواه دخترک خود را که از قضا طفلک بسیار مملوس و خوشمزهای بود در بغل گرفته بدیدن پدرم آمد. در همان ضمن که صحبت از مشروطیت و آتیه مشروطیت در میان بود پدرم دخترک را از ملتخواه گرفته بوسید و برسم

تمسّر سر را جنبانده گفت این مشروطه ما هنوز قوام و دوامی نگرفته انشاء الله اگر باقی بماند پانزده سال دیگر مشروطه حسابی خواهد شد و بیکار خواهد خورد. بدیهی است که ملتخواه ملتفت لطف معنی نگردید ولی اینك که سالهای درازی است که پدرم از این عالم رخت بر بسته و بعالم بی شرط و شروط بقاء و آزادی مطلق واصل گردیده هنوز بر من معلوم نگردیده است که آن روز مقصودش از این مشروطه کدام يك از این دو مشروطه بود.

در اینجاست سخن روح الله را بریدم و گفتم معذرت میخوام ولی داستانی شبیه بهمین داستان مشروطه بخاطر مرسید که دلم میخواست برایت نقل کنم. گفت چه بهتر، از بس و راجی کردم میترسم زبانم مو در آورد. حالا نوبت تست بگو ببینم چه در چنته داری.

گفتم معروف است که طلبه تر کی از طلاب محضرم حوم ثقة الاسلام تبریزی چند روزی از محضر و مجلس درس غایب ماند. همینکه آمد آقا برسم تفقد بدو فرمود «مؤمن، چند روز بود دیده نمیشدی، ان شاء الله خیر است، علت چه بود». طلبه در جواب عرض کرد «سرکار آقا اهل منزلش وضع حملش میشد در منزل گرفتار بودم». آقامیفرمایند ان شاء الله مبارك باشد، پسر است یا دختر. عرض میکند «کنیز شما دختر است». آقا میپرسند «اسمش را چه گذاشتی». میگوید «شمس الفقاهه». آقامیفرمایند «بسیار اسم مناسبی است، البته دختریك نفر فقیه باید شمس الفقاهه نامیده شود چنانکه اگر دختر معماری بود بهترین اسمها برایش «شمس العماره» بود.

جلو خنده را ول کرد و باصرار من دنباله سخن را بدینگونه آورد:

باری سر عزیزت را چه درد بیاورم . رفیق حكاك ما بهر تمهید و تدبیری بود سجع مهر هوچیگری را بر طغرای سیاست آشنا ساخته و طنش را از خطر نجات داده بود و اگر چه در واقع آدمی بود بیکاره ولی لولهنکش خیلی آب می گرفت و حرفش همه جادو رو داشت و چرخش کاملاً راه و نانش تو ی روغن بود .

در سالهای اخیر که آبها از آسیاب افتاده بود وحنای سیاست و هوچیگری دیگر رنگی نداشت بازار ملتخواه بیچاره کساد شده بود و بدبخت سرپیری و ناتوانی خانه نشین شده بود . با اینهمه گرچه همه میدانستند که دیگر کلاهش پشمی ندارد و مهرش را جایی نمیخوانند باز بازاریان بیاس عوالم گذشته کم و بیش محترمش میداشتند و هر طور بود زیر بغلش را گرفته جورش را میکشیدند و نمیگذاشتند از دست برود ..

در اینجا روح الله صحبت خود را بریده گفت برادر يك ساعت تمام است که با این لیچار بافیهای بی سر و ته وقت گرانبهایت را تلف ساخته ام . در دیزی بازمانده حیای گربه کجا رفته است . بنظرم تا فردا و لنگاری کنم خم بآبرو نیآوری چطور است لب سخن را همینجا تو بگذاریم و قدری هم از مبحث و موضوع دیگری که دلشین تر باشد صحبت بداریم . گفتم برعکس از این بیانات تلخ و شیرین تو که در واقع شمه ای از اخلاق و احوال همشهریان است لذت وافر میبرم و خواهشمندم ناز شتری یا کنار بگذاری و تا دهنمت از گرمی نیفتاده دنباله مطلب را از همانجائی که قطع کردی بیاوری که راستی شنیدنی است .

گفت پس بگذار باین پسر ك قهوه چی بگوئیم باز برایمان

يك فنجان چای دیگر بیاورد که از بس وراجی کرده ام تن دردها نم خشك شده است .

پذیرفتم و وقتیکه چای را خوردیم و سیگاری هم دود کردیم «بیت و مصراع» دنباله سر گذشت خود را چنین آورد :

گفت از پنج تن همسایه ما اینك سه تن را میشناسی ولی حالا که اصرار داری بیا و با آن دو تن دیگر هم آشنائی پیدا کن . خانه پهلوی خانه «ملتخواه» خانه کوچکی است کرایه ای که اینك چند سال است مشهدی نوروز شاطر نانوا بازن و بچه خود در آن می نشیند.

۵

شاطر آقا

شاطر آقا آدم ساده ایست و زندگانی ساده ای دارد. مردپا کد امنی است که هر گز بند تنبانش بحرام بازنشده و با هفت سر نانخوار بجان کندن نانی میپزد و نانی میخورد . سالهای درازی است که در دکان نانوائی بازارچه مهدی موش شاطری و مزدی پزی میکند . هر روز خدا حتی روزهای جمعه بوق سحر میرود و نیمه های شب بر میگردد. سال و ماه گاهی با همسران و همقطاران خود شب مهتابی خوش کرده پیاده بحضرت عبدالعظیم میروند . از این گذشته اگر اتفاقاً ایام عید و عزا بتابستان بیفتد گاهی اهل و عیال وزن و بچه های بی شمار قد و نیمقد خود راریسه کرده از دم دروازه چند رأس الاغ کرایه میکند و با سم خوردن آب خنك راه شمیران را پیش میگیرند و در جعفر آباد در منزل محقر پدرزنش هوار میشوند . ولی دلخوشی واقعی شاطر آقا همانا دو ماه

محرم و صفر است که در عرض تمام سال خود را برای آن مهیا میسازد. از آنجائیکه ته صدا و کوره سوادى دارد نوحه گر دسته صنف خبازها و آشپزها میشود. سابقاً که عزادارى رونقى داشت همینکه ماه عزاميرسيد (على الخصوص شبهای قتل) شاطر آقا زن و بچه و خواب و خوراك را فراموش میکرد و سیاه پوشیده چپه ار گال (کفیه و عقاب) بسر میگذاشت و با پای برهنه و سینه چاك که داغ پنج فردا نگشت بر روی آن نقش بسته بود بصدای طبل و شیپور پهلوی پهلوی علامت و نخل و کتل در جلو دسته بدر شهر راه میافتاد و خمیر گیر یا وردستش سه پاییه بدست بدنبالش روان میگذشت و بهر گذر و چهار سوئی که میرسیدند بالای کرسی رفته پس از آنکه بكمك:

« بریده باد زبانی نگردد این کلمات که بر حبیب خدا ختم انبیاء صلوات
 « به یارده پسران علی ابی طالب بماء عارض هریك جدا جدا صلوات »
 « بازها گفت محمد که علی جان من است

هم بجان علی و جان محمد صلوات »

مکرر در مکرر از حلقوم جمعیت صلواتهای غرای بلند و کشدار بیرون میکشید بخواندن بندی از چهارده بند معروف محتشم و علی الخصوص دو بند مشهوری که با این ابیات شروع میشود:

« کشتی شکست خورده طوفان کربلا

در خاک و خون فتاده بمیدان کربلا »

« و یا باز این چه شورش است که در خلق عالم است

باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است »

پرداخته آنگاه بلمحه عربی و لحنی بس سوزناك که اشك شیعیان علی

را هَشَكْ مَشَكْ روان میساخت بنای نوحه خواندن رامیگذاشت و افراد صنف نانوا و آشپز و کبابی دور او را گرفته گاهی تَك و گاهی ریز و سه تَك سینه میزدند .

از محرم و صفر گذشته شاطر آقا از ماه روزه هم خیلی خوش میآید . بعد از افطار شبهایی که سردماغ باشد یقه خود را از گیر ونگ ونگ بچه ها و نندلند مادر بچه ها خلاص ساخته خود را از خانه بیرون میاندازد و از کوچه های تنگ پر آمد و رفت و بازارهای تاریک که بوی خوش پشمك و زلوبیای قنادان در زیر سقف آن پیچیده است نرمك نرمك بمدرسه سپسالار میرسد . آنجا در گوشه دنج و با صفائی خوش کرده چپوقی از روی سلیقه چاق میکند و بیصدا و بیحرکت همانجا مینشیند تا جسته جسته آواز مناجات از عرشه منار بلند گردد و آهسته آهسته اوج بگیرد و نغمات دلپذیر آن چون مرغکان بهشتی از قفس راز و نیاز برون جسته از هر سو بجانب گنبد ازرق قام آسمان پرواز آید. شاطر آقا مثل اینكه يك بطر عرق خورده باشد از فرط خوشی سرمست میشود و زیر لب بنای زمزمه رامیگذارد و دیدگان را بتماشای ستارگان دوخته گوش و هوش را با آواز مناجات میسپرد و در عالم خیال یکه و تنها بدور در و بام دوست پرواز کنان دلخوش و بیخیال ساعتهای دراز همانجا بشب زنده داری میگذراند و کیف کامل میبرد.

نه ماه دیگر سال را شاطر آقا گوارا و نا گوارا در کمال يك نواختی میگذراند و برای اوفرق بین امسال و پارسال فقط در این است که حس میکند قوایش قدری بیشتر تحلیل رفته و خرج خانه و غصه و درد سرش مقداری زیادتر شده است.

شبها وقتی خسته و کوفته دیر وقت از کار دست میکشد و نان و آبی

تدارك نموده بطرف منزل بر میگردد چه بسا اتفاق میافتد که بحال و روزگار خود اندیشه کمان این بیت ایرج میرزا را که اتفاقاً شنیده و بخاطر سپرده بود در کمال افسردگی زمزمه مینمود که:

«دل من زین عمر بی حاصل سرآمد
که ریش عمر هم کم کم در آمد»

آنوقت است که عموماً برسم شکایت از بخت و طالع آه سردی از سینه بر میآورد و آب دهنی بر زمین میاندازد و بصدای بلند میگوید ای لعنت خدا برین دنیای بیمروت و این روزگار لامذهب که جز چانه گیری و خمیر مالی چیز دیگری از آن نصیب مانده است.

حالا اگر چند کلمه هم در معرفی زن شاطر آقا و در وصف بچه های او نگویم شاطر آقا را چنانکه شاید و باید بجا نیآورده ای و حکایت اطاق بی طاق و لواپنگ بیدسته و سرقلیان بی باد گیر خواهد بود.

ربابه سلطان زن شاطر آقا دست کم هفده هیجده سال از شوهر خود جوانتر است و گویی در این دنیا تنها برای زاد و ولد و جفت گیری خلق شده است. از بس بچه پس انداخته و بچه داری کرده در این سن جوانی بصورت عجوزه قصه های جن و پری در آمده است. از جعفر آباد شمیران است و تنها تقریبی که در این دنیا دارد سالی یک دو روزی است که بدیدن پدر و مادر بشمیران میرود و یا احیاناً اگر دوست و آشنایانش از ده بشهر بیایند و فرصتی پیدا کنند سری هم باو زده سلام و دعای پدر و مادرش را باو برسانند که برایش عید میشود.

بدون بروبر گرد مرتب و منظم بدون آنکه يك سال را رد بدهد سالی یکبار از خانه شاطر آقا صدای یاعلی یا علی یا فاطمه زهرا یا امام حسین غریب عیالش بلند میشود و زنهای که اطرافش جمع شده اند جواب

میدهند که «یا خضر و یا الیاس این بنده را از آن بنده بساز خلاص» و در و همسایه فوراً شستشان خبردار میشود که ربایه سلطان در کش و قوس قارغ شدن مشغول قاط و قاط زائیدن است. از اینقرار از همان سال اول عروسی پشت سر هم از نرینه و مادینه سالی يك نانخور بنانخواره- های شاطر آقا افزوده است و امسال که ده سال از عروسی آنها میگذرد درست نه شکم زائیده و با آنکه سه تن از توزادها را (که اولی زیر کرسی خفه شده و دومی در حوض افتاده و سومی را آبله کشته است). شاطر آقا بدست خود در چلووار پیچیده و بروی دو دست برای دفن بسر قبر آقا برده و بخاک سپرده است باز خدا بدهد برکت شش کودک قد و نیمه قد باقی مانده است و خانه تنگ پدر را بصورت کندوی پر جوش و خروشی در آورده اند و از اذان صبح تا تنگ غروب نیم بخت و ناشسته و چرکین و سروپایتنی در این دو وجب فضا جیغ میکشند و وول میزنند و از سرو کول همدیگر بالا میروند. هر چه بدستشان افتد اگر خوردنی باشد مانند ملخ میبلعند و اگر شکستنی و دریدنی باشد خرد و پاره میکنند و حتی بمیخ طویله و دسته هاون ابقا نمیکند.

کار مادرشان شب و روز همه جوش زدن و حرص خوردن و زاریدن و مویه کردن و بسر و سینه زدن است صبح سحر شوهرش از خواب بیدار میشود و دست پاچگی آبی بسر و صورت زده و نزده ناشتا و شکم خالی بعزم تلاش معاش از خانه بیرون میرود، هنوز در خانه پشت سرش بسته نشده و هنوز صدایش از پشت دیوار کوچه شنیده میشود که مانند همه ایرانیان که بنان توکل زنده اند بخداوند توسل جوین میگویند «خدایا بامید خودت» - «یا مسبب الاسباب» - «یا دلیل المتحیرین» - «پروردگارا کار بندگانت را خودت راست بیاور» - «ای چاره ساز چاره نما خودت روزی

برسان» - الهی «رزاق توئی» - «تو کلت علی الله» - خداوند هیچکس را
محتاج خلق روزگار مگردان» که سروصدای بچه‌ها بلند میشود.
از شش تن اولاد شاطر آقا اولی و دومی را از روزی که دیده‌ام زفت
بسر دیده‌ام بحدی که میتوان باور نمود که زفت بسر بدنیا آمده‌اند. زخم
کچلی تا بالای ابرویشان آمده و دل آدم از دیدن آن کلاه زفتی چر کینی
که بسر دارند بهم می‌خورد.

اسم اولی عباس و اسم دومی اصغراست. اولی ریز و فسقلی مانده
در صورتیکه دومی مثل علف هرزه قد کشیده و زرد و لاغر و لغ مغی
دیلاق حسابی و چهارچوب ملاحیدر از آب در آمده است. سومی
دخترک شیرین و ملوسی است سکینه نام. افسوس که سالک بی‌پیر نصف
دماغش را برده است و چون شیر اعراض خورده زبانش می‌گیرد. اسم
چهارمی را فراموش کرده‌ام. پسرک بید زده کرم خورده ایست و از همان
یکسالگی که در حوض افتاد و سرش بتمیغه پاشویه خورده بوده است بله
و چل بنظر می‌آید. ساعت‌های دراز در آن سه کنجی حیاطشان پهلوی
هاون سنگی نشسته بق (بغض) میکند و دوبند انگشت را در سوراخ دماغ
چپانده بصدای بلند سکسکه راه می‌اندازد. مادرش همه را بگردن جن و
پری گذارده می‌گوید بچه‌ام بیوقتی شده است.

در موقع بدنیا آمدن پنجمی شاه نجف بخواب مادر بزرگش آمده
بود و لهذا اسمش نجف شده است. ککمک تا سفیدی چشمش را گرفته است
و اگر چه اهل کوچه می‌گویند دستش کج است با وجود این از سایر
بچه‌های شاطر آقا زرنکتر و باهوش‌تر بنظر می‌آید. ششمی چون فرزند
عهد جدید است بروشنائی چشم وطن پرستان بخيال خودشان اسم شیک. ملی
و وطنی باوداده‌اند، تاج سر همه و میوه دل پدر و مادر پرویز خان شده‌اند.

چون هنوز بیشتر از يك سال از عمرش نگذشته و داغ تصادفات غیر مترقبه بر پیشانی‌ش نخورده نقداً دست نخورده و کامل و تندرست و عزیز دردانه شاطر آقااست تا کی نوزاد هفتمین فرارسد و مقام و مرتبه‌ی او را از دستش ربوده جای او را در نزد پدر و مادر بگیرد.

زن شاطر آقا بقدری دعا و ان یکاد و حرز سیفی و جوشن کبیر و نظر قربانی و بین و بترک و کجی رنگارنگ و حرز و طلسم بسر و کول این شش بچه آویخته که بشکل درخت مراد و علم یزید در آمده‌اند. با این همه هر روز خدا یکی دوتای آنها را خوش و بستری هستند. هنوز سیاه سرفه سکینه از برکت شیر و عنبر نسا فرو کش نکرده که اصغری سرخک میگیرد. اصغری چاق نشده پرویز سینه پهلوی میکند. همان شبی که بلطف پروردگار پرویز عرق میکند نجف مخملک میگیرد. این هنوز خوب نشده عباسی نوبه میکند. خلاصه آنکه يك مقداری بیماریهای خودمانی از قبیل سیاه سرفه و مخملک و سرخک و آبله و اسهال خونی و سردل و نزله و زکام و قولنج و تب و ارز و حصیه و نوبه و غیره که مانند انبر و آتش گردان و خاک انداز و جارو و آفتابه و گوشت کوب و ملاقه (ملعقه) از مخلفات ضروری و اثاث البیت لازم يك خانه بشمار میرود و مثل خر خاکی و سوسک و آب دوانک و عنکبوت و رتیل و عقرب که جانوران خانگی محسوب میشوند در عرض دوازده ماه سال بر حسب هر فصلی و هر موسم لااقل بجان دویا سه تن از نور چشمان شاطر آقا میافتد. عمر را در کام این پدر بیچاره تلخ میسازد.

با این وصف تندرست یا بیمار بمحض اینکه چشم پدرشان را دور می‌بینند اول تك تك و بعد دو تا و سه تا با هم و آخر دست دسته جمعی یکصدا چنان بنای قیل و قال و شیون و فریاد را میگذارند که غلغلله و

ولوله آوازشان تاهفت دیوار درو و مسایه را معذب میدارد. یکی ونگ میزند که نمیخواهم قی چشم را پاك كنم. دیگری عر راه میاندازد که پس چرا من مال خودم را پاك كردم. سومی که دماغش تا توی دهانش آمده نعره میکشد که نمیخواهم فین بکنم. دیگری قشقره راه انداخته که چه خبر است میخواهد پوست خیارهای شب مانده را بتنهائی بخورد. پنجمی صرف برای خالی نبودن عریضه با دیگران همصدا میشود. پرویز يك ساله از این غوغا هول میکند و چنان داد و فریاد را با آسمان میرساند که گوئی سنجاق بتخم چشمش فرو میکنند.

مادرشان اول هیچ محل نمیگذارد و کیکش نمیگزد چنانکه گوئی کر است و نمیشنود و از صدای دق و دق دسته هاون معلوم است که برای تهیه شام شب بکوبیدن گوشت پر ریشه و پر مغز حرامی سرگرم است.

همانطور که گوشت میکوبد صدایش بلند است که آخر ای اصغری خیر ندیده پس چرا این خاك انداز را نمیآوری این آشغالها را جمع کنی. میخواهی بلند بشوم خرد و خمیرت بکنم. عباسی جوان مرگ شده مگر صد بار نگفتم این بچه را بازی بده که خودش را اینطور بکثافت نکشد. من که زبانم مو در آورد. آخر بین چطور خودش را بگل و شاش و لجن کشیده است و تو تخم سگ همانجا ایستاده بربر نگاه میکنی. اگر بلند شدم با همین دسته هاون چنان تو مغزت بکوبم که مخت بیاید تو دهنت. آخر ای سکینه ای قطامه گیس بریده از بس بتو چشم سفید گفتم با این سماور بازی نسکن و گوش نکردی دارم دیوانه میشوم و میترسم اگر دستم بتو برسد تکه بزرگت گوشت باشد. این پدر سوخته پرویز چرا اینقدر عر میزند.

ننه الهی آکله بگیری. الهی داغت بجگرم بماند. حالا دیگر این نجفی تخم شراب هم دیگر حرف مرا نمیشنود و درست و حسابی مرا دست انداخته برای من دهن کجی میکند. الهی آن چشمهای هیئت باباغوری بشود. ایکاش جگرم بالا آمده بود و تورا نژائیده بودم. ننه الهی چادر عزایت را بسر کنم. الهی رو آب مرده شو خانه ببینمت. الهی بخاک گرم بیفتی. الهی جگرت از دهانت بیرون بیاید. صد بار گفتم این ورپریده را آرام کن که اینقدر جیغ نکشد. مگر کری. مگر خری. الهی داغت بدلم بنشیند. مادر، الهی خیرت را بنیم. الهی زمین گیر بشوی. عباسی خدا ذلیلت کند باز تو صندوقخانه پی چی میگردی. یقین باز خیال دزدی و سزی داری. الهی کارد بآن شکمت بخورد که تو ولدالزنا سیری نمیدانی چیست. الهی میر غضب هر دو دستت را از بیخ ببرد و بدروازه شهر آویزان کند. شما را بخدا ببینید این بچه مثل این است که تو منجلاّب مسجد شاه افتاده است. هفت سک گرسنه سر و صورتش را بلمسد سیر میشوند. سکینه تو دیگر چرا یک دقیقه آرام نمیشینی. از جان من چه میخواهی. چرا اینقدر ننه ننه میکنی. ننه و کوفت کاری. ننه و زغنبود، الهی بچه خیر از عمرت نبینی. تو که جان من بیچاره را بلم رساندی. باز هم میگوئی ننه. ننه وزرنا. ننه و زهر مار. ننه و زهر هلاهل. ننه و چمچاره مرگ. اگر دستم بند نبود تنم را مثل زغال سیاد میکردم. حالا برایم میخندی. روتخته مرده شو خانه بخندی...

ولی افسوس که این تهدیدها و رجز خوانیها اثری ندارد و این بچه‌های تخس (طقس) دست از شرارت و شیطنت بر نمیدارند و کار را بجائی میرسانند که عاقبت حاصله مادرشان سر رفته برای خاموش ساختن

فرزندان دل‌بند در صدد تدبیر و تمهید دیگری بر می‌آید. اول سعی میکند که باز هر چه باشد از راه خوشی و مهربانی با آنها کنار بیاید و بنای خوش‌زبانی و خنده روئی را میگذارد.

قربان و صدقه یکی یکی نور چشمان میرود. بلاگردانشان میشود. درد و بلایشان را بجان می‌خورد. پسرها را شاهزاده پسر و سکینه را ماه تابان میخواند. قربان چشم‌های بادامی عباس و صورت ماه سکینه میرود. تصدق قد شمشاد اصغری و موهای گلابتون نجف میشود. چشم بد را از لب و دندان آن پسری که اسمش را فراموش کرده‌ام دور می‌خواهد و در میان هیر و ویر کیسهٔ اسپند را از میخ دیوار برداشته بکوری دو چشم حسود و حسد (حاسد) اسپند آتش میکند و کندر دود میکند و سه بار بدور سکینه و پرویز کوچولو می‌گردد و بترتیب قد خالی بزرگی يك هسته خرما در بالای دماغ در میان دو ابروی هر يك از فرزندان ششگانه خود میگذارد. باین هم قانع نشده ششگانه خیار چنبر بدرازی و کلفتی دسته تبر از سبیدی که بتازگی پدرش از جعفر آباد شمیران برایشان تعارف فرستاده در می‌آورد و یکی یکی بدست بچه‌هایش میدهد و میگوید ننه جان بخور که نوش جان است باشد، گوشت رانت باشد، مغز استخوان است باشد، جایی برود که درد و بلا نرود.

آنگاه سکینه را بروی يك‌دانو و پرویز عزیز را بروی زانوی دیگر می‌نشانند و برایشان بزبان عامیانه قصه می‌گویند که:

تو که ماه بلند آسمانی	منم ستاره‌میشم پهلوت میشینم
تو که ستاره‌میشی پهلوم میشینی	منم ابرمیشم و روت درامی‌گیرم
تو که ابرمیشی و رومامی‌گیری	منم باران میشم و تندتند میبارم

منم علف میشم و سردر میآرم	تو که باران میشی و تند تند میباری
منم بزی میشم و سرتا میخورم	تو که علف میشی و سردر میآری
منم چاقو میشم و سرتا میبرم	تو که بزی میشی و سرما میخوری
منم پنبه میشم و دهنم رامیگیرم	تو که چاقو میشی و سرما میبری
منم توشك میشم و آن بالا میافتم	تو که پنبه میشی و دهنم میگیری
منم عروس میشم و روتو میشینم	تو که توشك میشی و آن بالا میافتی
منم داماد میشم و پهلوت میشینم..	تو که عروس میشی و رومن میشینی

ربابه سلطان عیال شاطر آقا دلخوش است که با این تدابیر سر بچه های خود را شیرم مالیده و آنها را آرام ساخته است غافل از آنکه با افعیهائی سر و کار دارد که افسون بردار نیستند . بمحض اینکه كلك خیارها كنده شد از هر سو شیون و غوغا تجدید میگردد . آن وقت است که دیگر حوصله مادر بینوا بسر آمده آن رویش بالا میآید و چاره را منحصر بدان میبیند که متوسل بوسائل مجربۀ وطنی گردیده حربه بران فحش و بدزبانی را از تو غلاف بیرون بیاورد .

برادر بد ندیده حالا دیگر بیا و تماشا کن که این نیم و جب گوشت سرخی که اسمش را زبان گذاشته اند در دهلیز تنگ این دهان و دالان باریك این حلقوم چه معجزاتی از خود بظهور میرساند . این دختر ك روستائی زبان بسته فرهنگ گویای دشنامهای سه هزار ساله این سرزمین باستانی میشود . دوسه ساعت نجومی یکریز بجز فحش چیز دیگری از فواره حنجره اش بیرون نمیریزد و آن هم چه فحشهایی که خدا نصیب گرگ بیابان نکند و یکیش برای هفتاد پشت آدم کافیست .

باهمان لهجه شمیرانی و با فریادهای دلخراشی که همهمه و غلغله

بچه‌ها در مقابل آن حکم نغمه داود را دارد نوبت بنوبت پدر و مادر وجد و آباء یکایک فرزندان را اعم از خلف و ناخلف میسوزاند و بلجن میکشد و بگور سیاه میاندازد و از گور در آورده بچاه و چاله و مبرز و منجلاب میکشاند و وا میکشاند و گور بگور کرده بیدریغ و بی زنه‌ار دوباره و سه باره طومار دشنام را از سر میگیرد . نور چشمان را یکی یکی حرامزاده و ولد الزنا و تخم حرام و سگ توله میخواند و پدرشان را دلال محبت یا بعبارت خودمانی دیوث و جا کش و مادرشان را همه جائی و شلخته و چاله سیلابی و ردسپی سر کوچه و بازار معرفی میکند . مزار و مرقد هفت پشت نور چشمان را زیر و رو میکند و ارواح ناپاکشان را گاهی تنها تنها و بالانفراد و زمانی دسته جمعی و بالاشترک بیرون میکشد و بخاک و خل میچپاند و سرهای شریفشان را بهر جای نه بدتر حوالت میدهد و دهان و حلقشان را از فضولات و پلیدیها لبالب آکنده میسازد و جنازه و تابوت و کفنشان را بنجاست میکشد و اعضاء و جوارح را از بالا گرفته تا پائین و از فرق تا بقدم یکایک همه را بترتیب باسم و نشان میجنباند و میلنباند و میسوزد و میشکند و درهم عیدرد . خلاصه آنکه گوئی کتابی را از بر کرده است و حالا دارد پس میدهد . مانند گربه ماده‌ای که با بچه‌های نوزاد خود بازی کند اول مدتی با عباس نه ساله ورمیرود ، آنگاه عباسی را لای دست پدر قرمساقتش سپرده بسر وقت اصغری هفت ساله میرود و بدیهی است که قلب رؤفش راضی نمیشود که اصغری در این سودا مغبون بماند . پس از اصغری بیکایک جگر گوشگان دیگر میپردازد و خلاصه آنکه با حدی ابقاء نمینماید و هر یک را باسم و نشان با سخنانی ملاطفت آمیز و مهر انگیز از خوان نعمت بیدریغ خود بر خوردار میسازد و حتی گل سرسبد بوستان شاطر آقا اعنی پرویز عزیز و لذیذ یک ساله را

هم فراموش نمیکند و از صمیم دل و جان آرزو میکند که در مقابل چشمش
پرپر بزند و بقدری کوفت و آتشک و ماشرا و آکله شتری و غیر شتری
و خنای و خنازیر و شقاقلوس و کالاهای وطنی دیگر از همین قبیل نثار جان
و روان میوه‌های دل خود میکند که الحق هادران مهربان دیگر شهر
حق دارند که از بیم قحطی و نایاب شدن این امتعه رسماً در عدلیه عارض
بشوند .

مزه در اینجا است که نه آن قربان و صدقه‌ها و نه این دشنامها و
تقرین‌ها هیچکدام ثمری نمیبخشید و کنسرت پرزیر ویم بنی شاطر با
همان طمطراق وهای و هوای بجزریان عادی خود دنباله میدهد. آنوقت
مادرشان نیز جسته جسته بشعر عرب بحالت و طرب می‌آید و بعزم شرکت
در این بزم مضراب نی‌قلیان و چنگ لنگه کفش را بدست گرفته خود را
بی‌پروا بمیان معر که میاندازد و حالا بزن و کی زن لنگه کفش و نی
قلیان است که بالامیرود و پائین می‌آید. بقصد کشت می‌زند. تا قوت در
بازو دارد می‌زند و تا نفس دارند می‌خورند. قتلگاه حسابی برپا میشود و
معر که وقتی می‌خواهد که زننده و خورنده از زدن و خوردن خسته شده
بی‌حال بزمین افتاده صلاهی آشتی میدهند.

افسوس که هنوز پنج دقیقه نگذشته از نو تعزیه دیگری شروع
میشود . درست است که کودکان بگناه خود اعتراف نموده و بسا آن
اصطلاحات عفونت انگیز چنانی که در زبان ما برای رساندن این
مفهوم متداول است صیغه انابت را بربان جاری ساخته‌اند ولی حال دیگر
دوبدست مادرشان افتاده و ایشان دیگر دست بردار و ول کن معامله نیستند
و صفحه گرامافون عواطف مادری را از نو بحر کت در می‌آورد.

خانم اینك مقام تازه‌ای را كوك کرده‌اند و از دست شوهر و از بدبختی و طالع شوم خود مینالد. فریادش بلند است که پرورد گارا این هم زندگی شد. آیا اسم این را میتوان زن و شوهری گذاشت. خداوند دل کافر بحال من میسوزد. گر گری بیابان پیش من شاهزاده خانم و خانم خانمهاست. گفتم زن این مردك آسمان جل نمیشوم که آه ندارد با ناله سودا کند گفتند عوضش سفید بخت میشوی. سفیدبختی سرم را بخورد. مرد که خدا شناس دختر ناز پرورده مردم را آورده در این لجن‌دانی انداخته و خیال میکند زن داری که میگویند همین است. لایق گیس مادر لوندش که ایکاش جگرش پائین آمده بود و هرگز چنین فرزندی نژائیده بود. مرد که الدنگ بی پدر و مادر از زن داری چیزی که بلد شده تنها امروزی و بچه‌راه انداختن است و بس. اگر مردی بهمین بسته که هی توی رختخواب بیفتی و توله سگ راه بیندازی که سگ زرده زیر بازارچه بصدتای تو میارزد. راست میرود بچه پس میاندازد و چپ میرود بچه پس میاندازد و پفیوز خیال میکند تخم دو زرده کرده است. مرد که بی قابلیت بی عرضه مال بد بیخ ریش صاحبش، بیا این توله سگهای تخم ماشرا را بگیر و دست از سر من مادر مرده بردار. خدایا چه گناهی کرده بودم که گرفتار این قره‌ساق ابد وازل شدم. پدر سوخته زورت نمیرسید زن بگیری چرا گرفتی. حالا که گرفتی چشمت چهارتا و دنده‌ات نرم بشود باید جورش را بکشی. تو مرد نیستی تو سگ زردی. دیوث ازیک من ریش و پشم خجالت نمیکشی. هنوز بوق سگ بلند نشده من دختر بخت بر گشته‌را بایک بر کور و کچل ول میکند و میرود و نیمه شب باز دست از پا درازتر سالانه سالانه بخانه بر میگردد که چه خبر است برایتان يك کاسه ماست ترشیده و پنچ تا خیار گندیده و سه گرده

نان بیات دوروز مانده آورده‌ام : مرده شو این نانی را ببرد که تو می‌آوری
 که پیش سگ بیندازند بونمی‌کند . وقتی هیچکس نخرید بار تو احمق
 میکنند که ببرده بزنی و بچه‌ات بخورند و دعا بجان چون تو بیشعوری
 بکنند . حالا دیگر اگر هنوز از گلویشان پائین نرفته مثل تو پتر کیدند
 بقربان سر پخمه پدر نادانشان . خداوند مکافات مرا از این ظالم
 بی‌مروت بگیر . خاك بسرتو شوهر . همه زن‌ها معقول شوهر دارند و من
 بلای جان . همه‌نان دارند و انجیر و نصیب من چوب است و زنجیر . ولی
 دنیا اینطور هاهم نمی‌ماند . دنیا دار مکافات است . نوبت من هم خواهد
 رسید . ای نامرد بی‌غیرت دستت سپرده باشد تا بهم برسیم . این خط و
 این نشان تاروژی چنان قدرت دارد آورم که در داستان‌ها بنویسند . اگر
 آن موهای سبیل این ملجه‌یت رایکی یکی نکندم دختر پدرم نیستم .
 اگر کلاهت پشم داشت بیست سال تمام راضی نمی‌شدی که ته مانده
 دیگران را بخوری . مرد که بی‌تعصب تون بتون شده از بس خمیر مالیده
 گوشت و پوستش بوی خمیر ترش گرفته است . خداوند مرا از دست
 این جلادخون آشام نجات بده . خداوند خسته شدم ، شکسته شدم ، پیر
 شدم ، عاجز و علیل و ذلیل شدم . شیرم خشک شده ، قوت از زانوهایم رفته ،
 نابتنم مانده است . خدا باین ملجم رحم و مروت نداده است . ای مرغی
 کجائی که مرا از دست این شوهر و این بچه‌ها و این زندگانی ادبار
 خلاص کنی ...

بیچاره دخترک بهمین منوال زبان ریزی و زنجموزه (ضجه و مویه)
 میکند تا صدای در خانه بلند می‌شود و شوهرش از کار بر می‌گردد . آنوقت
 یکدفعه مانند سگی که در مرداب پر قورباغه‌ای بیفتد همه سرو صداها

میخواهد و پس از يك روز هلهله و غلغله خانه شاطر آقا بالاخره روی آسودگی و خاموشی بخود می بیند . اما حالا دیگر صدای خود شاطر آقا بلند میشود .

میپرسی او دیگر چه دردی دارد و صدای او چرا بلند میشود . گوش بده تا برایت بگویم .

باید دانست که خوراك این خانواده چه در تابستان و چه در زمستان عموماً حاضری است یعنی عبارت است از نان و پنیر و شیر و ارده و انواع سبزیجات و میوه ها و مخصوصاً ماست علیه السلام با ترکیبات متعدد آن از دوغ و آب دوغ خیار و دوغ کشمش و دوغ و نعنا و غیره . سفره پر و صله شاطر آقاتنها در موسم باد نجان و کدو و باقلا غذای گرمی بخود می بیند و آنهم فقط وقتی که این مأكولات ملاحظه شده باشد و آنهم تازه آب پز و الا گوشت و روغن برای این خانواده بمنزله شیر مرغ است و جان آدمیزاد . پلو که حرفش راهم وزن مالی يك بار آنهم شب عید . از این گذشته غذای گرم منحصر است یکی دوسه بار در ماه و آنهم بسته يك رشته شرایط مخصوصی است که از آن جمله یکی این است که کسان زن شاطر آقا بتوانند بوسیله مطمئنی قدری گوشت و روغن و مخلفات از شمیران برسانند .

جشن واقعی خانواده شبی است که زن شاطر آقا دیگ بزرگ را سربار گذاشته باشد این نشانه است که شام کلان صحیحی در میان است . چون خانه محقر است و آشپز خانه بی منفذ بوی خوراك می پیچد توی حیاط و به مجرد اینکه شاطر آقا از در وارد میشود عطر مطبخ میخورد بدماغش . دردم خستگی و کوفتگی روز یکسره از وجودش بیرون میرود و مثل

اینکه مژدهٔ صدارت برایش آورده باشند شال و کلاه را بکنار میاندازد و خندان ورقصان بازن و بچهٔ خود بنای شوخی و باردی و خوشمن‌گی و بذله و ممتلك را میگذارد. اهل خانه از كوچك و بزرگ همه میگویند و می‌کوبند و می‌خندند. این کودکان کهای ترسو که از سایهٔ پدرشان مثل لولو خرخر رم می‌کردند حالا بی پروا دور و را گز رفته سوارش میشوند و از سر و کولش بالا میروند. آنوقت است که شاطر آقا میزند زیر آواز و بنای دلی دلی را میگذارد و طاقباز می‌خواهد و بچه‌ها را یکی پس از دیگری و گاهی دوتا دوتا بروی کف پای خود گرفته بهوا بلند میکند و آلا کلنگ را می‌اندازد و برایشان قصه‌های شیرین و خنده‌دار نقل می‌کند. لغزها و چیستانها طرح می‌کند و معماها می‌پرسد و می‌گوید هر کس زودتر جواب داد يك آب نبات نثارش می‌کنم. می‌گوید اگر گفتید این چیست «این و کوه سفید پلو آن و کوه سفید پلو، میان کوه زرد پلو» بچه‌ها حتی مادرشان صداها را در هم انداخته با هم می‌گویند تخم مرغ و چون همه با هم گفته‌اند آب نبات معهود نصیب هیچکس نمی‌شود. شاطر آقا پشت سر هم بوعدهٔ آب نبات و یا صد دینار پول نقد و وعده‌های دیگری از همین قبیل سؤالهائی را که صدبار تا بحال نموده تکرار می‌کند و بچه‌هایش هم مثل اینکه اولین بار است این سؤاله‌ها بگوششان می‌رسد با بی‌صبری تمام و چشم‌های تمام باز دور پدر را می‌گیرند سعی می‌کنند در جواب دادن بر یکدیگر سبقت بجویند. شاطر آقا می‌پرسد اگر گفتید این چیست «باقتم باقتم پشت کوه انداختم». این دفعه سکینه بدیگران مهلت نداده با اشاره گیس خود را نشان می‌دهد و يك دانه آب نبات را برای خود تأمین می‌نماید. شاطر معامله را بوعدهٔ فردا ختم می‌نماید سر دختر را بدین نحو شیر می‌مالیده بسؤال دیگر می‌پردازد و می‌پرسد اگر گفتید

این چیست که:

« عجایب خلقتی دیدم در این دشت

که بی جان از پی جاندار می گشت »

همه باهم میگویند این خیش است : خلاصه بهمین ترتیب طومار سؤال و جواب مدتی باز شده موجب تفریح و شادمانی تمام اهل خانواده میگردد .

وقتی طومار معلومات شاطر آقا با آخر میرسد آن وقت بچه‌ها را ببازیهای گونا گونا گون از قبیل « حمامك مورچه دارد » و « اتل و متل » میخوانند و اگر باز تا موقع کشیدن شام فرصتی باقی باشد دسته جمعی از بازیهای اطاق بصحن حیاط ریخته بنای بازیهای دیگری را میگذارند از قبیل « گر گم بهوا » و « قایم شدنك » و « جفتك چار كش » و « باقلا بچندمن » و « گاو گوساله یا فسقلی » و برای گرفتن کولی عقب همدیگر میگذارند و از زور خوشحالی و شغف میخندند و غیه میکشند و از سر و کول پدر و از در و دیوار بالا میروند و در آن تاریکی چنان بمهارت صدای سگ و گربه و شغال و روباه از خود در میآورند که پنداری در آن نیمه شب کلبه محقر شاطر آقا را بیاغ و وحش و یا بجنگل مازندران مبدل ساخته اند .

به به بآن ساعتی که شست شاطر آقا خبر داز بشود که شامی که مادر بچه‌ها پخته یکی از آن هلم با دنجانه‌های طنطرای است که تا نخوری ندانی و در تهیه آن ربایه سلطان استاد زبر دستی است که در تمام شهر نظیرش کمتر پیدا میشود . آنوقت بیا و ببین که چگونه غلغلۀ عیش و هلهله شادمانی با آسمان میرسد . آنوقت دیگر شاطر آقا مانند کسی که

قند و شکر در دلش آب کرده باشند بخواندن ابیاتی مشغول میگردد
 که بیچشم و همچشمی همقطار خود شاطر عباس مشهور برای اطفال خود
 ساخته و در وهمسایه از بس شنیده‌اند از بر شده‌اند. آخرین
 اشعاریکه ساخته در وصف سکینه و پرویز است و بنداول آنها از این قرار
 است :

« سکینه کینه کینه	« بتخت زر میشینه »
« تاج مرصع بسرش	« قیای اطلس بیرش »
« محمد آباد میرود	« خانه داماد میرود »
« پرویزم و پرویزم	« پروانه عزیزم »
« پسرنگو شاخ نبات	« میشینه زمین میخنده برات »
« پرویزم و پرویزم	« پرویز با تمیزم »
« پسر شاه فرنگه	« پسر مست و ملنگه »
« پرویزه و پرویزه	« غوره نشده مویزه »

مختصر آنکه از بر کتیک هلمیم بادنجان تمام اعضای این خانواده
 از کوچک و بزرگ که گوئی برای غم و غصه و افسردگی و پشیمانی
 خلق شده‌اند لحظه‌ای چندمزه گوارای زندگانی خانوادگی رامیچشند
 و از لابلای دیگ و کماجدان و از خلال پخت و بخار کاسه و بشقاب
 چهره دلفریب سعادت‌مندی کمیاب و دیر آشنا در مقابل نظرشان
 جلوه گر میگردد .

ولی وای بشبهائی که غذای گرمی در میان نباشد یعنی تقریباً تمام
 شبهای دوازده ماه سال. شاطر آقا ابروها را درهم میکشد و با خم و
 توپ و تشر مانند ابن ملجم وارد خانه میشود . هنوز جواب سلام زن و

بچه‌اش را نداده بیهانه‌های غریب و عجیب از من در آوردی بجان این و آن می‌پرد . وای بحال آن بیچاره‌ای که در این ساعت پر شاطر آقا باو بندشود . پدرش را جلو چشمش می‌آورد . بجنبی ایراد می‌گیرد و آن هم چه ایرادهای نیش غولی بی پرویا و بنی اسرائیلی بیمزه . آنقدر بد قلقی و گوشت تلخی میکند که آن سرش پیدانیست . بحدی کشیده و چك و سقله و پشت گردنی و توسری و بامب و اردنگ نثار این و آن میکند و مشت و تیپا (ته‌پا) و لگد بچپ و راست تحویل میدهد که خودش خسته میشود و شام خورده و نخورده مغلوب خواب می‌گردد و در اقلیم بیکران آن سلطان خیر اندیشی که اخ الموتش خوانده‌اند خمیر وجود را بتنور بیخبری می‌چسباند.

۶

حکیمباشی

از خانه مشدی نوز شاطر که بگذری بخانه ملکی میرزا موسی حکیمباشی طبیب محله میرسی . میرزا موسی با آن چشمان شہلا و آن پیشانی شسته داغدار و آن ریش کم پشت و گردن لاغر و دراز رنگ پریده خلاصه از حیث قیافه و رفتار زبانم لال بامام بیمار بی شباهت نیست . شب و روز بوی دوا از خانه‌اش بلند است . سرتاسر روز محکمه‌اش پراست از بیماران قریب الموتی که همه در حال احتضار روی پلکان و کنار باغچه‌ها دراز کشیده‌اند .

حکیمباشی که برسم معهود از مرحوم والدش اجازه طبابت دارد و پس از وفات آن مرحوم جانشین او و محکمه دار و طبابت مدار گردیده

است بفکر بکر وابداع خود ناخوشیها را بدو دسته تقسیم کرده است
اول امراضی که از عهده تشخیص آن شخصاً برمیآید یا تصور میکند
برمیآید یعنی امراض انگشت شماری که هر ایرانی حلال زادهای بآسانی
تشخیص میدهد از قبیل نوبه و تب و لرز و زکام و آبله و سینه پهلو و سردل
و امثال اینها و ثانیاً ناخوشیهای که جناب حکیمباشی از تشخیص آن عاجز
میشوند یعنی تقریباً کلیه ناخوشیها .

باخط نستعلیق درشت و خوانائی این جملهها را بروی تخته سیاهی
نوشته و در جای مناسبی که جلب انظار را بکند قرار داده است:
« نان من در دست تو و جان تو در دست منست ، نانم را بده تا جانم
را علاج کنم »

حکیمباشی برای هر يك از امراض دسته اول بنا باجتهاد شخصی
و تجربیات خانوادگی نسخهای ترتیب داده که مانند احکام الهی لایتغیر
است. برای امراض دسته دوم بنا بر بایام هفته میگذارد یعنی برای هر يك
از هفت روز هفته نسخه مخصوصی قائل گردیده است و در آن روز
منحصرأ همان نسخه را میدهد و همان دوا را تجویز میکند اعم از آنکه
شخص بیمار مرد باشد یا زن پیر باشد یا جوان تازه مریض یا يك پایش در
گور باشد .

حکیمباشی در محكمه خود سنگین و موقر جلو میز کوچکی
نشسته و روی این میز چند عدد میخ دراز کوبیده و مانند سیخ کباب بهر
يك از این میخها مقداری نسخه حاضر شده کشیده و نوبت بهر مریضی
که میرسد اول مرتباً نبض او را گرفته زبانش را می بیند و پس از تحقیقات
معمول در باب اینکه آیا مزاج عمل کرده یا نه و با بیخوابی حظوری

بر حسب آنکه مرض از دسته اول یا دسته دوم باشد از یکی از آن میخهای معهود نسخهای در آورده بمریض میدهد و میرود بسر وقت مریض دیگری .

ولی از خاکشی بهان و تنقیه دو آبه و پاشویه خار خشک و رنگ زدن زیر زبان و ضماد برگ انجیر و گاهی هم از شماچه پنهان فصد ابیض و مقداری معالجات دیگر از همین قبیل که بمبایش تماماً برگرمی و سردی است اگر بگذریم آنچه از تتبعات خود حکیمباشی و اختصاص بشخص او دارد یکی آتش ماشی است که بلا استثناء برای هر مریضی تجویز مینماید و بقدری در این کار اصرار و ابرام دارد که میگویند با بقال سر گذر ساخت و پاخت دارد ولی من شخصاً گناه کسی را نمیشویم و گناه بگردن آنهائی که میگویند. علاوه برین باهر نسخهای که میدهد باقید تأکید بمریض میسپارد که فراموش مکن یکدوره تسبیح هم « یاد واء کل الداء » و دوازده مرتبه هم باسم دوازده امام « یا علی ادر کنی » بگو که از هر دوا و دارویی مجرب تر است .

از اینها گذشته آنچه بیشتر از همه چیز اسباب شهرت و رواج بازار حکیمباشی گردیده مناجات مخصوصی است که هر شب خداچه در گرمای تابستان و چه در در یخبندان زمستان از عرشه بام خانه خود با صدای مکروه و نتراشیده و بخراشیده ای که ابتدا با آن جئه نحیف و آن استخوان بندی ضعیف تناسبی ندارد باخدای خود دارد . این مناجات یکنواخت از بس شب و نیم شب چرت اهل محل را در هم دریده است تمام آنرا کلمه بکلمه همه از حفظ شده اند . بایک « یا قاضی الحاجات » چنان دلخراشی شروع میگردد که حتی سردمداران و کشیکچیان کذائی راسته بازار از

شنیدن آن يك وجب از جای خود میپزند. این بانگ زهره شکاف را سه مرتبه تکرار مینماید و هر مرتبه يك ثلث اهل محل را از خواب خوش بیدار میکند و برای فردای خود مرضای تازه تدارك مینماید .

پس از چنین سر آغازی انبازی دنباله راز و نیاز با خدای چاره ساز را گرفته بدرگاه پروردگار بی نیاز مینالد که «ای طبیب دردمندان وای دستگیر مستمندان وای چاره ساز بیچارگان خودت میدانی که حنای ما پزشکان نادان و ناتوان در مقابل حنای تود رنگی ندارد . قدومه و عذاب ما با قدرت بی حساب تو کجا لاف هم سری تواند زد . الهی حیات و ممات در پنجه مشیت تست و مرزنجوش و سپستان مادر مقابل تقدیرات آسمان همان حکایت زیره است و کرمان و قطره و عمان . ای خالق بی همتا من بنده گنہکار روسیاه در این وقت شب بتضرع و انابت باستان قدس تورو آورده ام بحق امام بیمار و بحق تن تب دار شهید کربلا و بحق جگر زهر خورده غریب خراسان قسمت میدهم که خودت طبیب و پرستار بیماران من عاجز نا توان باش و بی کایک آنان شفای عاجل عطا فرما . ای دواى دردمندان وای یاور بیکسان در این ساعتی که بادل شکسته و زبان بسته چون سگ پلیدی بدرگاه تو عوعو میکنم چه بسا کودکان معصومی که از شدت تب در بستر بیچارگی چون مار زخم دار بخود می پیچند و از شدت دردمینالند و خواب بچشمشان نمی آید و چه بسا جوانان ناکامی که از زور درد ورنج دندانها را بهم می فشارند و آرزوی مرگ مینمایند . ای چاره ساز بیهمتا تودریای رحمتی ترا قسم میدهم بلب خشك تشنگان کربلا که لطف و فضل خود را از مرضای من دریغ مدار . ترا بهمان عرق سردی که ظهر روز عاشورا بر تن تب دار شهید دشت نینوا نشست قسم میدهم که

ترحمی بحال این بیچارگان بنما که هر چه زودتر بدنشان عرق کند و تبشان ببرد و رویشان بجهد و باز زبانشان برود و قوای تحلیل رفته آنها سرجا آید. الهی ورمپارا فرو نشان و زخمهای ناسور را التیام بده و بانستر رحمت خود جراحتهای پخته را باز فرما ماده‌ها را منتعج ساز و با جوهر کرامت بیحد و حصر خود بر آنها مرهم بده. ای علام‌الغیوب وای خالق هر بد و خوب با کلید مشیت خود دندانهای را که قفل شده بگشا و زبانهای را که بسته شده گویا فرما. بارالها دستور ز حاجین ما کجا و دستورهای استوار لم یزلی و تقدیرات یولادین لم یزالی تو کجا؟ چه بسا فلوس ما طیبیان بی بضاعت که جمله ادرار خوارخوان کرم تو میباشیم و بال جان مریض میگرد و درد دفع و رفع ثقل بی اثر میماند. ای حلال مشکلات خودت این مشکل را مسهل کار گرتری عطا فرما وای بصیر قدیر خودت دستگیر افلیجان و عصا کش کودکان باش .. «

درد دل حکیمباشی مفصلتر از این است که درین مختصر بگنجد و دست کم يك ساعت تمام طول میکشد ولی مشت نمونه خروار است خودتان میتوانید حدس بزنید که مابقی آن از چه قرار است. آخر الامر وقتی مناجات با دعای « آمین یارب العالمین » خاتمه مییابد از زیر لحافهای محله صدا صدای آمین آمین بلند میشود و جواب آنرا میدهد.

مختصر آنکه میگویند « چون قضا آید طبیب ابله شود » جناب میرزا موسی حکیمباشی بدون آنکه منتظر قضا نشسته باشد از نعمت بلاهت کاملاً برخوردار بود و راستی جای آن دارد که بگوئیم طبیبی بود آدمی کش نه عیسوی هشی .

یاددارم شب عروسی خواهرم که حکیمباشی برسم مبارکباد
برچاشنی مناجات خودمبلغی افزود ویش ازشبهای دیگر آزار خاطر
خفتهگان را فراهم ساخت در همان نیمه شب ناگهان ازبام خانه عروس فریاد
دلخراشی که مانند شمشیر برانی صدای حکیمباشی را برید بیمقدمه بلند
شد و این بیت راخواند که :

« گر سال دگر حکیمباشی باشی »

« انت الباقی و کل شیئی هالک »

کاشف که بعمل آمد معلوم شد یک نفر از مهمانها که شخص بینهایت
شوخ و ظریفی بود بصدای حکیمباشی از خواب پریده بقصد انتقام و
تلافی کورکورانه خود را بپام رسانده است و با همه خواب آلودگی با
چنین برداشت مناجات بی سابقه ای چرت طیب بیچاره را در هم دریده
است . افسوس که شلیک لعنت و نفرین و دشنام و ناسزای مؤمنین محله
نگذاشت که این مناجات بی ریا دنیااله پیدا نماید و رفیق فداکار ما که
در آن دل شب بهواداری خفتهگان چنان راه پر بیم و خطری را سپرده بود
مجبور شد دم را بروی کول نهاده از همان راهی که رفته بود برگردد و
بحکم آنکه «حق نشاید گفت جز زیر لعاف» غیظ و غضب خود را در
درون لعاف پنهان ساخت و فتنه بخواب ناز فرورفت .

عجب آنکه اینهمه مناجاتها و دعا و زاری حکیمباشی در دستگاه
تقدیر که در آنجا بایک دست میکارند و با دست دیگر میدروند ظاهراً
تأثیری نمیبخشید و هیچگاه عملاً کفن و دفن در حوزه اقتدار جناب
حکمت مداری اقامیرزا موسی بیکار نمیمانند و هفته ای نمیکشند مگر
آنکه چندتن از مرضای ایشان بصرافت طبع و یا بهمدستی طبیب معالج
کاسه فلوس مرگ را بسر نکشند و رهسپار عالمی نگردند که انسان

بیچاره آخر الامر در ساحت آن از شر طبیب و درد و دوا و دوا فروش
یکباره خلاصی می یابد.

حکیمباشی پس از مرگ هم باز دست از سر بیماران خود بر نمیداشت
و هر شب جمعه مرتباً قرآن و آیه‌های بدست نو کر خود که از حیث ریش
و قیافه و ادا و ردا نسخه بدل از باب خویش بود میداد و بعزم زیارت اهل
قبرستان دامن کشان بطرف قبرستان روانه میگردید. یاوه سرایان محله اسم
قبرستان را قتلگاه بیماران میرزا موسی گذاشته اند و وقتی حکیمباشی
رامی بیند که بدانسو روان است چشمک زنان میگویند یارو ببازدید
شهادی خود میرو. دسته دیگر هم بیاد آتش ماشهائی که بخورد
بیماران خود داده است میگویند برای بقصد دروی ماش بهمرعه خود
روان است.

همینکه بقبرستان میرسد قبرهائی را که تازه بسته اند و اغلب خاک
آن هنوز خشک نشده است آیه‌های می‌کند و از آنجائی که دعاهايش در
علاج و نجات صاحبان آن قبور مستجاب نگردیده است برای آخرت
آنها طلب مغفرت مینماید و پس از آنکه از آن همه آتش ماشی که بزور

تبصره - محض اطلاع خوانندگان محترم خاطر نشان می‌سازد که
میرزا موسی حکیمباشی بنا بر آنچه اطلاع بدست آمده مانند عموم حکیمباشیهای
دیگر بر حسب اخلاط اربعه دواهای ذیل را تحویز مینمود و در واقع علمش
منحصر بهمین بود:

برای سودا	برای صفراء	برای حرارت	برای رطوبت
گز علفی	آتش سکنجبین	شربت تمشک	زیره
گز خوانسار	نسخه چهار گل	عرق بید	بادیان
تنقیه گل پنیرک	شربت تمر	گل بنفشه	گل گاو زبان
و تاجریزی	شربت ریواس		زنجبیل پرورده
آب کاسنی			
آتش دوغ			

بخلق آنها چپانده حلالی میطلبید باخاطری شاد و آسوده بمنزل خود
برمیگشت وقت عزیز را بمعاینه قاروره میگذرانید.
یکنفر از ظرفای محله در حقش ساخته است :

« ملك الموت رفت پیش خدا	گفت سبحان ربی الاعلی »
« یك طبیب است در فلان کوچه	من یکی قبض و او کند صدتا »
« یا بفرما که قبض روح کنم	یا مرا کار دیگری فرما »

قسمت سوم

پاپوش دوزی

خطابه های عرفی و شرعی

چنانکه معروض گردید صبح روز جمعه بر حسب دعوتی که بعمل آمده بود حضرات قدم رنجد فرموده ارادت شعار را سرافراز نمودند . فوراً پس از صرف چای و قلیان و کندن کلاه گز و سوهان لب مطلب را با آنها در میان نهادم و مختصر و مفید فهماندم که این گند و تعفن آب حوض سزاوار انسان شریف و مسلمان اثنی عشری نیست و هرچه زودتر باید بتعمیر راه آب پرداخت.

همد باهم بنای نطق و خطابه را گذاشتند. هر کدام بزبانی و بیانی در صدد اثبات حسن نیت خود برآمدند. یکی گفت تمام اهل این شهر میدانند که من متملق و چاپلوس نیستم. دیگری بخاک قبر پدرش قسم خورد که در این دنیا بیش از همد چیز از خوش آیند گوئی و سبزی پاک کردن متنفر و بیزار است. سومی در نکویش تعریف و تمجید دروغی داد سخن را داد و آنرا مرض ملی ما ایرانیان معرفی نمود . حتی زن خان هم شیرین زبانیها نمود و خلاصه آنکه معلوم شد که این چهار نفر مرد محترم و آن یک نفر خانم محترمه که بعد ها آنها را پنج تن آل راه آب نام دادم همانطور که ما از پونه فراری است از تملق و چاپلوسی صد فرسنگ گریزانند.

هنوز این فصل بی پایان نرسیده بود که یکصد و بیست و تمجید مرا گذاشتند، مرا با آسمان هفتم رساندند و در مدح فیم و شعور و حسن نیت و ادب و علم و فضل و آدمیت و خیرخواهی و صلاح اندیشی من چیز ها بقال زدند که ده يك آن برای کلیه اخلاف و اعقابم الی

یوم القیامه کافی خواهد بود. آنقدر بعمر و عزتم دعا کردند که اگر جمع میکردم از زادالمعاد بیشتر میشد. عمرم را هزار سال و ریشم را تا بروی نافم خواستند و از خدا مسئلت نمودند که پیوسته فریدوچاق و درمیان همسران طاق باشم. چه دردرس بدهم از خضر پیرتر و از قارون توانگرتر و از حضرت سلیمان عظیم الشان ترم خواستند.

دیدم ابن مقوله دنباله دراز دارد لهذا بگستاخی درمیان سخنشان دویدم و پس از سپاسگزاری از حسن ظن آقایان محترم و سرکار خانم گفتم خوب است قدری هم باصل مطلب بپردازیم.

همگی عرایضم را تصدیق نمودند و شریعتمداری جناب حاج شیخ ابتدای سخن نموده نظریات مبارک خود را بدین نحو بیان نمودند که در حدیث آمده که «العلم علما ن العلم الابدان و علم الادیان».

در این کلام قدسیه مقدم داشتن علم بدن بر علم دین واضح و برهان قاطعی است بر اینکه شارع مقدس اسلام سلامت بدن را از ضروریات دینیه شمرده است و از آنجائیکه هر آیه آب و رکن و کین سلامت و عافیت است پس ادنی شك و شبهه ای باقی نمی ماند که تعمیر راه آب را باید از فرایض ذمی خود بشمار آوریم بالخصوص که بزعم اجماع اهل اجتهاد در امر غسل و وضو اگر آب مضاف باشد احوط اجتناب است و حتی برخی از ارباب فتوی آنرا مکروه و بل حرام شمرده اند و تیمم را بر آن مرجع شناخته اند. فضیلت آب بر هر ذی شعوری میرهن و مدلل است و در کتاب کریم و کلام حکیم هم از مکیه و مدینه در این باب آیات متعدده نازل گردیده است از قبیل «و من الماء کل شئی حی». در توریة هم که از کتب آسمانی است در سفر تکوین خلق آب بر خاک مقدم آمده است و در کتب فقهیه اثنی عشریه هم در شرایط طهارت مبحث مبسوطی هست که اگر انشاء الله حیاتی باقی باشد در ماه مبارک رمضان که در پیش است خیال دارم موضوع منبر قرار بدهم که مؤمنین و مومنات از ثواب آن محروم نمانند و علی العجله از همه التماس دعا دارم.

پس از حاج شیخ کلافه سخن بدست آقای ملتخواه افتاد. ایشان که در میدان زبان بازی و خطابه پردازی ورزیده و آزموده و در کار نطق و خطابه حاضریراق بودند باهمان طمطراقی که مقدمه الجیش خطابه‌های آتشین سیاسی است برداشت سخن را چنین نمودند:

« برارباب معرفت و بصیرت و بر واقفان رموز سیاست که رهبران آگاه هر قوم و پرشکان حاذق هر ملتی هستند پوشیده و مستور نیست که اگر بدیده دقت باسرار ترفیات اجتماعی و اصلاحات مدنی این عصر بنگریم خواهیم دید که اساس هر پیشرفت و اصلاح و شالوده هر گونه ترقی و فلاح بسته بوجود افراد تندرست و توانا می باشد و همانطور که حکمای یونان که خداوندان دانش و بینش بوده اند فرموده اند «روح سالم در بدن سالم» برآستی که بدون افراد صحیح و سالم هیچ هیئت اجتماعی که شایسته و سزاوار چنین نام شریفی باشد امکان پذیر نیست. امروز هر عقل سلیم و هر طبع مستقیمی حکم میکند که در این قرن بیستم که با انصاف میتوان آنرا قرن طلایی نام داد بدون آب پاک و مصفا که از هر گونه آلودگی عاری و مبرا باشد سلامت مزاج و صحت بدن برای افراد يك ملت خارج از دایره تصور است. آب است که در اطراف و اکناف این جهان پر فراز و نشیب چرخ تمدن را میچرخاند. آب است که در سراسر این گیتی آسیاب ترقی را میگرداند. آب است که کشتی‌های کوه آسا بر فراز آن از خاور بیاختر و از شمال بجنوب روز و شب و شب و روز روانند. آب است که با اسم «زغال سفید» شب تار دنیای متمدن را چون روز روشن ساخته است. آب است که از آبتار معروف «یا گارا» از هزاران متر ارتفاع سرآزیر میشود. آب است که بشکل بخار با آسمان رفته «جواهر خیز و گوهر بیز و گوهر ریز و گوهر زار» مانند در و مروارید سرآزیر شده بساط زمین را چون صحنه بهشت برین مزین میسازد. ای آب در فضیلت و شأن تو همین بس که نام مبارکت از دو حرف نخستین الفباء تشکیل یافته است. »

(در اینجا آقای ملتخواه بقصد اینکه اهمیت آب را بنحوی نیکوتر مشهود ساخته باشند قمدح آب یخ را از وسط مجلس برداشته با اصوات و نغماتی که با صدائی که از مجرای راه آب

گرفته بیرون آید بی شباهت نبود تا آخر قطره بلك نفس سر کشیدند و با پشت دست دك و یوز وریش و سمیل را پاك كرده دنباله سخن را بدین نوع آوردند (آب آب .

«ای دواى نخوت و ناعوس ها ای تو افلاطون و جالسموس ما»
ای آب اگر تو گسستی نوح پیغمبر را بقله کوه خودی
نرسانده بودی از بنی نوع انسان اثری نمانده بود . ای آب تو
بودی که در رود نیل لشکر حرار فرعون پلید را طعمه امواج خود
نمودی . ای آب آبروی دو جهان از تست و در حق تو هر چه
گفتد اند کم گفته اند .

«مقصود حسنجوی سکندر بشرق و غرب

«طالبوب و آرزوی شهیدان کربلا»

«با چشم عاشقان و رخ دلبران قرین

در چشم سفلگان و رخ مفلسان جدا»
ای خانمهای گرام وای آقایان ذوی العز و الاحترام کسانی
که بتاریخ انقلاب فرانسه آشنا هستند میدانند که پیشقدم آن انقلاب
عظیم سرابی بوده که هنوز هم در تواریح اسمش را حملی «میر آبو»
مینویسند . اگر در زیر مجسمه دانتون نام از بزرگان انقلاب فرانسه
ابن کلام او را نوشته اند که « برای ملت اول نشان لازم است و
بعد پرورش » من میگویم که برای هر قوم و جماعتی پیش از نان
آب لازم است . مولوی فرموده :

آب کم جو تشنگی آور بدست
تا بجوشد آبت از بالا و پست
من میگویم :

«آب جو و آب نهر آور بدست تا تمدن جوشد از بالا و پست»

خطابه آقای ملتخواه بدینجا پایان یافت . عرق پیمانی را پاك
نمود و با نخوت و غرور تمام نگاهی از سر تحقیر باهل مجلس انداخت
و از وجناتش معلوم بود که بخود میبالد و در دل میگوید:

«نمیرم از این پس که مر زنده ام که تخم سخن را پراکنده ام»

ولی يك نکته هم نگفته نماید که ایشان وقتی مشغول نطق کردن
بودند ناگهان در گرما گرم در فشانی متوجه شدند که ای دل غافل

قافیه را باخته‌اند و از استعمال کلمات فارسی، سره که در امتیاز انحصاری جناب ایشان بود غفلت ورزیده‌اند. دردم بدست و پا افتادند و خواستند هر طور شده این ذنب لایغفر را جبران نمایند و از اینرو بی مقدمه «بی مناسبت مانند افسوسگران که ناگهان از آستین و چاک گریبان خود مارها و افعیه‌های عجیب‌الخلقه و زهرناک در آورده مقابل تماشاچیان در وسط معرکه می‌اندازند ایشان نیز جمله‌هایی چند عجیب که کلمات «واژه» و «ویریه» و الفاظ دیگری از این قبیل در طی آن بتکرار پیش می‌آمد از قوطی عطاری سره‌سازی خود در آوردند و پشت سرهم قطار کرده برخ ما چند تن زبان نفهم کشیدند. مخصوصاً پیلۀ ایشان بکلمه «آب» گرفته بود و بالبداهه بدون آنکه ایداً رعایت اصول قیاس و سمع را بفرمایند يك دستگاه کامل لغتهای تازه از قبیل «آب گاه» و «آبکده» و «آب سرا» و «آبستان» و غیره بگنجینه کلمات فارسی افزودند.

گفتار شاطر آقا هم مختصر و مفید و هم مانند خودش ساده بود گفت:

مایه چرکینها حق نداریم در حضور اشخاص با علم و با فضل دهن گشاده حسارتی بنمائیم. ولی همه قدر میخواستیم بمعرض برسانم که در این دنیا اگر آب نباشد هیچ چیز نیست. من بکنفر شاطر ناشناس بی نام و نشانی پیش نیستم اما بخوبی میدانم که زندگانی بی نان نمیشود و نان بی خمیر و خمیر بی آب، هر کس بخواهد قدر و قیمت آب را بفهمد کافی است که روز آب نخورد و دست بآب نرساند تا اهمیت آب دستگیرش بشود، مختصر آنکه همه شنیده‌ایم که بی مایه فطیر است ولی بدون آب هم حساب نوع بشر با کرام الکاتبین خواهد بود. در باره آب شهر ما شنیده‌ام میگویند که در سمت شمال آبی است بکثافت آلوده و در جنوب کثافتی است بآب آلوده. عرایض جان نثار تمام شد ولی حسارت ورزیده اجازه نمیخواهم چند بیت شعر هم در باب آب طهران که همین الساعه بخاطر من آمد بمعرض برسانم.

خنده کمان صداها را بلند ساختیم که البته و صد البته مستفیض
فرمائید. گفت اگر چه خود غلامتان هم گاهی طبع موافقت میکند و
اشعاری میسازم ولی خودم میدانم که بند تنبانی است و سزاوار چنین
مجلسی نیست. این اشعاری که الان خواهم خواند از استاد است. گفتیم
شاطر باشی این مقدمات پیشکشت باشد هر چه زودتر اشعار را بخوان
و بیشتر از این دهنمان را آب نینداز. باهمان لهجه واداهای نوحه خوانها
با کمال ملاحظت این ابیات را برایمان خواند.

« کیست در این شهر که مسلول نیست لاغر و باریک چو مفتول نیست »
« در سر هر جوی بود کپنه شوی قاتل این مردم و مسئول نیست »
« دکترا ما تجزیه کرد آب را دید بجز فضله محلول نیست »
« گفت کس این گه نخورد در جهان گر چه بجز آکل و مأکول نیست »
« خوب بود پاکی و پاکیزگی حیف که این قاعده معمول نیست »
صدای احسنت و آفرین با آسمان رفت و حکیم باشی که از ابتدای
مجلس صم و بکم پهلوی حاج شیخ نشسته بود و تسبیح میگردانید و هر
چند لحظه یکبار صغیر صلواتش از لابی دندانه‌ها وریش ویشم بیرون
میجست و با صدای پرش مگسها و زنبورها وائی که محفل ما را تفرجگاه قرار
داده بودند توام میگردید اما وقتی دید امواج نطق و خطابه سرتاسر اطاق
را گرفته است دامنش یکباره از دست رفت و راضی نشد از دیگران عقب
بماند. دستی بریش خویش کشید و مانند لکملکی که ماهی بزرگی در
گلویش گیر کرده باشد جوز کش بحر کت آمد و آب دهان را چندین
بار قورت داد و پس از چند دقیقه من من کردن و تو دماغی حرف زدن
که کسی چیزی از آن نفهمید رفته رفته ذوالفقار بیان را از نیام بدر آورد
و با کلماتی شمرده و صوتی هموار گره گره معانی حکیمانه خود را

بدینگونه بیان نمود:

البته آقایان نظام توجه فرمودند که رویق شفقی ما آقا
 مشیردی نوروز در ضمن اشعار آیداز بره عربی که نتواندند باین
 نکته اشاره نمودند، که بکثیر د کسر آب را تجزیه کرده است . از
 آنجائیکه این مسئله بحز به گردن آب در این اواخر و در بانه شده است
 وظیفه دینی و وجدانی خود میدانم که چند کلمه در این باب عرض آقایان
 برسانم . بهگونه آب را تجزیه کرده اند و دیده اند مر کب است
 از دو عنصر یکی « عکس حن » و دیگری « آرد حن » . هر آدم
 ذی شعوری میداند که اولاً حبه موجود فی هسته غبر هر ثی جد برسد
 باینکه بتوان عکس آنها را برداشت و ثانیاً هیچ سفیدی نمیتواند
 قبول نماید که کسی بتواند اجنه را زیر آسباب ریخته آرد نماید .
 پس معلوم شد که این مسئله تجزیه آب بدعنی است که از طرف
 بعضی اشخاص بامسلمان بدخواه و در خلاف العقیده در میان عوام الناس
 اعتقاده است و مآسفانه کم کم دارد حواس الناس بضلالت میبرد . شکی
 نیست که اگر کلاه خودمان را باغی کنیم بعد از حواهم نمود که آب
 چمزی نیست که تجزیه بردار باشد . خود و گندم نیست که بوجار
 بتواند از هم سوا دارد . بعد نیست که بتوان بافتن شکن خورد کرد .
 شلتوک نیست که زیر دنگ برنج کوپسی بیداریم و از پوست
 در آوریم . اگر سکنه چین بود میگویم از سر که و انگین ساخته
 شده و نه کپس است قابل تجزیه . اگر سنگ حار هم بود میگویم
 بود باقیه و نه از هم جدا میشود . ولی آب هیچکدام از اینها
 نیست و بدیهی است که هر کس سعی تجزیه نمودن آب باشد چهل
 خود را بشوید رسانیده و با عمداً خواسته مسلمانان خالص العقیده و
 صاف و صادق را بضلالت میبرد . در عالم طب ثابت و محرز
 است که جسم بسیط قابل تجزیه نیست و هر طفل نابالغی میداند که
 از آب ساده تر و بسیط تر آن اشخاص ملحد و بددینی هستند که
 میخواهند اینگونه ترها و باطل خود را عالم و فاضل بقلم بدهند و مردم
 بیچاره را گمراه نمایند . خود من کتاب معروف « تحف حکیم مؤمن »
 را که در طب بالاتر از آن کتابی نوشته نشده مکرر مرتاسر
 خوانده ام و تا بحال يك کلمه کمالیت بر قابل تجزیه بودن آب باشد
 در آنجا ندیده ام . راستی که جای افسوس است که ایمان مردم

باین درجه سست شده باشد که این گونه اراحیف را باسانی قبول نمایند و مثلاً تصحیت از آب بمیان میآید از «مکروب» و مضرات آن سخن برانند. بپایان آنکه همین مکروب هم همان «مکروه» خودمان بوده که از گسرت استعمال کم کم حرف آخر آن تصحیف شده و باین شکل درآمده است. البته آب که آلوده شد شرب و استعمال آن مکروه میشود. حالا آقایان خیال میکنند که مکروه بودن آب آلوده بودن با جانوران غریب و عجیبی است که از مسار زهر آگین تر و از افعی گزنده تر است. در باب شرافت و مقام آب حضرت حجة الاسلام و آقایان دیگر آنچه گفتنی بود گفتند. خود من هم. همین او آخر در «السماء و العالم» خواندم که در دیار مغرب چشمه‌ای وجود دارد مخصوص به جنس نسناس و آدمهای آبی و اگر پرنده‌ای از آن آب بنوشد در دم ماهی میشود و اگر انسان در آن داخل شود مرد باشد زن می‌گردد و زن باشد پستانهایش از میان میرود و ریش در می‌آورد. مجمل از مفصل آنکه آب از عطایای ذیقیمت الهی است و مهر حضرت فاطمه را می‌باشد و طاهر و مطهر و خالص و پاک برای غسل و طهارت و وضو خلق شده است و بت پرستان و اهل خاج و دهریون ختنه نشده ملعون و منحوس که در طهارت کاغذ و کلوخ را بر آب ترجیح میدهند ابداً حق ندارند تصرف و چون و چرایی در آن باب بنمایند.

حکیمباشی تازه آرواره‌اش گرم شده بود و خیال نداشت که باین يك شاهي و صد دینارها رشته سخنرانی را از دست بدهد. مصمم شدم بهر حیل و تدبیری هست نوك كلامش را بچینم. لهذا سپر پروئی را بر سر کشیدم و خود را بیمه‌جا با بمیان هر که انداخته گفتم آقایان خوب است چند کلمه هم در اصل موضوع سخن برانیم.

ولی عزت الملوك خانم که بیرون از پنجدری روی قالیچه‌ای که مخصوصاً برای ایشان انداخته بودند نشسته بودند از همان پشت در با هزار ناز و کرشمه و خروارها غنچ و دلال لب بسخن گشودند و مانند قطرات ژاله‌ای که از دهن غنچه کرم خورده‌ای بیچکد این بیانات را بر نطقها و خطابه‌های دیگر افزودند که :

البته ما لچك بسر ها حق فنولی در چنین مقامی را نداریم ولی وقتی صحبت از آب بمیان آمد یادم آمد که مرحوم خان همیشه میگفتند آب آبروست راستی شوخی و اغراق بکنار حرفی نیست که زندگانی بی آب بصورتی میماند که خال نداشته باشد. برای اهمیت واعتماد آب همین بس که هر وقت دل کسی جبری را بخواهد میگوید دلم آب شد و همینکه اسم غذای لذیذی بگوشتان میرسد میگوئیم دهیم آب افتاد و برعکس وقتی گرفتار بالا و مصیبتی میشویم میگوئیم آب ارسرم گذشت. از اینها گذشته خودم هم مکرر بتجربه دیده‌ام که اگر آب و سمة پاک و خالص نباشد رنگ و سمة درست از آب در نمیآید. »

بیش از این بردباری نتوانستم و بمیان نطق سرکار عصمت مآبی دویده گفتم آقایان از تمام این فرمایشات معلوم میشود که در امر لزوم تعمیر راه آب همه متفق هستیم در اینصورت خوب است برای عملی نمودن اینکار فکری نموده تصمیمی بگیریم.

بله بله گویان باتفاق رای دادند که چون این فکر بکر از خاطر خطیر و ضمیر منیر بنده تراش نموده سزاوار است که خودم را مأمور انجام اینکار نمایند. فی المجلس بمن اختیارات تام و تمام دادند و وکیل در توکیل نمودند که هر طور خودم صلاح بدانم اقدام نمایم و پس از ختم عمل مخارج را سر شکن نموده سهم هر کس را باطالع برسانم تا با کمال منت کار سازی نمایند. در ضمن هم قرار شد که چون خانه مسکونی شاطر آقا از سایر خانه های کوچه کوچکتر است و کمتر آب به صرف میرساند و خودش هم مرد عیال واری است سهم او نصف سهم دیگران باشد.

پس از اخذ این تصمیمات مجلس پایان یافت و خوش و خندان از هم جدا شدیم.

قسمت چہارم

طاس لغز ندہ

اهل فن

بدون فوت وقت از علی الصباح فردای همان روز با جدیت هر چه تمامتر با انجام مأموریت پرداختم. بقصد تشویق جوانان تحصیل کرده با داره یکی از رفقای فرنگستان که دو سال پیش بایران برگشته و در یکی از بالاخانه های خیابان... باسم «بنگاه معماری و مهندسی» اداره عریض و طویلی باز کرده بود شتافتم. گرچه شنیده بودم که میگفتند تصدیق نامه اش را چشم حلال زاده تابحال ندیده و چیزی بارش نیست بخصوص که سابقه رفاقت هم در میان بود دلم را ضعیف نشد که پیش کس دیگری بروم.

خیلی چرب و نرم از من پذیرائی نمود. پس از خوش و بشهای معمولی مطلب را در چند کلامه با او در میان نهادم. دردم دو نفر از اعضای کارشناس اداره خود را مأمور نمود که اسباب و ابزار لازم را بردارند و برای معاینات مقدماتی همراه من روانه شوند. پس از آنکه آنها را بمحل کار رساندم برای انجام پاره ای کار ها که در بازار داشتم از آنها جدا شدم. آن روز نهار را در لقانطه بچلو کباب مهمان بودم و تقریباً دو ساعتی بغروب آفتاب مانده بود که بخانه برگشتم. جان برادر چه دیدم. خدا نصیب نکند. دیدم کوچه محقر و تنگ و تاریک ما بصورت میدان رزم رستم و افراسیاب درآمده است. سرتاسر پر است از اسباب هر گز نادیده که بتوپ مسلسل و سیم خاردار و منجنیق و توپ و تفنگ بیشتر شباهت داشت تا با اسباب معماری. آن دو نفر نوچه معمار هم مانند شیاطین و خراطین در میان این آلات و ادوات

شگفت پرچین و شکن افتاده چنان بچستی و چالاکی در رفت و آمد و جست و خیز بودند که هیچ بندبازی بیایشان نمیرسید. از چپ و راست باسم نقشه برداری و طراحی میخها و سیخها و آلات شاخدار و دمدار چوبی و آهنی در زمین فرو نموده بودند و دور بین و طراز و گونیاء و جدول و شمشه و شاقول و خطکش بدست در حرکت بودند و مدام با صدای کوتاه و بلند و با اشارات و حرکات مرموز دست و پا مطالب و نکاتی را بیکدیگر میرساندند که بیگانه را در آن راهی نبود. با گچهای رنگارنگ و نخهای سفید و سیاه خطوط کج و معوجی بروی زمین کشیده بودند که از طلسم زنگوله پیچیده تر بنظر میآمد. بایک رشته مثلثات و مربعات سطح کوچکی را شبکه بندی کرده بودند و با خطهای افقی و عمودی زوایای حاده و منفرجه بسیاری را بهم متصل ساخته هر ضلع و زاویه ای را با حروف یونانی و علامات غریب و عجیب نشان گذاشته بودند. با سیمها و طنابهایی که از هر سو کشیده بودند راه عبور و مرور را بکلی بآینده و رونده بسته آن ناحیه محدود را بشکل تار عنکبوت هولناکی در آورده بودند که جن راهش را گم میکرد. خلاصه آنکه محشری بر پا ساخته بودند که بمشاهده آن مو بر بدنم سیخ شد.

دیدم مباحثه و مرافعه سودی نخواهد داشت بهر زبانی بود عذرشان را خواستم و شکر ایزد را بجا آوردم که پیش از آنکه آب از سرم گذشته باشد توانستم شرشان را از سر خود بکنم.

۲

معمار باشی

هنوز آفتاب غروب نکرده بود که دو کوچه بالاتر از کوچه

خودمان درخانه استاد کاظم معمارباشی را کوبیدم. خود استاد در را باز کرد. وقتی خود را معرفی نمودم معلوم شد باید درم آشنائی مفصل داشته است و درحالی که سر را برسم تحسّر میجنّبانید چندین بار برای آن مرحوم طلب آمرزش نمود. آنگاه بنای اصرار را گذاشت که قدم رنجه فرموده نوک-ر خودتان را سرافراز داشته گلوئی تر کنید. تشکر کنان تر کردن گلو را بوقت دیگر محول داشتم و قصه راه آب و مأمورین شداد و غلاظ دوست فرنگی مآب خود را برایش حکایت کردم. گفت لابد میخواستہ استادی خود را سرشمار آورد. این معمار-های تازه بدوران رسیده از استادی چیزی که بلد شده اند تقلید از تخت جمشید و ایوان کسری است. حالا دیگر بجای رستم در حمام هم ستون سر گاوی و سرباز نیزه بدست عهد داریوش را میکشند. گفتم خدا را شکر میکنم که با طنابشان بیچاه نیفتادم. حالا آمده ام دست تو سل بدامن شما بزنم. گفت آی بیچشم و راه افتاد. گفتم اسبابی با خود بر نمدارید گفت اسباب معماریک شاقول است که همیشه تو جیبش است و دو لنگ دراز.

همینکه بمحل راه آب رسیدیم قدری سوراخ آب و راه تنبوشه را از بالا و پائین و رانداز کرد و بعد در طول مجرای راه آب بنای راه رفتن را گذاشت درحالی که باتک گیوه بزمین میکوبید و بصدائی که بلند میشد گوش میداد. عاقبت بجائی رسید که صدا خفه تر پیرون میآمد. مکشی نموده درست گوش داد و گفت هر گیری هست همین جاست. یا راه آب رازیاد گود کنده اند پشته کرده و کور شده است یا برعکس زیاد رو ساخته اند و ضربت دیده و بند آمده است.

گفتم من در این کارها از این راه آب هم کورترم. خودتان هر طور

صلاح میدانید مختارید. هر گلی بزیند بسر خودتان زده‌اید. گفت نقلی ندارد همین فردا يك شاگرد بنای قابل بایک نفر فعلة کار کشته میفرستم بکروزه كلك کار را میکنند.

فردا صبح خیلی زود فراش پستخانه کاغذی سفارشی برایم آورد. پاکت سنگینی بود. از بنگاه معماری و مهندسی رفیق فرنگی مآیم بود و متضمن صورت حسابی بود بطول و عرض قبالة یکده شش دانگی. ازدیدن آن دماغم تیر کشید. بی اغراق مشتمل بر بیست الی بیست و پنج قلم مخارج و مصارفی بود که هر يك از آن برای زایل ساختن عقل چون من آدم بی شیله پيله از دنیا بیخبری کافی بود.

کفش و کلاه کردم که همان ساعت بسروقت این آدم بی چشم‌ورو بروم و هر چه بزبانم بیاید کوتاهی نکنم ولی در همان اثناء در خانه را زدند و معمار باشی بایک نفر بنا و یک نفر عمله وارد شد، باحالی برافروخته صورت حساب را جلوی چشمش گذاشته گفتم ببینید مردم این روزگار از چه قماش‌ی هستند. پسر ك جعلق هنوز جواب سلام مرا نداده قیمت خون پدرش را از من مطالبه میکند.

استاد کاظم لبخندی زده گفت بیخود اوقات خود را تلخ مکن. داد و بیداد و جوش و جلا فایده‌ای نخواهد داشت. کجایش را دیده‌ای. من این جانور ها را از شما بهتر میشناسم. با آسمان بروی این پول را بضرب دگنگ عدلیه و محضر های شرع و عرف از تو خواهند گرفت. راهپائی بلدند که بعقل جن نمیرسد. از من میشنوی این پول را دورسرت بگردان و بینداز بجلویشان و يك تف لعنت هم بدنبالش. اینجور پولها از گلوئی کسی بسلامت پائین نمیرود.

گفتم معلوم میشود مرا نمیشناسید. سرم بروديك شاه‌ی این حساب

را نخواهم پرداخت. اگر يك پولش را پرداختم از سگ کمترم.
هرچه گفت بخرجم نرفت و او را با بناو عمله‌اش گذاشت شتابان
بسر وقت آقای حساب تراش رفتم.

۳

حساب حساب است و گاکا برادر

مانند نواده اترخان رشتی پشت میز دفتر خود نشسته بود. صورت
حساب بدست وارد شدم. فوراً شستش خبردار شد. از جا جست و دستم
را گرفته پهلوی خود نشانید. از دیدنم شادمانیها کرد. بیاد ایام خوش
جوانی و دوره پرلذت تحصیل اشك در چشمانش حلقه بست. برسم تأثر
و تحسر سرها جنبانید و آهها از ته دل کشید. از دوستی بی غل و غش آن
دوران هرگز فراموش ناشدنی چیزهای زیادی بخاطرش آمد و حکایتهای
شیرینی نقل کرد. از جور این دنیای گذران شکوه‌ها نمود و بحسرت
عیش و نوشهای از دست رفته افسوس افسوس گویان دستها بهم مالید.
پیشخدمت را صدا کرده سپرد چای تازه دم کنند و نان روغنی و نان پادراز
بیاورند. کلید از جیب در آورده از کشوی میز تحریر خود شیشه آب
لیموی مخصوص خودش را بیرون آورد. گفت بگذار بفرستم از مغازه
میوه فروشی خیابان اسلامبول برایت خر بوزه گر گاب بیاورند بخوری
ششت حال بیاید.

گرچه خوب حس میکردم که این تظاهرات مستقیماً مربوط
بصورت حساب است ولی ابدأ بروی بزرگواری خود نیاوردم و وقتی
دیدم فواره تأثرات و تفقدهاتش اوج گرفته صورت حساب را جلوی
گذاشتم و گفتم رفیق کار کنان بنگاه تو این يك دم را دیگر برای ما بد

خوانده اند.

مثل آنکه روحش از این قضیه بی خبر باشد نگاهی بیالا و پائین حساب انداخت و گفت بجان عزیز خودت مربوط بمن نیست. از شعبه محاسبات فرستاده اند. چیزی نیست که قابل باشد بگو بپردازند.

گفتم صدایت از جای گرم بلند میشود. بکی بگویم بپردازد من گردن شکسته باید بپردازم. مگر من سر گنج قارون نشسته ام. گفت چرا اوقات تلخ میشود. عصبانی شدن ندارد. اگر نمیتوانی بپردازی خودم از جیب خودم میپردازم.

بخشمنای کی جواب دادم که حضرت مدیر بنده گدانیستم که محتاج صدقه کسی باشم. صورت حسابی است از این اداره رسیده و شما هم بسلامتی رئیس این اداره و خدا نخواسته دوست قدیمی و خاله قزی دسته دیزی من هستید. آمده ام ببینم این صورت حساب را از روی کدام مأخذ و ومدر کی نوشته اند.

خود را گرفت و اینروهارا بالا انداخته گفت عرض کردم که اساس کار ما در این بنگاه بر توزیع اعمال است که البته خودتان اهمیت آن را در علم اقتصاد خوانده اید و بهتر از من میدانید. شعبه امور اداری از محاسبات و معاملات و روابط با خارج با شریک من است. من تنها بکارهای فنی میرسم. اگر چه بنای ما اساساً بر اینست که اصلاً و ابداً در کارهای یکدیگر مداخله نکنیم و از اینها گذشته شریک من هم آدم بسیار گوشت تلخ و خشکی است مع هذا محض خاطر سر کار حاضر دندان بروی جگر نهاده از دوستانه خواهش نمایم که این يك مرتبه را استثنائاً بمن اجازه مداخله بدهد و از مبلغ این صورت حساب ده درصد شما تخفیف بدهد.

نزدیک بود بتر کم. مثل ترقه از جا جستم و گفتم تخفیف سرت را بخورد. من از بیخ منکر این حسابم و آمده‌ام بتوبیحهٔ آدم بفهمانم که این حساب کلاهبرداری حسابی است و این بنگاه عالیجایگاه جنابعالی گردنهٔ راهزنی و مردم لخت کنی است.

وقتی دید آتشی شده‌ام و کار شوخی بردار نیست و باخوش آمد گوئیهای قالبی سر مرا شیره نخواهد مالید یکدفعه تغییر قیافه داد. برجی شد از ادبار و جوالی از زهر مار. بر خشونت صدا و اطوار خود افزود جواب داد که راستی راستی دیگر شورش را در آوردید. ابداً حاضر بشنیدن اینگونه بیانات توهین آمیز نیستم. میخواهید بکلی پا روی حق بگذارید. آخر آقای من کار دنیا هم حسابی دارد. دوستی بجای خودولی هر کاری هم مزدی دارد. معروف است که دوستی بجای خود بزغال دانهٔ هفته صد دینار. دوتفر عضو محترم این اداره یکروز تمام برای خاطر شما عرق ریخته‌اند و پدرشان در آمده است تازه میفرمائید صورت حساب از روی چه مأخذی نوشته شده است. راستی که ازچون شما کسی بعید است. شاید هم تقصیر من باشد که با در آجری معامله کرده‌ام.

فریاد بر آوردم که این منطق بافیها را برای کس دیگر ببر. من نادان بیاس حقوق دوستی قدیمی بلند شدم آمدم پیش تو (ایکاش پام شکسته بود و نیامده بودم) که تنبوشهٔ ما گرفته یکتفر را بفرست سیخ بزند، تو تجهیز قشون کردی بمن چه مربوط است. من با این پولی که تو از من مطالبه میکنی میتوانم پنج تا راه آب تازه بسازم. آخر آفتابه که خرج لحیم نمیشود، موش چیست که کله پاچه‌اش باشد.

گفت «درخانه اگر کس است یکحرف بس است» آنچه گفتم بود گفتم دیگر خودتان میدانید. رحمت خدا بر کسیکه اسباب اتلاف وقت

مردم را فراهم نسازد. وقت طلاست...

این را گفت و با اوقات تلخی سر را بر انداخته مشغول کار گردید. نگاهش کردم دیدم دیگر شناخته نمیشود. بکلی آدم دیگری شده بود. چنان خودش را گرفته بود که ترسیدم بتر کد. در عرض یک دقیقه تمام آثار آدمیت از وجناتش زایل گردید. این جوانی که یک ربع ساعت پیش محبت و صفای مجسم بنظر میآمد در یک چشم بهمزدن فرد کاملی از این شتر مآبهای اداری زبر و زمخت خودمانی گردید که گوئی مجسمه تمام قد آنها را دست معجز شیم کمال الملك از حنظل و تریاک ساخته و پشت آن میزهای ملعنت نشانده است. تاپوی وقاحت و بدسکالی از فرق تا قدم همه عجب و تکبر و از سرتاپا جمله بی ادبی و افاده و بی چشم و روئی گردید. مظهر تام و تمام این موجودات قسی القلب بی عاطفه ای شد که جز قانون و مقررات چیزی سرشان نمیشود و یا میگوبند نمیشود و هر نظامنامه مندرس اداری را بروحی آسمانی مقدم می شمارند.

چون بخوبی حس میکردم که این بازیهای تازه آقای مهندس باشی هم مانند آن تظاهرات دوستی و محبتشان همه ساختگی و قلابی و سفارشی است از دیدن رویش بیزار گردیدم و از ملاحظه اطوارش حال تهوع بمن دست داد.

چشم بستم و دهان گشادم. هر چه بزبانم آمد تحویلش دادم، عاقبت از جاجست و باسم اینکه در کمیسیون شهرداری منتظر ایشان هستند پیش خدمت را صدا کرده گفت بشو فور بگو فوراً اتومبیل را حاضر کند که تا ده دقیقه دیگر باید در شهرداری باشم. آنگاه چوبدستی خود را که از خودش زمخت تر بود برداشت و خم بابر و آورد و با قیافه عبوس تر از شب اول قبر رو بمن نموده گفت خیلی وقتها تلف شد. منازعه و

ومشاجره بیفایده است ولی پیش از آنکه از هم جداشویم میخواستیم یک نکته را هم بشما گفته باشم که در این مملکت همیشه گفته اند و امروز بیشتر از همیشه میگویند که حساب حساب است و کاکا برادر و دیگر خدا حافظ.

۴

دادخواهی

با خود شرط کرده بودم که اگر گردنم زیر ساطور برود یک پاپاسی از این صورت حساب را نپردازم. بهر دری زدم صدای یامس بگوשמ رسید و کم کم بکلی مستأصل شدم. شبها از زور بیچارگی و اوقات تلخی خواب بچشم نمیآمد و در اثر بیخوابی سخت عصبانی شده بودم. آخر سر روزی مادرم گفت فرزند جانم «شغال بیشه مازندران را - نگیرد جز سگ مازندرانی» چطور صلاح میدانی بشیخ عبدالمجید و کیل عدلیه که با مرحوم پدرت هم خصوصیت داشت مراجعه نمائی؟

از شما چه پنهان از جنس و کیل، هرو کیلی میخواهد باشد چشم آب نمیخورد ولی از ناچاری بشیخ عبدالمجید مراجعه نمودم و خیر ندیدم از همان دقیقه اول بقدری از دادگاه و دادخواه و دادبان و دادنامه و دادخواست و دادو بیدادهای دیگر حرف زد که کلافه شدم گفتم حضرت آقا قبول دارم که این کلمات فارسی از آن کلمه های قلنبه عربی بهتر و قشنگتر است ولی چون نقداً در هرثانیه مراجعه بکتاب لغت برای من مقدور نیست و کار هم فوری است استدعا دارم این یک مجلس را هم با من با همان زبان معمولی همه مردم صحبت بدارید که اسباب امتنان مخصوص خواهد گردید. معلوم شد استاد و امضاها میخواستند که دادم و بادل خوش

از دارالو کاله اش بیرون آمدم.

از فردای همان روز بقدری ازمحاکم گوناگون از صلح و بدایت و غیره. احضار نامه و اخطار نامه و اسناد و اوراق و رو نوشت و سواد صدق اعم از تمبر دار یا بی تمبر که همه از عرض حال و ادعا و استشهاد و اعتراض صحبت میداشت بسر و رویم باریدن گرفت که دو روز بعد وجه - ورت حساب را بدست خودم درپاکت گذاشتم و بنو کرمان دادم که سر تاخت ب- رده بصندوق «بنگاه معماری و مهندسی» بپردازد و رسید گرفته بر گردد. سه روز بعد صورت حساب جناب آقا شیخ عبدالمجید رسید درست دوبرابر حساب رفیق معمارم بود. پرداختم و صدایم در نیامد.

۵

بنائی

اینک بر گردیم بسر راه آب و تعمیر آن. طرف عصر همان روزی که بنا و عمله و معمار باشی دست بکار شدند بمنزل بر میگشتم در دل خیال میکردم که حالا میرسم و چه خواهم دید؟ خواهم دید که راه آب تمام شده است و سنگ و گل بنائی را جمع نموده کوچه را مثل دسته گل آب و جاروب کرده تحویل خواهند داد و بنا و عمله دست و رو را پاک و نظیف شسته با چهره خندان چشم خواهند که از راه برسم دست مریزاد بگویم و مزد و انعام آنها را بپردازم و از جدیت و سرعت آنها در کار سپاسگزاری نمایم.

افسوس که حقیقت در لباس دیگری جلوه نمود. دیدم سنگ فرش کوچه را بر چیده اند. زمین را گله بگله بعمق سه چارک کنده اند. خاک

وخل و گل ولای و شفته و تیر و تخته راه را بکای بند آورده است. بوی عفونت لجن دنیا را گرفته و لعن و نفرین در و همسایه و فحش و دشنام آینده و رونده بلند است.

از ملاحظه این احوال سخت بر آشغتم و در دل گفتم به عجب کشکی ساییدم. درصدد تحقیق بر آمدم ولی از بنا و عمله اثری ندیدم معلوم شد تقریباً یکساعت بغروب مانده از کار دست کشیده اند و بوعده فردا در پی کار خود رفته اند.

شب خوشی نگذراندم. فردا سر تیغ آفتاب بانتظار استاد بنا از خانه بیرون رفتم. بزودی رسید ولی بجای یکتقر عمله قریب بیائزده نفر عمله و فعله و ناوه کش و گل مال و شفته ریز و خشت گیر و شاگرد بنای قد و نیمقد پشت سر خود ریسه کرده بود. گفت کار مشکل تر از آنست که خیال کرده بودیم. آب از زیر مجری باطراف نشت کرده و مبلغی خرابی باز آورده است. اگر پیش از شروع بتعمیر این سوراخ سنبه ها را با ساروج پر نکنیم آب زیر پی عمارتهای دو طرف کوچه خواهد افتاد و ممکن است خرابی عمده بار آورد.

پرسیدم پس تکلیف چیست گفت با اجازه سر کار همان دیروز شخصاً بکوره پز خانه رفتم و ده خروار گچ و پنج خروار آهک و یک هزار آجر سرخ و مقداری خطائی و نظامی و ابلق و دو جوش و تنبوشه سگرو و گریه رو و موش رو و یافت آبادی سفارش دادم و امروز هم برای کار ساروج سازی و گل گیری و شفته ریزی چند نفر عمله زیاد کردم.

گفتم عجب کاری رو دست ما گذاشتی. توداری ما را تامیچ توحنا میگذاری. اینهمه خرج تراشی برای چه. تا با معمار باشی حرف نزیم مجاز نیستی دست بسفید و سیاه بزنی.

معقولانه جواب داد که صاحب کار شما هستید و البته اختیار با جنابعالی است. ولی صلاح خود شما در این است که اجازه بدهید همین الان دست بکار بشویم و الا وقت بیخود تلف میشود و مزد بنا و عمله بگردنتان میماند.

کفرم داشت بالا میآمد که صدای معمار باشی بلند شد و استاد کاظم با همان وقار و سنگینی همیشگی چپق کشان فرا رسید. قضیه را برایش نقل نمودم. تعجبی نشان نداد و همینقدر گفت بنائی است چه میتوان کرد.

گفتم مگر یادتان رفته که قول دادید یکروزه كلك اینکار را خواهید کند؟ گفت ما که امام نیستیم که علم غیب داشته باشیم. گربه هم نیستیم که کف دستانرا بو کرده باشیم. منم مثل شما بشر ضعیفی بیش نیستم و دنیا هزار رو و هزار جور پیش آمد دارد. اگر آب زیر پی زده تقصیر من چیست. حالا هم مختارید اگر میخواهید ممکن است جلو کار را از همینجا بگیریم ولی من شخصاً حاضر نیستم کار ناقص تحویل صاحب کار بدهم و آبروی سی ساله خود را بیجهت بخاك بریزم و برای خود دکان لعنت باز کنم.

جز تسلیم چاره‌ای نبود لنداند کنان معمار و بنا و عمله را بفکر خود گذاشتم و مانند خرس تیر خورده وارد منزل شدم.

بنائی شروع شد. خندقها کندند. نقبها زدند و کمانه‌ها کشیدند و در معبر مسلمانان مارپیچ مارپیچ خشته‌ها از قالب بیرون ریختند. خر کچیها سیخك بدست مصالح زیادی آورده در کوچه‌ها خالی کردند. از خشت و آجر و گچ و آهك و چهارپاره در هر سوتوده‌ها بر پا شد. صدای «خشتی بده جان من» با صدای بیل و تیشه و

کلنگ در هم افتاد و آسودگی اهل محل را بکلی مسلوب ساخت .
عابرین از زن و مرد با پاچه و دامنهای بالازده در گل و خاک و گرد و
خاک و غبار شلنگ و تخته میزدند و «بر پدر و مادر مردم آزار» طبق طبق
لعنت و گاله گاله نفرین بثار میکردند.

روز چهارم بود که خبر آوردند چه نشسته ای که دیوار خانه
سینه کرده است . همه سراسیمه از خانه بیرون ریختیم . معمار باشی
گفت اگر تا فردا شمع نزنند دیوار پائین خواهد آمد. چاره نبود تیر
سفارش دادیم و طنابها را بگردن تیر انداختند و فریادهای «یا علی یا
علی» از هر سو بلند شد.

از شدت بدبختی و اوقات تلخی از خانه بیرون رفتم و دو روز
تمام برنگشتم ای کاش پایم خرد شده بود و هرگز برنگشته بودم .
مادر موبه کنان جاو دوید که کجا بودی که خانه خراب شدیم .
محتاج بتوضیحات کسی نبودم چون بمحض ورود بخانه برآی العسین
دیدم چه بلایی سرم آمده است . سقف اطاق مهمانخانه کسب پشت
کوچه واقع بود پائین آمده بود و يك بغلی بزرگ مرکب کسب از
زمان مرحوم پدرم بالای رف بود افتاده بود و يك تخته قالی ممتاز کار
فراهان و يك جفت قالیچه نفیس کارکشان را خراب کرده بود. علاوه
بر این گنجینه چینی آلاتمان هم زیر هوار مانده هرچه ظرف چینی داشتیم
و از آن جمله چند عدد قاب و قدح مرغی دست نخورده خردوخا کشی
شده بود .

دود از کلهام برخاست. از يك طرف تعطيلم داشت تمام میشد و
از طرف دیگر مقدار مهمی از پول سفرم سنگ خور شده بود و هنوز هم
معلوم نبود کار این بنائی بکجا خواهد کشید. بتاخت بمنزل استاد کاظم

رفتم و بی رودربایستی هرچه در دل داشتم بروی دایره ریختم. بدون آنکه کیکش بگذرد در کمال آرامی جواب داد که آقا جان برو شکر کن که این طاق امروز پائین آمد و کسی زیر هوار نماند. هوریا نه بی پیر چنان تیرها و حمال سقف را جویده که یکو جب چوب حسابی بجانمانده است. امروز پائین نیامده بود فردا پائین میآمد. اگر دیوار تو طبله کرده بود که تقصیر من نیست...

جای يك و دو کردن نبود. چاره‌ای بجز سوختن و ساختن نداشتم بخود گفتم جوان نادان سری را که درد نمیکند دستمال نمیپندند. راه آب کوچه خراب شده بود بتو فضول آمر علی چه دخلی داشت. مگر سرت درد میکرد که خودت را بدست خود در چنین هچلی انداختی. تا تو باشی دیگر از این غلطها نکنی و حالا هم برو پشت دستت را داغ کن که دیگر تا نفس داری پیرامون خیر اندیشی بی سبب نگردي. معمار باشی اصرار داشت که نقداً راه آب را گذاشته بتعمیر سقف اطاق پردازیم. از او اصرار و از من انکار. خودش را کشت زیر بار نفتم و گفتم اول راه آب بعد خدا بزرگ است و اگر پول و مولی در دستگاه ماند بعدها خواهیم دید.

وقتی دید هرچه این در و آندر میزند بی ثمر است سپر انداخت و دستور داد راه آب را لاروب بکنند و رفت و پنج روز بعد بمبار کی و میمنت خبر آوردند که راه آب تمام شده است. از چپ و راست همه انعام و مزد گانی و شاگردانگی و پول چای مطالبه میکردند. همه را راضی کردم و همینکه سرم فارغ شد بیدرنگ بصورت حساب پرداختم. معلوم شد علاوه بر پولی که برای خرج سفر کنار گذاشته بودم مبلغی هم برسم علی الحساب از مادر بیچاره ام گرفته و تو حلق این کرکسان

لاشخوار طپانده ام .

بخود گفتم رفیق کاری است شده و آه و ناله فایده ای ندارد .
تا مدرسه ات باز نشده اگر مردی هر طور هست این حسابها را با این
جماعت تسویه کن و هر چه بدستت آمد مال باز یافته دانسته بردار و
دمت را روی کولت بگذار و بچالاکی خود را از این محیط خانه
بر افکن بیرون بپنداز و با خدای خود شرط کن که اگر کلاهت
بزمین افتاد بعقب سرت نگاه نکنی . تا تو باشی دیگر نگذاری دمت
در چنین تله‌ای گیر بیفتد .

قسمت پنجم

خانه خرابی

«نه می‌دهم نه حاشا می‌کنم»

صورت حساب همسایگان را از نرینه و مادینه بدون يك قاز
تخلف و کم و کسر همه را بر طبق قواعد و اصول دفتر داری مضاعف
ترتیب دادم و باتفکيك داین ازمدیون بدست خودم روی اوراق خطدار
باخط نسخ و نستعلیق روشن و واضح بامر کبسیاه و جوهر سرخ نوشتم
و بوسیله خدمتکار فرستادم و شفاهاً هم پیغام دادم که چون درشرف
عزیمت هستم خواهشمندم همین امروز منتهاتاً فردا این جزئی حساب را
تصفیه فرمائید .

آن شب راپس از مدتی خوب خوابیدم . در خواب دیدم راه آب
بکار افتاده و ازدهنه آن بجای آب سکه طلا و نقره روان است . بفال نيك
گرفتم و بفکر اینکه تاده دوازده روز دیگر فرنگستان خواهم بود چه
ذوقها که نکردم .

يك روز گذشت و دوروز گذشت و از حضرات خبری نشد . بقصد
تجدید مطلع دوباره کلفتان ماه باجی سلطان را باسلام و پیام دوستانه
فرستادم و برخواهش واستدعا افزودم . باز جوابی نرسید . روز چهارم
کاسه صبر و حوصله ام لبریز شد و باسم هر يك از پنج تن آل تنبوشه
کاغذی نوشته پاکتها را بآدمان دادم و سپردم بدست خودش یکی
یکی را برساند و تا جواب نگیرد برنگردد . پس از ساعتی دراز دست
خالی برگشت .

شب بیهانه نماز جماعت بمسجد حاج شیخ پیشنماز حاضر شدم و

پس از ادای نماز مؤدبانه در کنار محراب زانو زدم و مراتب را بعرض رساندم و عاجزانده استدعا نمودم که بحکم «رئیس القوم خادمهم» در نزد حضرات واسطه بشوند که این حساب را زودتر تصفیه نمایند. از هر جهت خاطر جمعی داد و ای شفاعتش در نزد این جماعت هفت خط بی نتیجه و سر من همچنان بی کلاه ماند.

از شدت استیصال پای مادر بیچاره ام را در میان کشیدم و با او مشورت نمودم. گفت فرزند جان من، این جانورهارا خوب میشناسم. اگر در این کف دست من مومیبینی رنگ این پول را هم خواهی دید. گفتم مادر جان پس چاره چیست؟ گفت لاحول خواندن و صلوات فرستادن. گفتم خودت خوب میدانی که اگر بزودی خودم را بمدرسه نرسانم زحمتهای چندساله و آن همه خون دلی که خورده ام همه بپرد خواهد رفت. گفت باتقدیر نمیتوان سرشاخ شد. گفتم آمدیم و این پول باین زودیها وصول نشد آیا در دستگاه شما پول نقدی پیدا میشود که نقداً کار من راه بیفتد و بعد وقتی خودتان این حسابها را تصفیه کردید از بابت طلبتان بردارید. گفت عزیزم ظاهر و باطن خودت میدانی که عایدات من منحصر است باین دو پول سیاهی که از بابت تقاعد پدرت میرسد و آنهم همیشه دو ماه و سه ماه عقب میافتد. عروسی خواهرت برای من خیلی تمام شد و الساعة تا کمر در زیر بار قرض و قوله هستم. دار و ندار من و خواهرت همین دوزخ خانه است که حالا سقف یک اتاقش هم پائین آمده و متحیرم که بچه وسیله ای تعمیر نمایم یا اینهمه اختیار با خودت است این خانه خراب و این کاسه و کوزه شکسته تعلق بخودت دارد میخواهی بفروش و میخواهی گرو بگذار.

سرم را لب باغچه میبردند زیر چنین باری نمیرفتم و بخود گفتم

باید فکر دیگری کرد.

۲

وسر سدهای شیطانی

فکر کردم ملتخواه آدم دهندار و پاچه ورعالمیده‌ای است خوب است با او کنار بیایم . شاید اگر دهنش را شیرین کنم راهی جلوی پایم بگذارد . بدیدنش رفتم . رویشان نداد و گفتند بستری است . پیرروئی خود را بیستر گاهش رساندم . طرز پذیرائی بدهکار از طلبکار معلوم است . ملتخواه آن آدم خوش برآمد و خنده روی سابق نبود . با ترشروئی و سرسنگینی مرا پذیرفت . از ضعف مزاج خود گله بسیار نمود . گفت مردم بیجیا آسودهام نمیگذارند و يك ساعت راضی نمیشوند که آب راحتی از گلویم پائین برود .

تمام این گوشه و کنایه‌ها را بخود خریده از رو نرفتم و خود را برای بیان مقصود حاضر ساختم ، باز باسرفه و عطسه و آروغ و خمیازه متوالی و متواتر بدست پاچگی سختم را بر بد و شرح کشافی از کسادى بازار و بحران اقتصادى مملکت و مشکلات تجارت بین المللى بگوشم خواند و چنین نتیجه گرفت که این ایام چرخ اداره ما قدری لنگ شده است . اگر يك صد تومانی بتوانید بمن قرض الحسنه بدهید بار بسیار سنگینی را از دوش من برداشته‌اید ، منتظر وجه کلی هستم که همین چند روزه باید برسد بمحض اینکه رسیداول طلب شما را خواهم پرداخت و هر نفعی هم که بر آن قرار بگیرد بامنیت از حالا بعهده می‌شناسم :

بی برو و برگرد ورودر بایستی آب پاکی را بدستش ریختم و بدون

آنکه مهلت بدهم نفس بکشد گفتم چون شمارا آدم حق دوست و منصف و عدالتخواهی تشیخص داده‌ام آمده‌ام خالصاً مخلصاً از شما خواهش نمایم که در امر وصول حساب این راه آب کمکی بمن بنمائید که این همسایگان بدهی خود را زودتر بپردازند . من بشما قول میدهم که لطف و مساعدت شمارا کاملاً ملحوظ بدارم.

وقتی دید از حساب خودش صحبتی در میان نیست چشمهایش باز شد و سر حال آمد و نفسی تازه کرد و بجان دوفروزش قسم یاد کرد که با وجود تب و ضعف همان روز بدیدن یکا باک همسایها خواهد رفت و آنچه از دستش بر آید در وصول مطالبات من کوتاهی نخواهد نمود و وعده داد که بلافاصله نتیجه اقدامات خود را با اطلاع من خواهد رسانید .

تشکر کردم و در موقع جدا حافظی دل بدریازده در کمال ملایمت و محجوبی یاد آور شدم که انشاء الله خود جنابعالی هم برای پرداخت سهم خودتان فکری خواهد کرد.

مثل اینکه کاسه فلوس بدستش داده باشند درهم رفت و چین و چروک بسیار بصورتش افتاد و مدتی خاموش ماند. آنگاه چنانکه گوئی ناگهان فکری بکله‌اش رسیده است دست کرد و از زیر توشک خود مقدار یک کاغذ و پاکت بیرون آورد و گفت اینها را می بینید اینها تمام مکاتباتی است که راجع بشخص شخیص شما با ایالات و ولایات رد و بدل شده است .

تعجب کنان پرسیدم راجع بمن؟ گفت بله راجع بجناب مستطاب عالی، ولی از آنجا نیکد من اهل ریا و خود نمائی نیستم نمیخواستم تا نتیجه بدست نیامده در اینخصوص باشما صحبت کرده باشم. حالا دیگر چون تنها هستیم و موقع مناسبی در پیش است از شما پوشیده نمیدارم که

من از همان مجلس اولی که باشما روبرو شدم ارادت خاصی بشما پیدا کردم و فهمیدم که خداوند شمارا با این فهم و ادراک و فضل و تمیز و حسن بیان برای وزارت و وکالت و کارهای بزرگ خلق کرده است و از همان روز مشغول بیک رشته مکاتبات و مخابرات و اقداماتی شدم که امیدوارم نتیجه قطعی آن بزودی بدست آید و از همین الان افتخار دارم بشما مرثیه بدهم که بزودی زود و کیل مجلس شورای ملی ایران و تاجشتم بهم بزنید از وزرای عظام این مملکت خواهید بود.

شنیده بودم که مارگیرها وقتی میخواهند دندان ماری را بکشند قطعه نمند آبدیده‌ای بدهن و وعید دهند و فوراً شستم خبردار شد که ملتخواه کهنه کار هم با این افسونه‌ها میخواهد دندان طلبکاری مرا کند نماید. خود را بنفهمی زدم و گفتم ای بابا ما کجا و این حرفها کجا؟ من اگر بتوانم همان مدرسه‌ام را بآخر برسانم کلام را بهوا خواهم انداخت. سختم را بریده گفتم آقای عزیز من، سرور مهربان من، آدم در این دنیا باید همت بلند داشته باشد مردمان بزرگ از همت بلند بجائی رسیده‌اند. جان من فراموش نباید کرد که اشخاص چیز فهم و با اطلاع مثل شما در این مملکت انگشت شمار هستند و باید چراغ دست گرفت و در پی آنها گشت. اگر اینها و کیل و وزیر نشوند پس کی باید بشود. قحط. الرجال بجائی رسیده که هر روز باید برای آوردن دو نفر مستشار بیگانه دستانرا پیش یک مملکت خارجی دراز کنیم. خودتان بهتر از من میدانید که در این مملکت پیشوا و پیشقدم شدن بسد چیز بسته است اول فهم دوم درستی سوم وطنخواهی. ماشاءالله ایرسه صفت هر سه در شما جمع است و دوست و دشمن تصدیق خواهند کرد که اگر بخواهید شانه خالی کنید خیانت باین آب و خاک کرده‌اید.

دیهم آری و نه کردن با چنین اعجوبه‌ای بیفایده است. هرگز حریف

او نخواهم شد و با این حرفها از رو نخواهد رفت . لهذا صحبت را بر گرداندم و گفتم در هر صورت فردا منتظر سرکار هستم که يك پياله چای هم باهم بخوریم و ببینیم کارمان در چه حال است .
این را گفتم و بلند شدم و بهر تدبیری بود گریبان خود را از چنگال این جانور دوبا خلاص کردم .

۲

فارسی سره

فردا نزدیکیهای ظهر بود که وارد شد . از همان ابتدا دیدم مدام «حضرت اشرف» بناف من می بندد . گفتم چرا فحش میدهید . اگر شوخی باهم داشتیم میگفتم «حضرت اشرف تو کلاهت» گفت امروز نخواهی دو روز دیگر با جبار خواهی خواست . جامه ای است که بقامت شما دوخته شده است گفتم جامه نیست کلاه است و بهتر آنکه هر چه دیرتر بر سر گذارم . ولی اینها همه شوخی است بگوئید بینم مطلب معهود خردمان بکجا رسیده است .

بجای جواب دو شماره روزنامه بدستم داد و گفت ببینید حق خدمت و نمک خوارگی را چگونه بجا آورده ام و ملاحظه بفرمائید مطبوعات این مملکت چه امیدواریها بشما دارند .

مقالاتی بود بقلم خود ایشان یکی بعنوان «میدان تازه و مرد تازه» و دیگر بعنوان «گاؤر و مرد کهن» که هر دو در مدح و تعریف من رویاها نوشته شده بود . هر دو بفارسی ناب و یکدست بود و معنی کلمات بکمال حلقه ها و ارقام و نشانه و حواشی در پائین صفحات بیان شده بود بطوریکه برای خواندن لازم می آمد که يك چشم مدام بالای صفحه و چشم دیگر

پائین صفحه را نگاه کند. واضح است که با اینهمه بند بازیهای باصره و پشتک و واروهای مدر که فهم مطلب که بخودی خود بس غامض بود براتب غامض تر میگردد. هر دو مقاله در انگاه داشته ام و انشاء الله اگر روزی دماغی داشتیم نشانت خواهم داد. یقین دارم خیلی تفریح خواهی کرد ولی دوسه جمله را از بس برای رفقا خوانده ام و خندیده ایم از بر شده ام و اجازه بده برایت نقل کنم. در باب نکوهش ایرانیان ویژه طبقه جوانان است اگر نفهمیدی اوقات تلخ نشود که احدی در این مملکت نفهمیده است. و هو هذا:

«... پر خیده گوئی (۱) هم مرزی دارد (۲) گرچه میدانم که بانگم بی پڑواک (۳) میماند آشکار جار میزنم که فرسنداج (۴) ایران سخت لیج افتاده است (۵) این جوانان بی پر هیز و نوچه های بی همه چیز که کنشتو (۶) نشده مویر ندو بفرو کی (۷) نرسیده پرش سیم مرغ آرزو دارند چون نیک بنگری همه ریدگان پزغندان (۹) و بولخجدری (۱۰) هستند که کارشان سرتاسر ربغ (۱۱) است و کریسه (۱۲) و بارشان از آغاز

-
- (۱) پر خیده - اشاره و ایما. (۲) مرزی دارد یعنی حد و اندازه ای دارد. (۳) پڑواک - صدا (بفتح صاد). (۴) فرسنداج - امت و قوم. (۵) لیج افتادن در عرف عوام الناس خراب شدن و فاسد شدن را گویند چنانکه مثلا گویند برنج لیج افتاده است. (۶) کنشتو - روزن لکنسو و ارسطو بمعنی غوره است و آن انگور نرسیده باشد. (۷) فروک بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث و کاف مرغ جوان تخم نا کرده را گویند که همان جوجه باشد. (۸) ریدک بکسر اول و فتح دال ابجد - روزن زیرک - پسران نامرد بی پدر و غلامان ترک مقبول باشد و بفتح اول هم گفته اند و بجای حرف اول رای نقطه دار هم آمده است. (۹) پزغند بضم اول و فتح غین - روزن خرسند و فرومایه ترین مردمان را گویند که بر بی ادب باشد (۱۰) بولخجدر - با تقدم خا بر جیم - روزن گل بر سر ملحد و بیدین باشد. (۱۱) ربغ بمعنی عداوت و نفرت باشد. (۱۲) کریسه بمعنی فریب و خدعه باشد

تا انجام یکسره لکله (۱) است و سر و کیسه. بجز پلواس (۲) اندیشه‌ای ندارند و برون از کنبور (۳) پیشه‌ای. سرشان بر باد و سخنان پرتاد (۴) است. نا کسانی هستند بی بند و بار و بیباک که هر چه میگویند ریژک (۵) است و لنگاک (۶) چنان بشر غوک (۷) خو گرفته و بتربو و بکپراس (۸) مروسیده‌اند (۹) که گوئی کرو کر (۱۰) توانا آنان را برای همین آفریده است. کسندران (۱۱) بی سیغوری (۱۲) هستند که از پگاه تا بیخگاه (۱۳) جز کشیدن زامهران (۱۴) و پزپونتن (۱۵) ناسزا و نفر بد (۱۶) سر گرمی دیگری نشانند. ریشمندان (۱۷) و لنگار و بی ریشان لنباری (۱۸) هستند که از پار گین (۱۹) درو نشان‌اند مالی (۲۰) چنان در گیتی پیچیده که دماغ خرد از آن در آزار

-
- (۱) لکله بر وزن و سوسه سخنان هرزه و بیهوده باشد.
- (۲) پلواس بر وزن الماس بمعنی فریب و چاپلوسی باشد. (۳) کنبور برون طنبور بمعنی مکرو و فریب و آدم بازی دادن باشد. (۴) پرتاد برون فرهاد غیبت و سخن چینی را گویند. (۵) ریژک برون شیشک گناه و عصیان و جفايت باشد. (۶) لنگاک برون غمناک سخن زشت و ناخوش را گویند. (۷) فرغوک برون مفلوک تکاهل و تکاسل در کار باشد. (۸) تربو بمعنی مزاح و ظرافت و کپراس (بروزن کر باس) بذله گو و هرزه درای را گویند که با مردم مزاح بسیار نماید و حشمت و آبروی خود ببرد. (۹) مروسیدین بمعنی عادت کردن و خو گرفتن میباشد. (۱۰) کرو کر برون کیوتر یکی از نامهای خدای تعالی است.
- (۱۱) کسندران بضم دال برون تمسخر یا بضم کاف و فتح دال برون چغندر آدم با اهل را گویند (۱۲) سیغور برون تیمور شهامت باشد. (۱۳) بیخگاه در مقابل پگاه که بمعنی صبح زود تر است بمعنی تنگ غروب و از مخترعات صاحب مقاله است.
- (۱۴) زامهران تریاک را گویند. (۱۵) پزپونتن برون پهلوتکن بزبان زند بمعنی دادن باشد. (۱۶) نفرید بمعنی همان نفرین است (۱۷) ریشمندان بمعنی ریشدار و از مخترعات صاحب مقاله است بمقایسه از دولتمند (۱۸) لنبار بمعنی حرص و پر خوری و نادانی است (۱۹) پار گین بمعنی آب گودال گندیده است (۲۰) اندمال بمعنی بدبو و متعفن است.

است و هستان (۱) زراغنگی (۲) است پڑوین (۳) که جانور دو پا (۴) از تماشای آن بیزار میگردد . مردمی خسته و وامانده از خواندن کده (۵) بیزار و از دمر گاه (۶) گریزان از دانش بی اثر (۷) و از کیش و وا کیش (۸) بکنارند . برآستی که هاج و واج آور (۹) است که این لغت ره گان (۱۰) خود را کر کنه (۱۱) و کر - کوز (۱۲) همخهران (۱۳) خود می شمارند نا آگاه (۱۴) که این کارها هر دم بیل نیست و مردی تنها به کنقلیل (۱۵) نمیباشد . مردنر می خواهد و گاو کهن . باری زیر قوف (۱۶) بر چنین دژ پرازانی (۱۷) که نشینگان (۱۸) را از آن شرم افزاید و

(۱) هست بمعنی وجود آمده است .

(۲) زراغنگ بمعنی ریگزار است (۳) پڑوین بمعنی ناپاک و کثیف است .

(۴) جانور دو پا کنایه از انسان است . (۵) خواندن کده بمعنی مدرسه و دبستان است و از اختراعات صاحب مقاله میباشد . (۶) دمر گاه بمعنی مسجد آمده است که در آنجا مسلمانان دمر میشوند یعنی سجده میکنند .

(۷) اثر بمعنی خبر است چنانکه گویند از فلانی خبر و اثری نداریم .

(۸) وا کیش بر خلاف کیش بمعنی لامذهبی و بیدینی است . (۹) هاج و واج آور بمعنی تعجب آمیز آمده است . (۱۰) لغت ره بر وزن شیچره مردم سفله و فرومایه و رذل و پست را گویند (۱۱) کر کنه بر وزن خر بزه دلیل و راهبر را گویند . (۱۲) کر کوز بر وزن سر دوز بمعنی دلیل و راهبر باشد و بمعنی راد و علامت هم آمده است (۱۳)

همخهران جمع همخبر است و همخبر بمعنی هموطن است از آنجائی که خبر بضم خا و سکون ها بمعنی وطن و منزل و جا میباشد . (۱۴) نا آگاه بمعنی غافل و بر خلاف آگاه است . (۱۵) کنقلیل بر وزن زنجیل ریش پهن و بزرگ گویند . (۱۶)

زیر قوف بر وزن کفن دوز بمعنی نفرین است . (۱۷) دژ پراز بر وزن دلنو از بمعنی زشت خوی و بد نما و نازیبا و خام طمع است . (۱۸) نشینگان ساخته صاحب مقاله

است و بمعنی ملت میباشد چه در زبان فارسی نشستن بمعنی ساکن بودن هم آمده است چنانکه گویند فلانی در فلان کوچه می نشیند . از طرف دیگر ملت هم عبارت

است از ساکنین يك مملکتی پس نشینگان یعنی ساکنین معنی ملت را هم میرساند .

خویشینگان (۱). راز آن اق نشیند (۲)»

حقیقت این است که از این مقاله‌ها چیزی دستگیرم نشد. دلم میخواست قدرت داشتیم و بیادش این کلمات غریب و عجیب که مردگان کفن دریده و از گور گریخته را بخاطر می‌آورد آقای کلمه‌تراش را با عز و احترام تمام روی یک طاقه‌شال کشمیر می‌انداختم و تا کمر مبارکشان را زیر چوب انار له می‌کردم ولی در آن موقع باریک که ریشم تادو قبضه در دست ایشان بود صلاح را در مدارا دیدم و تشکر کنان گفتم خدا سایه امثال جنابعالی را از سر زبان فارسی کم و کوتاه نگرداند که اگر مانند جنابعالی اشخاص دلسوز و دانشمندی نبود خدا میداند کار این زبان بی‌یار و یاور بکجا میکشید و چه بلایی بر سر زبان سعدی و حافظ می‌آمد. اما از همه اینها گذشته هر چه نگاه میکنم اسمی از خود در این مقالات نمی‌بینم.

ملتخواه خنده را سرداد و با انگشت کلمه‌ای رانشان داد و گفت مگر این کلمه «روان کر کر» را نمی‌بینی که در طی مقالات بتکرار آمده است؟ گفتم می‌بینم ولی «روان کر کر» چه ربطی با اسم من دارد گفت مگر اسم سرکار عالی روح الله نیست و مگر در زبان فارسی روان بمعنی روح و کر کر بمعنی الله نیست؟ پس «روان کر کر» بمعنی روح الله و نام نامی جنابعالی است.

خودت میتوانی حدس بزنی که از شنیدن این بیانات چه حالی بمن

(۱) خویشینگان هم از کلماتی است که صاحب مقاله وضع نموده‌اند و بمعنی اقوام می‌باشد چونکه خویش بمعنی قوم است چنانکه گویند قوم و خویش پس خویشینگان بمعنی اقوام میشود.

(۲) اق نشستن یا اول مضموم در اصطلاح حال تهوع را میرساند که در اثر نفرت دست دهد.

دست داد ولی باز بروی بزرگواری خود نیاوردم و چون دستگیرم شده بود که با اینگونه چون و چراها بارم باز نمیشود بی مقدمه گفتم آقای عزیزم معلوم میشود مرادست انداخته‌اید. حقیقتش این است کدوکالت و وزارت برای سر من گشاد است و برای فاطمی تنبان نمیشود. باید فکر نان کرد که خربزه آب است. حالا حساب دیگران بجهنم بفرمائید ببینم در باب پرداخت حساب خودتان چه فکری کرده‌اید.

برچاشنی خنده افزوده گفت اختیار دارید. گفتم مرد حسابی اختیار دارید که برای من آب و نان نمیشود و درد مرا دوا نمیکند. چرا جواب سؤالم را نمیدهی؟ آثار خنده از وجنتش زایل گردید گفت چه عرض کنم.

دیدم حریف یارو نمیشوم مطلب را کوتاه آوردم و در دل دور حساب آقای وجیه المله را خط کشیدم و بهانه اینکه باها را مهمان هستم ایشانرا بخدا سپردم.

۴

افعی هجده نشان

در خانه زن خان را زدم و بمحض اینکه در باز شد از همان توی دالان سلام بالا بلندی دادم و وارد شدم. هر هفت کرده در کنار منقل مشغول و سمه کشیدن بودند. روی خود را بطوریکه چشم و ابرو نمودار باشد گرفت و با همان نازها و عشوهای شتری گفت معلوم میشود راهتان را گم کرده‌اید که بسر وقت غریب و غربا آمده‌اید.

مطلب را بی پرده بمیان نهادم و گفتم خانم خواهشمندم این حساب

راه آب را اگر ممکن باشد همین امروز فردا بپردازید که برای خرج سفر معطل مانده‌ام .

للهجده خانم تعمیر نمود. صورت را یکسره بیرون انداخته بنای پر خاش را گذاشت که وای وای چه حرفها میشنوم، من مال که را خورده‌ام که حالا دفعه اولش باشد . آقای فکلی فرنگی مآب جناب عالی سوراخ دعا را گم کرده‌اید . معلوم میشود نمیدانید با کی طرف هستید . سرکار روی زمین سفت نشاشید باید . تنها پیش قاضی رفته‌اید . اگر نمیدانید میگویم تا بدانید که الحمد لله تا با امروز دستم پیش اهل و نا اهل دراز نشده است . صورت حسابی است فرستاده‌اید رسید گی میکنم البته اگر چیزی دادنی باشم روی تخم چشم میگذارم و دودستی تقدیم مینمایم . دیگر عقب صورت حساب افتادن لازم نبود. اینهمه بیحوصلگی برای چه؟ مگر خدا نکرده هفت ماهه بدنیا آمده‌اید . حالا که خودمانیم پس انسانیت را کجا برده‌اند . شما خودتان ماشاء الله ماشاء الله اهل فهم و تمیزید . من حرفی نزنم مردم چه خواهند گفت که هنوز صورت حساب را نفرستاده علم مطالبه را بلند کرده و سینه زنان بدنیاالش افتاده است.

گفتم سرکار خانم این فرمایشها چیست . راه آبی است با جازه و صلاح دید خودتان تعمیر شده است آمده‌ام ببینم چند روز است حسابش را فرستاده‌ام چرا نپرداخته‌اید . حالا زحمات و درد سری که تحمل کرده‌ام عمه بدرک راستی که دیگر منتظر این گونه حرفهای دوپهل و لغزهای دولبه و اشاره و کنایه‌های شاخدار و دم‌دار نبودم.

گفت جان من اصلاً این راه آب چه تعمیری داشت. تنبوشه گرفته بود این همه تفصیل لازم نبود . تنبوشه هر روز بند می‌آید. يك فوت و دو صبر خودش بخودی خود باز میشود. من محض اینکه تازه از فرنگستان

وارد شده بودید و خاطرتان عزیز بود نخواستم دلشان را بشکنم و دلم راضی نشد که رویتان را بزمین بیندازم و دماغتان را بسوزانم. در عالم همسایگی پیش خود گفتم جوان است و جویای نام آمده است. دلش خوش است که دوروزی در این کوچه آروناهی باشد. چه عیبی دارد. فرض میکنیم این چند ریال هم تو چاله افتاده است. این همه پولهای بیخود خرج کرده ایم این هم بالای آنها. این غم هم در عاشقی بالای غمهای دیگر. ولی آخر دردیگ باز مانده حیای گریه کجا رفته است. من منتظر صورت حساب بریال بودم تو برای من بتومان میفرستی و آن هم مثل اینکه بند شاهپور را ساخته ای همه صحبت از گچ است و آهک و تیر و تخته و آن هم تازه بیار و خروار.

گفتم خانم اگر بدانید با این حرفها چقدر دل مرا میسوزانید. درست است که پیشنهاد این تعمیر از طرف من بوده ولی مگر نه خود شما از مرد وزن همه ریش و گیس گرو گذاشتید و باصر از مرا مأمور این کار لعنتی کردید. حالا چه شده که همه یک دفعه از بیخ عرب شده اید و نه تنها زیر حساب زده اید بلکه دارید خون مرا هم میخورید که اصلاً چرا جسارت ورزیده صورت حساب فرستاده ام.

صدارا باز يك مقام بالاتر، برده گشت استدعا دارم دیگر این کلفتها را بارما نکنید. خشك و تر را که نباید باهم سوزانید. آخر میان دوغ و دوشاب هم فرقی هست. فلان شاطر ناوای يك لاقبا و فلان آخوند شپشوی مرده خوار و فلان چاخان و لگردول گوپول شمارا میخواهند بالا بکشند چه ربطی بمن دارد که صد تا مثل اینها نانخوار داشته ام و تا با روز يك قاز مال احدی را حیف و میل نکرده ام.

گفتم خانم اوقات تلخی لازم ندارد: اگر دادنی هستید بدهید

و اگر خیال ندادن هم دارید راست و پوست کننده بفرمائید که من فکری بحال خود بکنم .

بشنیدن این سخنان مثل اینکه تارنجك زیر پایش تر کیده باشد از جاجست و بنای نعره و شیون را گذاشت که دیگر این گوشه و کنایه ها را خواهش دارم جای دیگر خرج کنید که در بازار مامشتری ندارد . ما از آنهاش نیستیم که خیال کرده اید . ما صبح کوفه و شام کر بلاهر دو را دیده ایم از پشت تاپو در نیامده ایم . هزارها بار خورده ایم تا افعی شده ایم . خام و تازه چرخ شما هستید که هنوز نمیدانید شتر را کجا باید خوابانید . بیخود آرواره خود را خسته و وقت مردم را هم تلف نکنید . باز هم يك بار دیگر میگویم که بحساب رسیدگی خواهیم کرد . اگر راستی راستی چیزی بدعکار باشم فکری خواهیم کرد . بخدا قسم که اگر از این بعد کلمه ای از این حرفهای نامربوط بزنید چشمم را میبندم و دهنم را باز می کنم و یکی را دوتا هم رویش میگذارم و پستان میدهم . از دست و راجی این سلیطه محتاله چنان عصبانی شده بودم که نزدیک بود رعایت احترام بانوان را که از شرایط جوانمردی است بکنار بگذارم و حق این عجزه عفریت را کف دستش بگذارم ولی باز لعنت بشیطان فرستادم و طریق مدارا پیش گرفته بمالایمت گفتم سرکار خانم برای دعوا و مرافعه اینجا نیامده ام . مقصودم این است که اگر واقعاً خیال دادن این حساب را دارید زودتر دست بجنبانید تا بلکه بتوانم هر چه زودتر خود را از این خراب شده بیرون بیندازم .

مثل اینکه عقرب بتوزك پایش زده باشد رنگش مثل زغال سیاه شد و بی تحاشی چادر نماز را یکباره بعقب انداخت و چون گفتار گرسنه بجان من افتاد که اگر واقعاً خیال دادن این حساب را دارم یعنی چه .

خواهشمندم حرفتان را بفهمید و بزنید . مرا زن خان میگویند . تیر
عصار خانه اینجا میشکند . اگر نمیدانید باز میگویم که بدانید که با
شاخ گاو بجنگ رفته‌اید . شما که صد دینار تان دو روز پیش مردم بماند
خودتان را میبازید و اینطور علم شنکه راه میاندازید چرا باید بکاری
دست بزنید که امروز با این پزعالی و جیب خالی مثل گدای ساعره دوره
ببفتید و نه من غریبم در بیاورید کسی که خربزه میخورد پای ارزش
هم مینشیند . میخواستی از اول يك نه بگوئی و نه ماه در ددل نکشی .

از زور اوقات تلخی فریاد بر آوردم که اینجا نیامده‌ام از شما درس
یاد بگیرم . هزار پیمز لای پالام گذاشتید و صد جور سبز - م را پاك
کردید تا این کار ادبار را بگردنم انداختید و دستم را در حنا گذاشتید و
حالا بجای آنکه بگوئید دستت درد نکند هزار حرف نا هموار و ناسزا
بنافم می‌بندید .

شیون کمان گفت مارا دیگر سرپیری نمیتوان گول زد . خیال
میکنی مردم اینقدر گاو گول و احمقند که نمیفهمند اصلا این روغن را از
همان اول برای هلیم خودت داغ کرده بودی بر و این دام بر مرغ گر نه .
این گربه رقصانها پیش ما ثمری ندارد . هارت و پورت برای کسی
پول سفر نمیشود . شاخی را که اینطور بچسبانند هر گز باد کش
نخواهد کرد ...

دیدم زرد تخم بچانه این پتیاره مکاره بسته‌اند و جلوی دهان او را
بستن کار آسانی نیست . خدا گواه است که هنوز هم یقین نمیدانم که
آیا واقعا از جادو رفته بود و یا وانمود میکرد و تمام این کولیگریها برای
این بود که مرا از میدان بدر کند . در هر حال برادر بد ندیده چه چیزها
که نگفت و چه نسبتها که نداد . کم کم بیمزگی و وقاحت را بجائی

رسانید که من هم با همه حلم و برد باری آن رویم بالا آمد و از شما چه پنهان من هم بخانم ابقا نکردم . دل بدریا زدم و هر چه بدهتم آمد گفتم . نیم ساعت تمام چیزهائی تحویل داد که هرگز بگوشتم نرسیده بود و چیزهائی بنافش بستم که در تمام عمر از زبانم جاری نشده بود . چیزی نمانده بود که بجان یکدیگر بیفتیم و گلاویز بشویم . شیطانك میگفت انگشت بینداز و چشمهای هیز این وروره جادو را از حدقه بیرون بیاور ولی باز جلوی غیظ خود را گرفتم و آخر الامر شکسته نفیر و دریده دهل بادست خالی و دل پراز خانه این لعبت خندان و این دردوی ابد وازل بیرون آمدم در حالیکه پیش خود برایش خط و نشان میکشیدم که باشد تا بهم برسیم و ببینی چه بلائی بر سرت خواهم آورد .

۵

بدهکار طلبکار

باطناً خوب میدانستم که کاری از دستم ساخته نیست . با حال خراب بمنزل برگشتم . پرسشهای مادرم را بی جواب گذاشتم و کاسه آب یخ را برداشته لاجرمه بسر کشیدم . از شدت بغض و ناتوانی دلم مثل سیر و سر که میجوشید . حالم دقیقه بدقیقه بدتر میشد . دماغ بنای تیر کشیدن را گذاشت و حس کردم که دارد سرما سرمای میشود . عرق سردی بر تن و بدنم نشست و تب کردم و افتادم .

مادرم سرا سیمه شده خواست بفرستد حکیمباشی را خبر کنند . گفتم بهتر است خودم بدیدن او بروم که ضمناً در باب حساب راه آب هم

قدری با او صحبت بدارم.

کشان کشان خود را بمحکمۀ او رساندم. در صدر شاه نشین طالار منزلش دو زانو نشسته بود و مریضها دورش را گرفته بودند. سلام دادم و خواستم همان پائین اطاق در گوشه‌ای بنشینم. استغفر الله استغفر الله گویان با هزار تعارف مراد پهلوی توشکچۀ خود جا داد و گفت چای و نارج بیاورند.

مدتی بجز کلمات مدر و مسهل و ضماد و قاروره وادرار و فصد احمر و ابیض و حجامت و باد کش و دستور و زالو و شیر الاغ چیز دیگری نشنیدم. نوبت بهر مریضی که میرسید مرتباً نبضش را میگریفت و زبانش را میدید و پس از یکی دو سؤال در باب کار کردن مزاج و کیفیت اشتها بر حسب مرضی که تشخیص داده بود از یکی از آن سیخهای معهود که روی میز خود کوبیده بود نسخه‌ای بیرون میکشید و بمریض میداد و بمریض دیگری میپرداخت.

همان موقعی که آنجا بودم اتفاقاً جوانی را آوردند که حالش خیلی خراب بود. مادر بیچاره‌اش خود را بیای میرزا موسی انداخت که حکیم‌باشی دستم بدامنّت آنچه دوا داده بودید تو حلقش کردم و ثمر نکرد و همه را بر گردانید. چه خاکی بر سر کنم که پسر کم دارد از دست میرود. حکیم‌باشی پشت چشمهای مریض را نگاه می‌کرد و گفت مادر جان باید بخدا و بآئمه اطهار متوسل بشوی. دیگر از دست من کاری ساخته نیست ولی در حدیث آمده که «من قصر شعره یوم الجمعة صرف الله عنه سبعین داء» یعنی کسی که بدهد روز جمعه مویش را کوتاه کنند خداوند تبارک و تعالی هفتاد درد و مرض را از او دور می‌سازد. فردا جمعه است بده مویش را بزنند، من هم دعا میکنم ان شاء الله خطر

خواهد گشت...

کم کم نوبت بمن رسیده بود پس از دیدن نبض و زبان از همان نسخه‌هایکی را از سیخی در آورده بمن داد و گفت آتش ماش را هم فراموش نکنید. گفتم خاطر جمع باشید که خودم الساعه ماش میخرم و بخانه میبرم و تا شکم جا دارد از آتش ماش پر خواهم کرد و ای یک مطلبی هم بود که اگر اجازه باشد بعرض برسانم. در حالیکه تسبیح میگردانید و لبانش مخفیانه حرکتی مینمود گفت استدعا دارم بفرمائید. گفتم البته خاطر شریف مستحضر است که هر چه زودتر باید برای ادامه دادن به تحصیلات خود بفرنگستان برگردم. میخواستم بیستم در باب آن جزئی حساب چه فکری کرده‌اید.

مانند شخصی که روحش از این قضیه بی‌خبر باشد ابروهارا برسم تعجب درهم کشید و پس از اندکی تأمل و تفکر لبخند لوسی تحویل داد و گفت بله حالا یادم آمد. مقصودتان را درست نفهمیده بودم لابد حساب راه آبرا میفرمائید گفتم بله درست است. با بی‌اعتنائی گفت این چند روزه بقدری گرفتار بودم که فرصت نداشتم سرم را بخارانم دیگر چه رسد باینکه بصورت حساب رسیدگی بکنم. ولی اصلا میان ما و شما هیچوقت این حرفها نبوده است. ما و شما در میان نیست. الان بیست سال است که ما و شما جان و مال یکی بوده‌ایم. خداوند خودش مرحوم والدتان را غریق رحمت فرماید همیشه میگفت اگر خدا بمن برادر نداده میرزا موسی را دارم که از صد برادر بهتر است. با اینهمه نظر بلطف مخصوصی که در حق من داشت قرارش بر این بود که سالی یا نزده تومان باسم حق‌القدم بمن میپرداخت. هر چه میگفتم لازم نیست زیر بار نمیرفت و میگفت بی‌مایه فطیر است و بی‌پول برکتش میرود. عقیده‌اش این بود که طبیب

بی پول نفسش گیرا نمیشود. اگر خودتان اطلاع ندارید سرکار خانم والدۀ خوب میدانند. وانگهی چه بسا اتفاق میافتاد که این جزئی حق القدم هم یک سال و دو سال عقب میافتاد چنانکه آخرین وجهی که از این بابت بمن رسیده دو سال پیش از وفات آن مرحوم بود که خداوند خودش او را بادوازده امام و چهارده معصوم محشور نماید. از آن تاریخ بیعده هم نخواستم مزاحم خانم والدۀ شده باشم بطوریکه مطابق دستک و دفترم اگر حساب این راه آب را هم منظور بداریم تازه بدون حق القدم هذه السنه مبلغی باز در طلب بنده باقی میماند. ولی عجله‌ای در کار نیست داشتید میپردازید، نداشتید جای دوری نخواهد رفت. مخصوصاً با این تب و کسالتی که دارید هیچ راضی نیستم که بیخود اسباب خیال برای خودتان فراهم بسازید. خواهشمندم یکراست تشریف ببرید بمنزل و بفرمائید نسخه را فوراً حاضر کنند و امیدوارم بعنایت پروردگار فردا که بعیادتان می‌آیم تب قطع شده باشد و عرق فراوانی کرده باشید. ولی باز می‌سپارم که آش ماش را فراموش نکنید و یک دوره تسبیح هم «امن بجیب» بخوانید که خیلی مجرب است.

تشکر کردم و از جای خود بلند شدم ولی پیش از آنکه از در اطاق بیرون بروم گفتم آقای حکیم‌باشی ما که رفتنی هستیم و جناب عالی هم عاقبت روزی خواهید رفت ولی روزگار باین قرار نمی‌ماند و آن خدای بیننده و علیمی که هر شب باسم مناجات دو ساعت تمام عذابش میدهد خیلی از آنچه تصور کرده‌ای مرد رندتر است. اگر يك اسمش ستار العیوب است اسم دیگرش قہار و جبار است. میگویند «وداء الحمق لیس له دواء» یعنی «مرض حمق را دوائی نیست» ولی در این مملکت گویا تا کنون برای نادرستی و حقه بازی هم که از امراض ساریه است درمانی پیدا نشده است. اگر می‌خواهید برای آخرت توشه‌ای اندوخته باشید بیائید

از من روسیاه بشنوید و برای این دو مرض دوائی پیدا کنید و بدهید آنرا در چند کرور نسخه بنویسند و میخ دیگری روی میزتان بکوبید (اندکی بلندتر از میخهای دیگر مثلاً بیلندی کوه دماوند) و این نسخه‌ها را بدان بکشید و ازین پس هر که را دیدید یکی ازین نسخه‌ها بآوردید که با آتش ماش بخورد و يك دوره تسبیح «یا دواء کل الداء» بخواند. البته فراموش نفرمائید خودتان هم هر شب پیش از آنکه برای مناجات پیام بروید دو کپسول ازین دوائی جدید میل بفرمائید که برای سحت مزاج مبارکتان خیلی مفید است. دیگر خدا حافظ و در خانه اگر کس است يك حرف بس است..

خیال کردم بشنیدن این سخنان بر تخت غضب خواهد نشست ولی زلزل تو چشمم نگاه کرد و سری بمالایمت جنبانید و باپوز خند خنکی زیر لب گفت «اختیار دارید».

۶

آخرین تیر ترکش

شب بدی گذراندم. هر چه از این دنده بآن دنده غلطیدم خواب بچشم نیامد که نیامد. تازه هم وقتی چشمم می‌آمد بهم برود خوابهای پریشان میدیدم و هر اسان از خواب می‌پریدم. صورت دراز و زعفرانی زن خان مثل صورت مار چهارچشمی که ریش بزقندی و نوک تیز حکیمباشی را با آن گردن لغملغ رنگ پریده بدان چسبانده باشند در مقابل نظرم نمودار میگردید و با سوت و صفیر و فارسی سره سخنانی چنان هولناک از شکاف دهانش بیرون میریخت که مو بپدتم راست میایستاد.

بمحض اینکه اهل خانه بیدار شدند قلم و دوات خواستم و با همه خستگی و کوفتگی عریضه‌ای مؤدبانه بحاج شیخ رجبعلی نوشتم و بخدمتکار سپردم که فوراً برساند و جواب بیاورد، گفتم در ضمن سری هم بخانه شاطر آقا بزن و بعیالش بگو که هر وقت شوهرش بمنزل برگشت باو بگوید فردا صبح پیش از آنکه بدکان برود يك سرپا اینجا بیاید که کار لازمی با او دارم :

طولی نکشید که خدمتکار برگشت و جواب حاج شیخ را آورد. در همان حاشیه کاغذ خودم بخط ناخوانائی که مختص اهل علم است چنین نوشته بود:

« بسم الله تعالى شأنه »

« المفلس فی امان الله والسلام علی من اتبع الهدی »

« الاحقر الآثم الجانی رجبعلی اللواسانی »

بمتابعت اهل هدایت بالتبع بر حساب جناب شیخ هم خط بطلان کشیدم و باز خودم را یکقدم بافلاس نزدیکتر یافتم.

فردا صبح اذان بود که در را کو بیدند و صدای شاطر آقا بگوשמ رسید که باقا بگوئید فلانی است شرفیاب شده است. از همان رختخواب صدا زدم که بفرمائید تو پس از وارد شدن گردن را برسم سلام خم نمود و دو دست را بروی سینه نهاد و در همان بیست قدمی خشکش زد . گفتم قدم بچشم، مزین، خوش آمدید، صفا آوردید، جلو تر بفرمائید. دو قدم جلو تر آمده باز مجسمه ساخت . بزور « جلو تر بفرمائید، جلو تر بفرمائید » و جب بوجب نزدیکتر آمد و آخر الامر باصرار در بالین خود نشاندمش و گفتم زود سماور را آتش بیندازند و شیرینی و قلیان بیاورند. چپوق را از پرشال بیرون کشید و گفت غلامتان اهل قلیان نیست . از

همان نظر اول دریافتم که برای دیدن من سر و صورت را صفاداده و خود را آراسته و نو نوار ساخته است. چسته چسته در طی مجلس هر هفت و صله لوطیگری را که بقراری که البته میدانید عبارت است از جام کرمان و شال یزدی و گیوه اصفهان و چپوق چوب عناب سروته نقره و کیسه توتون مخمل مليله دوز و زنجیر یزد و پاشنه کش برنجی درمهمان گرامی خود کامل دیدم .

يك ریز باهمان لهجه گرم و گیرائی که مخصوص این طبقه از مردم طهران است بعمر و عزت من از عمر بیزار و از دولت محروم دعا میکرد . مدام سرش را برسم ادب آهسته پائین میآورد. و ازهمیانه دعای خود دعاهائی از این قبیل که خدا میان جوانان علمت کند ، داغت بدل مادرت نمشیند ، خدا سایه ترا از سرما فقیر و فقرا کم نکند ، الهی همیشه میان سروهمسر عزیز و محترم باشی ، بیرون میریخت .

گفتم شاطر آقا علاجی بکن کزدلم خون نیاید. میترسم تنور ما باین دعاها گرم نشود. گفت من خانه زاد شما هستم نمك پرورده شما هستم ، گوشت و پوست و استخوانم از شماست ، هر امری هست بفرمائید اگر اطاعت نکردم از سگ کمترم.

گفتم میخواستم باشما قدری در باب این راه آب صحبت بدارم . می بینی که از دست این کار به چه روز گاری افتاده ام . همینقدر بدان که تا شغال شده بودم تو چنین راه آبی گیر نکرده بودم . خودت حاضر و شاهد بودی و دیدی که چقدر تنگه مرا خرد کردند تا زیر بار این کار رفتم و چطور باطناب پوسیده این خدا شناسها بچاه افتادم. حالا کاری نداریم که از دست طایفه معمار و مهندس و بنا و شاگرد بنا و عمله و عمله چه کشیدیم که خدا نصیب گرگی بیابان نکند و مسلمان نشنود کافر نبیند. مخارج را

از پولی که برای خرج سفرم کنار گذاشته بودم تمام و کمال پرداختم و حساب هر کس را مثل بچه آدم فرستادم. گذشته از آنکه چندین قلم عمده را شخصاً خودم بگردن گرفتم مقداری مخارج جزئی دیگر هم بود که اصلاً بحساب نیاوردم. الان قریب يك هفته است صورت حسابها رفته و تا بحال نه تنها يك شاهی عایدم نشده بلکه هر کدامشان نوعی برایم بنای گربه رقصانی را گذاشته اند و بشیوه مرضیه این مملکت نه میدهند و نه حاشا میکنند. هر کدام بنوعی میخواهند سرم را شیر بمالند. یکی پرداخت حساب را تعلیق بمحال میکند یعنی باصطلاح خودمان وعده سرخرمن میدهد که بزرگ نمیر بهار میآید. دیگری بفردای قیامت محول میدارد. آن یکی میخواهد مبلغ دیگری هم گوش مرا تازه ببرد. چهارمی که اصلاً يك چیزی هم طلبکار شده است، مختصر آنکه آب پاکی بدست من ریخته اند و پاك حاشا کرده اند و درست و حسابی بالا گذارده اند. یکیشان نمیدهد یکیشان میگگوید نمیدهم و دیگران هم خیال دادن ندارند. مثل این است که باهم قرار و مدار گذاشته باشند که روز و شب مرا سربدوانند و برایم کریلی بخوانند. دندان مرا شمرده اند و دیگر حرفشان نیستم و خلاصه چه درد سر بدهم زیرش زده اند و يك آب هم بالایش خورده اند و یکصدا میگویند چه کشکی و چه پشمنی. شما را آدم نجیب و حق و حساب دانی تشخیص داده ام. میخواستم ببینم در این موقع باریك که پای آتیه يك جوان ساده بخت برگشته ای در میان است چه کمکی از دست شما ساخته است و چه راهی میتوانید پیش پای من بگذارید.

با حرکات و اطواری که فروتنی و تواضع را میرسانید گفت ای آقا اختیار دارید. جائی که پای شخصی مثل جناب عالی در میان باشد من عوام چیز نفهم قیاسه چاکی سینه چاک را کجا میبرند. چون من آدم کور

و بیسوادی را که میان هر و بر فرق نمیگذارم چه رسیده که در مقابل شما زبان درازی کنم. ولی چون لطف و التفات حضرت عالی را در حق غلامتان میدانم راست و پوست کنده عرض میکنم که هر چند بی ادبی است (و زبانم لال) در این مملکت اسم این را دور از جناب شما باشد خر رنگ کنی گذاشته اند و خوب میفهمم گرفتار چه مخمصه ای (شاطر آقا چنانکه معمول است مخمصه را دخمصه گفت) شده اید. باور بفرمائید که از این پیش آمدها فوق العاده خجل هستم و بدتر از همه نمیدانم خودم چطور از خجالت شما بر آیم. بر پدر این مردم که اساساً رسم و قرارشان بر این است که نه میدهند و نه حاشا میکنند. تقصیر آنها هم نیست خدا روی فقر و فاقه راسیاه کند که غیرت و تعصب برای کسی باقی نمیگذارد. آنچه راجع به چاکر تان است از صدقه سر شاه اولیاء از وقتیکه خودم را شناختم از کدیمین و عرق جبین (مخفی نماند که شاطر آقا کدیمین را کت امین گفت) خودتان خورده ام و الحمد لله از احد الاحادی خورده و برده ای ندارم. هر کس ثابت کند یک شاهی مالش را خورده ام از همین شاه رگم ضمانت میدهم که صد تومان غرامت بدهم. خودتان هم اهل فهم و کمالید و لابد از وقتیکه در این کوچه زیر سایه جناب عالی هستم دستگیرتان شده که مرد شیله و پیله و بامبول نیستم. هرگز بکسی نارو نزده ام و امروز هم خیال ندارم. بشما که ولینعمت و سر و سرور من هستید. نارو بزنم.

گفتم شاطر آقا این حرفها کدام است. من اصلاً اگر در این خاک بکسی عقیده داشته باشم تنها با مثال تو کسانی است که بکار و همت خود تکیه زده نان حلال میخورند و بدستور حافظ شیراز که خطاب به همین مردم زحمت کش و خرده پا فرموده: «ای گدایان خرابات خدا

یار شماست - چشم انعام مدارید ز انعامی چند» عمل میکنند و از هیچکس چشمداشتی ندارند. بهمین جهت هم هست که در این موقع از شما طلب باری میکنم.

گفت ای آقا بر پدر کسی لعنت که این دو قطره خون گندیده خود را از دوستان مضایقه نماید ولی با اصطلاح دست ما کوتاه و خرما بر نخیل (شاطر آقا نخیل را نخیر گفت). آنچه راجع بیدهی خود جان نثار است خودتان بهتر از من میدانید که چه بد روز گاری شده است. رمق برای ما فقیر و فقرا باقی نمانده است. این مالیاتهای جور بجور کمر همه را شکسته است و هر کس را نگاه میکنی بخاک سیاه نشانده است و هنوز هم تازه آن سرش پیدان نیست. مشتریهای ما که عموماً کاسب کار و اهل بازارند و همه تا دیروز برای خود معقول دم و دستگاهی داشتند کارشان بجائی کشیده که نان بچوب خط (۱) میبرند. ندهیم باید دکان رادر و تخته کنیم و پاها را بطرف قبله دراز نمائیم و ان شاء الله را بخوانیم. نقداً میسوزیم و میسازیم تا خداوند خودش فرجی برساند. با این وصف تصدیق میفرمائید که پول نقد در دستگاه ما کمتر دیده میشود. پول غول است و ما بسم الله. يك فرسنگی از ما فرار میکند. اما چون نمیخواهم از ناحیه من روسیاه ضرری بشما وارد آمده باشد استدعای عاجزانه دارم بهمقطار چاکرتان کربلائی خدا داد بفرمائید. هر روز يك ساعت بظهر مانده بیاید بازار تا هر قدر نان برای منزلتان لازم باشد از آن نانهای دو آتش سیاه دانه دار خشخاشی پنجه مال و دست پخته خودم بفرستم نوش جان فرمائید.

گفتم شاطر آقا اصلاً من از روز اول خیال نداشتم این حساب را از

(۱) یا «چوب قد» بزعم بعضی.

شما مطالبه نمایم و حالانیز هر وقتی توانستید دادید خانه آبادان. مقصودم امروز از زحمت دادن شما این بود که بشما بی رودربایستی بگویم که من حریف این گرگها نمیشوم و پس هیچکدام آنها بر نمیآیم و عقلم هم دیگر قد نمیدهد که از چه دری باید با آنها در آمد و چه تدبیر و تمهیدی باید بکار زد. شما هر چه باشد آنها را بهتر از من میشاسید میخواستم ببینم بعقل شریفتان چه میرسد.

سرش را قدری خاراند و پیک قایمی بچپوق زد و گفت در این باب شاید حق باشما باشد. در این سالیان دراز که در این کوچه می نشینم همه را از زن و مرد خوب شناختم. ته و توی یکی یکی را در آورده ام. اگر ملتخواه را میخواهید که او بوجار لنگان است و نان را بنرخ روز میخورد. اما روی هم رفته آدم بدی هم نیست. دستش برسد از خوبی هم مضایقه ندارد. چیزی که هست چون مهر معاش مرتبی ندارد عادت کرده که تا چشمش بکسی میافتد دستش را دراز میکند که « بده پست میدهم ». بدهاش درست است اما پس دادن توش نیست. بهتر است دور او را خط بکشید که یقین دارم نمپس نخواهد داد. از طرف دیگر چون آدم چاخان و نخاله و زبان باز و همه جا برو و همه جایبائی است شاید بتواند در وصول حساب دیگران کمکی بشما بنماید.

گفتم خدا پدرت را بیامرزد. خواستم زنگوله را بگردنش بیندم دم بدست نداد و برای منم صیغه « بده پست میدهم » را خواند. در باب دیگران چه فکری میکنی.

گفت حکیم باشی گریه عابد است. خدا خدا میکند و خرما خرما جمع میکند. رنگ پولش را کسی ندیده است. صندوقداری وراثت را میکند. از آن دندان گردهائی نیست که بتوان از او پول پس گرفت.

جان میدهد و نم‌پس نمیدهد . سر عزیز خودتان را درد نیآورید . انگار نه انگار که هر گز با او حساب و کتابی داشته‌اید . بسپاریدش بخدا تا خدای کتاب و حسابان خودش حسابش را کندستش بگذارد . اما حاج شیخ پیش‌نماز . حاج شیخ آدم خوبی است ، خدا عمرش بدهد آزارش بمورچه هم نمیرسد . بیچاره پیر و فقیر و عیال وار است . خدا را خوش نمی‌آید زیاد پایی او بشوید . حسابی است مالاخور شده حالاش کنید . برای امواتان نماز و دعا خواهد خواند . حالا برسیم برن خان . امان از زن خان . خودتان او را بهتر از من میشناسید . ای بر حنانه و امانه لعنت و تف بر هر چه ناپاک است .

در اینجا شاطر آقا تقی بمزرگی یکدو هزاری چرخ‌پهوا انداخت که پنج ذرع آن طرف‌تر عدل بدیوار آمده در سینه دیوار بشکل عنکبوت دست و پا شکسته‌ای نقش بست .

گفتم شاطر آقا گلی بجمالت . زود همه را کفن کردی و دفن کردی . یکی مرد و یکی مرد ارشد و یکی هم بغضب خدا گرفتار شد . پس طلب من که جامیرود .

گفت قربان ، سر کار مردم این روزگار را نمیشناسید . مگر دیگر سر پل صراط دستتان بریش این دم بریده‌ها و بگیس آن گیس بریده برسد .

گفتم داداش صدايت معلوم میشود از جای گرم بلند است . پس سفر و درس و تحصیل من چه خواهد شد؟

گفت ای آقا قیدش را بزنید . جناب‌عالی ماشاء الله دریای علم هستید . این پول‌ها دیگر بسفر شما وصلت نخواهد داد فاتحه‌اش را بخوانید .

الفاتحه

مطلب بدستم آمد، فهمیدم که با آتش تنور شاطر آقا هم آبی گرم نمیشود. تشکر کنان عذرش را خواسته دست برش کردم و هنوز در حیاط پشت سر او بسته نشده بود که یکمرتبه هردر امیدی را بروی خود بسته یافتم و مثل آفتاب برآیم روشن شد که دستم از هر جا کوتاه و کالاهم کاملاً پس معر که است.

با حال پریشان و بدن سوزان بیستر افتادم. صبح که طبیب آمد (طبیب حسایی نه حکیمباشی گرچه طبیب حسایی عزرائیل است و بس) معلوم شد قوزبالای قوز دجاریکی از این حصیه های ناحق شده ام که در این سرزمین بامالاریا حکم وزیر دست راست و دست چپ مرگی را پیدا کرده اند و بتمهائی پر ساختن پنج دانگ از شش دانگ قبرستانهای ما را بعهده گرفته اند.

مرض هفت هفته طول کشید. خدا نخواست بمیرم (نمیدانم چه حکمت و مصلحتی در کار بود) و همینکه چشمم باز شد وجانی گرفتم و بخود آمدم قصه راه آب در نظرم کابوس و سلاطونی بیش نمینمود.

همان روز اولی که توانستم سرپا بایستم بیانکی که در فرنگستان پول تحصیل را در آنجا سپرده بودم تلگراف نمودم که برآیم فوراً مبلغی ب طهران برساند. دو روز بعد جواب رسید که بر طبق مقررات جدید ارسال وجه بخارج ممنوع شده است.

آرزو کردم که ایکاش حصه کارم راساخته بود. بخود گفتم ای جوانک نادان عجب تیشه بریشه خود زدی. پسرک بی کمال مگر خوشی زیر دلت میزد که برای خودت در دسر خریدی. آبت نبود نانت نبود آخر چه دردت بود که بهای خود آمدی و خود را در چنین تله‌ای انداختی و امروز باید بیاد فرنگستان سماق بمیکی و مانند مادر فرزند مرده بخود بیچی و زبان بگیری که:

«يك مرغك خوبى داشتم درست نگه نداشتم»
 «گر به آمد و بردش سرپا نشست و خوردش»

حالا اینها همه بکنار. خوشمزه‌تر از همه آنکه وقتی پس از ناخوشی اولین بار از اطاق بیرون آمدم دیدم باز آب حوض بقدر يك وجب پائین‌تر رفته است. حیران ماندم و مادرم که تعجب و تحیرم را دید خنده را سرداد و گفت شبی که وعده آب بود تو گیج و از خود بیخبر در رختخواب افتاده بودی. اهل کوچه از زن و مرد و پیر و جوان شکم‌ها را بامید آب تازه صابون زده بودند و بانتظار آب سر کوچه جمع شدند. آنقدر سلام و صلوات فرستادند و:

«بریده باد زبانی نگوید این کلمات

که بر حبیب خدا ختم انبیاء صلوات»

گفتند تا میر آب آمد و خبر رسیدن آب را آورد. چه ذوقها که نکردند و چه قند و شکرهایی که در دل شربت نینداختند ولی افسوس که وقتی آب رسید و سوار شد معلوم شد راه آب آب را نمیکشد. هر چه زور و زجر بود زدند و فائده‌ای نکرد که نکرد. دسته جمعی بسر وقت معمار باشی رفتند که راه آب از اولش هم کورتر شده و نم پس نمیدهد. از جایش تکان نخورد و گفت لابد لاشه توله سگ یا بیچه گربه‌ای در آن گیر

کرده است، باید صبر کرد تا پیوسد و کم کم بیرون بیاید والا باز باید بنا آورد و راه آب را شکافت. کشتیار این مرد شدند که بیاید راهی جلوی پایشان بگذارد از جایش بجنبید و راه آب همانطور مانده امیدوارند حال تو بهتر شود بپینند تکلیف چیست ...

قصه روح الله بدینجا که رسید آخرین پیک را بسیمگار زده تهسیمگار را بدور انداخت و گفت :

« قصه ما بسر رسید کلاغه بخانه اش نرسید »

سر انجام

گفتم رفیق معقول بلاهائی بسرت آمده است . سر گذشت راستی شنیدنی بود . آتش بجانشان بیفتد که ترا از خیر دنیا و آخرت محروم داشتند . معلوم میشود هنوز این مملکت را نمیشناخته‌ای . اینجا را بلد طیه طهران میخوانند . اینجا جایی است که ایمان فلك رفته بیاد . اینجا آهو سم میاندازد و مرغ پر میریزد . اینجا سرزمینی است که پشه رادر هوا نعل میکنند و مرغ رامیدوشند و از آب قیماق میگیرند . اینجا زین پشت مورچه سواری میگذارند . اینجا موش باعصا راه میرود و مار پوست میاندازد . اینجا كبك را بر قاصی و خر را بخراطی و شتر را بنمد مالی باز میدارند . مردم این شهر با پنبه سرمیبرند و بحکم آنکه «سربریده صداندارد» بمجر داینکه کسی صدایش بلند شود تنش را بی سرمیکنند ، اینجا همان محیط پرترس ولرز و همان وادی پر هول وهراسی است که دیوارها همه موش دارد و موشها همه گوش دارند و وای بحال بیچاره مادر مرده‌ای که صدایش بلند شود که در دم گوشش را میبرند . در این شهر تنها دودستگاه هست که قرنهایست شب و روز از کار نایستاده و اسم مبارك یکی «بوته اهل» و دیگری «خمره خردنگ کنی» است .

ولی اینها همه بجای خود آخر نگفتی که در این وقت روز در این امامزاده کارت چیست و بچه مقصودی بدینجا آمده‌ای .

گفت حقیقتش اینست که وقتی امیدم بکلی قطع شد و دانستم که آرزوی فرنگستان را باید بگور بیرم از زندگانی در این خانه‌ای که طاق

اطاقش پائین آمده بود و بوی تعفن آب حوضش انسان را دیوانه میکرد
 علی الخصوص که خواهی نخواهی هر روز و هر ساعت هم در راه و بیراه با
 آن همسایگان کذائی روبرو میشدم و دیدن آن قیافه‌های منحوسی که
 هر نظرش يك كفاره داشت عمرم را تلخ میکرد بجان آمدم و دنیا و مافیها
 در چشمم تیره و تار گردید. لهذا در صدد پیدا کردن منزل دیگری بر آمدم.
 با حواس پرت و کیسه خالی پیدا کردن منزل پاک و خلوتی که با سلیقه
 و مذاق من جور بیاید کار آسانی نبود. در هر خانه را که زدم سرخوردم.
 عاقبت روزی گذارم اتفاقاً بهمین امامزاده افتاد. گوشه خلوت و دنج
 بی سر و صدائی بود. صفا و حالتی که داشت بدام چسبید. بسراغ کلید
 دار رفتم و همینکه يك سکه دو قرانی در مشتش نهادم بر سر لطف آمد و دسته
 کلید خود را برداشته بجلو افتاد. چند باب حجره‌ای را که خالی افتاده بود
 نشانم داد. حجره‌هایی بود بی کم و زیاد شبیه بهر اران حجره صد ها و هزاران
 مدرسه و مسجد دیگر. یکی را که در سمت نسا واقع بود پسندیدم و بدستور
 پیرمرد کلیددار برای کسب اجازه بجانب وزارت فرهنگ روانه گردیدم.
 در راه بنخود گفتم فلانی هر کشتی شکست خورده‌ای عاقبت در
 یکی از وزارتخانه‌ها بخاک می‌نشیند. تو چرا نباید شرع زورق بی‌سکان
 خود را بجانب یکی از این ناندانیها برافرازی و تو نیز از این نم‌دبرای
 خود کلاهی دست و پا کنی.

قدم را آهسته نمودم و در اندیشه‌های دور و درازی فرو رفتم. خوب
 میدانستم که در اینگونه موارد بمصداق «بی‌مایه فطیر است» تا انسان
 دهنهائی را شیرین نکند کامش شیرین نمیشود و ای چون دستم تهی و کیسه‌ام
 خالی بود بفکر وسیله تراشی دیگری افتادم و مصمم شدم که برای خود
 حامی و هواداری پیدا کنم که لااقل راه و چاره کار را بهتر از من بشناسد.

از شما چه پنهان هر چه فکر کردم بجز ملتخواه کس دیگری بخاطر من نیامد. گرچه میدانستم که حنایش دیگر در ادارات و وزارتخانه ها رنگ و رونقی ندارد ولی تقدماً چاره دیگری نداشتم با خود گفتم حالا که طلبت را با فارسی سره بیخ طاق نوشت شاید بتوانی در اینموقع از وجود او استفاده‌ای ببری و از دستش کاسه آبی بنوشی.

چهارنعل بمنزلش شتافتم و مطلب را پوست کنده با او بمیان نهادم گفتم برادر گذشته گذشت آبا برای جبران آن میتوانی در وزارت فرهنگ شغلی برای ما دست و پا کنی. اول شرایطی بمیان آورد قبول نکردی ولی هر طور بود با هم کنار آمدیم و خلاصه آنکه طولی نکشید که تیرمان بنشان آمد و بعضویت وزارت فرهنگ منصوب و در اداره اوقاف مشغول انجام وظیفه گردیدم.

اولین کاری که کردم بدست خودم اجازه نامه حجره امامزاده زید را باسم خود صادر نمودم و بامضای مافوق و مقامات لازمه رساندم و برای تعمیرات مختصری که لازم داشت اعتبار کافی گرفتم.

اینك مدتى است كه در گوشه این امامزاده بهمین حجره و اینكاری كه در وزارتخانه دارم دل خوش داشته‌ام و بامید روزهای بهتری روزها را بشب میرسانم با احدی سروکار ندارم و با هیچكس رفت و آمد نمیکم. گرچه شما قول داده‌ام كه دیگر بیت و مصراع باستشهادتیاورم ولی يكبار هزار بار نمیشود اجازه بدهید كه تنها این يك بیت را از زبان قاآنی مناسب حال خود بگویم كه:

«غلطان غلطان مرا برد ادبار زانسان كه جعل همی برد سر گین»

روزها باسم تحقیقات انیقه علمی و تتبعات عمیقه تاریخی و آرشیو و لوقی بقاع متبر كه و تكلیا و مساجد و امامزاده های لاتعلما و لاتحصای پایتخت و

حومه طهران را گز میکنم. از زیارت نامه ها سواد و رونوشت بر میدارم
بنقیر قطمیر و بهرو گره وزن قندیلهها و عرض و طول زیلوها را معین
میکنم و با کمک کیل و پیمان آب سقاخانها را اندازه میگیرم. طراز و
شمشه و شاقول در دستی و دوربین و پرگار و ضاع و گونیا بدست دیگر
چون ستاره شناسان بر فراز منارهها و گلدسته ها میروم و ارتفاع و میل
و انحراف هر يك را بدرجه و دقیقه معلوم میدارم. سنگهای لحد اطراف
ضریحهای متبر که و قبرستانها را بنحو استیفا و استقصا مورد مطالعات
عمیقه و کاوشهای علمی و فنی قرار میدهم و با استناد باین بطوطه و این
خرداذبه و با استشهاد از پرفسور کوخنهایم آلمانی و استاد فنگلسون
امریکائی در باب متن و تفسیر و تواریخ آنها مقالات دور و درازی در
مجلات داخله و خارجه بطبع میرسانم. اگر احیاناً در گوشه و کنار
امامزاده ای کتاب پاره و اوراق پوسیده ای بدستم بیفتد که دیگر ماهها نماند در
روغن است. وای بوقتی که در سوراخ و سنبه های پیش و پس مقبره
احیاناً کتابخانه ای سراغ نمایم. آن وقت است که دیگر رنگم را در اداره
نمی بینند و چون موشی که در تاپوی گندم افتاده باشد شبها و روزهای
بیشمار لابلای اوراق و مجلدات خطی و چاپی و نسخ منحصر بفرد بی نام
و نشان بی اول و آخر لول میزنم و غلط میخورم و بکسب معلومات و دفع
مجهولات پرداخته یادداشتهای عریض و طویل بر میدارم و از روی آن
یادداشتهای رسالجات و مقالات عالمانه ای برشته تحریر در میآورم که دوثلث
صفحات آن انحصار بحواشی و حواشی بر حواشی دارد و باسم اسماء الرجال
و اسماء الامکنه فهرستهای مفصل تر از متن بر آن میافزایم و خود را
بدین نحو بفضل و کمال در داخله و خارجه مشهور آفاق میسازم. اما
مخفی نماند که تخصص و اجتهاد بیشتر در خواندن و کشف مطالب

کتیبه‌هاست که در آن فن بتبحر و خیرت اشتها را یافته‌ام و فرد و منفرد و بی
عدیل و نظیر بقلم رفته‌ام. همینکه کتیبه‌ای بدستم افتاد باشکال مختلف
از آن عکسها بر میدارم و در ترجمه‌ی حال کاتب و واقف و بانی خیر و حتی معمار
و بنا کاوشها و پژوهشهای دقیق بعمل میآورم و گزارشهای دور و دراز
فاضلان به مقامات مربوطه تقدیم میدارم که همه بدون استثنا بزبانهای
مختلفه بترجمه میرسد و بحلیه‌ی طبع آراسته میگردد. مختصر و مفید آنکه
عمرم بتحقیق و استنساخ و مطالعه و مقابله و تصحیح میگردد و از برکت
همین امامزاده‌ها چرچرم راه است و در سایه درختان مساجد و مدارس و
در کنار آب روان خرابه‌ها و ویرانه‌های تاریخی روزگار آسوده‌ای
میگذرانم و باهمین کند و کوها وسایل پر کردن شکم بی‌خبر پیچ پیچ را
هرطوری شده فراهم میسازم و غمی ندارم و غم کسی را نمیخواهم.

از این بیانات روح الله تفریح بسیار نمودم و گفتم رفیق:

«شنبه‌ام که در آخر کشیش دیر شدی خوشا بحالت تو عاقبت بخیر شدی»
گفت ای برادر کجا عاقبت بخیر شدم. مگر غم و غصه میگذارد
آب خوشی از گلویم پائین برود.
گفتم برادر جان

«غم دنیای دنی چند خوری باده بخور حیف باشد دل دانا که مشوش باشد»
گفت غم خود مرا کمتر میخورم تا غم این مردم بیچاره را که هر
چه آنها را بیشتر میبینم و بیشتر بحالشان آشنا می‌شوم دلم بحال آنها بیشتر
میسوزد و از آنها بیشتر بیزار می‌شوم.

گفتم قیدش را بزن «غم خوار خویش باش غم روزگار چیست».

گفت چطور غم این مردم بیچاره و بینوای چاخان و بامبولباز را
نخورم که سرتاسر عمرشان همه بقرض و قرضه و تلکه تسمه میگذرد.
چطور میخواهی دل انسان بحال این گرسنه گداهای ابد وازل نسوزد که

ازمهد تالحد کارشان همه لغت وایس وراست وریس است و گوئی تنها برای
کاسه لیس و گوش بری و کلاه برداری دراین عالم خلق شده اند.
گفتم معلوم میشود دلت پراست. من هم حرفی ندارم آنقدر بگو تا
دلت آزاد و آرام شود.

گفت چطور دلم بحال این مردم نسوزد که کوچک و بزرگ همه
سنگزن کاشان و بوجار لنگانند و از وضع و شریف بلا استثناء نان را بنرخ
روز میخورند و مانند خا کشی بهرمزاجی میسازند و ابداً از شریک دزد
شدن و رفیق قافله بودن ابا و امتناعی ندارند. بند بازهای ماهری هستند
که برای حفظ توازن و تعادل چوب دوسری را بدست گرفته اند که یک سر
آن عبارت است از جد ساختگی و تدین مصنوعی و اخلاق قالبی و دروغی
و سر دیگرش عبارت است از مسخرگی و فرومایگی و فساد و در بالای طناب
سالوس و مردم فریبی جست و خیزهائی چنان استادانه میکنند و کله
معلقهائی چنان جانانه میزنند که زهره آدم از تماشای آن آب میشود.
اساساً پنداری کج خلق شده اند، گفتارشان کج کردارشان کج و
پندارشان کج است. پلک روده راست دردیشان نیست و همانطور که مشهور
است واقعاً اگر صد کوزه بسازند یکیش دسته ندارد و راستی جای آن دارد
که در حقشان بگوئیم:

«دستشان کثر پایشان کثر چشم کثر مهرشان کثر صلحشان کثر خشم کثر»
چیزی که سرشان نمیشود همانا وعده است و پیمان. قسم و آیه تا دلت
بخواهد ولی وفای بوعده هیچ. باندازه ای خلاف وعده در نظرشان امری
عادی شده که هیچکس دیگر بموعده و میقات پیابست نیست و رسماً
میگویند «کی کار شیطان است» و بی ادبی میشود همانطور که مشهور است
«قول و بولشان یکی است». بقول تقی زاده «مردمی هستند سست اراده

و سست بدن» که چه بسا صفت «بی همه چیز» در حقشان کاملاً صدق میکند و همانقدر که از کارهای زیرجلکی لذت میبرند بهمان اندازه از صراحت لهجه و شجاعت و شهامت گریزانند. درست از راستی و درستی رم میکنند و بدتر از همه همان کسی که از همه بیشتر سنگ درستی بسینه میزند از همه نا درست تر است. کار بجائی کشیده که گفتار صریح و کردار عیان را علامت خامی و نشانه ابلهیی می شمارند و حمل به بی تجربگی و ناپختگی میکنند و حدیث «استر ذهابك و ذهابك و مذهبك» را کاملاً کار بسته از اقرار اعتراف باینکه:

« هست قوت مادروغ و لیهو ولاغ » «شورش معده است مارا این بلاغ»
 ابدأ شرم و حیائی ندارند. بی پروا یا بروی هر حقی میگذارند و چه بسا از همین ممبراسم «حق السکوت» نان میخورند. مهمترین مسائل برای آنها همانا مسئله شکم است چنانکه هر کاری را با هر کس در میان میگذاری اول سئوالش این است که «آیا آب و نانی در آن هست یا نه» و بهمین ملاحظه از هر کاری که بوی قربه الی الله بدهد فراری هستند. رسماً ورد زبانیشان این است که «دیگی که برای من نجوشد سرسگ در آن بجوشد» اسم خود را مسلمان گذاشته اند ولی اسلام سرشان را بخورد که از اوامر و احکام اسلام بتنها چیزی که اعتقاد دارند همانا تقیه و کتمان است و بس و باصطلاح کلوا و اشربوا را خوانده و لاتسرفوا را از نظر انداخته اند. حالا از مذهب و شریعت بگذریم از آنهمه تعلیمات بلند شیخ سعدی خودمان هم تنها «دروغ مصلحت آمیز» را آویزه گوش خود ساخته اند و بهمین بهانه هر دروغی را مصلحت آمیز می شمارند. بالصراحه میگویند سعدی فرموده «دستی را که نمیتوانی بگری بیوس» و چون عموماً دندان گزیدنشان کند است کارشان شب و روز دست و پا

بوسیدن است و چه دستپائی و چه پاهائی:

«ای بسا دست که از روی ضرورت بوسند که اگر فرصت یا بند بیرند بتیغ».

لابد قصه آن دباغی راشنیده‌ای که در بازار عطر فروشان چون بوی خوش عطر و گلاب بدماعش رسید از خود بیخود گردیده بزمین افتاد و تا سرگین بدماعش نزدیک نساختند بخود نیامد؟ این مردم نیز کارشان بجائی رسیده که تابوی راستی و درستی بدماعشان میرسد از حال میروند.

چطور میخواستی دلم نسوزد برای این مخلوق حقه باز و ظاهر-الصلاحی که سر تا پاهمه تعارف و خوش آمد گوئی و از فرق تا قدم جمله تملق و چاپلوسی هستند و با همه موس موس کردن‌ها و دم جنبانها و بله بله قربان گفتن‌ها در دل دشمن جانت هستند و مرگت را از خدا میخواهند. چطور دلم نسوزد بحال این مرده دلان زبان باز و متلك سازی که گوئی ارابه وجودشان را از پس و پیش بدو یا بوی اسقاط و الکنته ان شاء الله و ما شاء الله بسته‌اند چنانکه نمیتوانند بجلو بروند و نه بعقب برگردند بجز بوك و مگر و باری بهر جهت و چه عرض کنم و اختیار دارید و لاحول و استغفر الله سخنی بر زبان‌شان جاری نیست، اگر کسی آنها را درست نشناسد قسم میخورد که از آنها صاف و صادق و ساده و بی‌شیل و پیله‌تر آدمی خلق نشده است ولی همیشه قدر که دوروز یا آنها نشست و برخاست کردی دستگیرت میشود که مظلومترین و بی‌دست و پیا ترین آنها چنان در کار پشت هم اندازی و دوز و كلك سازی و دو بهم زنی و در قتون دسته‌بندی و دیسه و کار شکنی استاد است که شیطان کتفش را میبوسد. پنداری توطئه و نمامی و تذبذب طبیعت ثانوی آنها شده است. از طرف دیگر همین جانوران دو پا که گوئی دست تقدیر آنها را برای تو سری خوردن آفریده است وقتی پایش بیفتد چنان تو سری زن از آب در می‌آیند که

شمر ذی الجوشن جلو دارشان نمیشود و خوالی و حرمله در مقابلشان سپر
 میاندارند. واقعاً آن شخص بزرگواری که در حقشان گفته :
 «عاجز و مسکین هر چه ظالم و بدخواه ظالم و بدخواه هر چه عاجز و مسکین»
 هموطنان خود را خوب می‌شناخته است. در ظاهر چنان رحیم و رؤف و بزرگدلند
 که بآه نسیم میلرزند و بسر شاکثاله غرق میشوند و بمشاهده مرگ موز چهای
 دل‌ناز کشان مانند زنگوله‌ای که بگردن بزغالده بسته باشند بار تعاش می‌افتد
 و حالی بحالی میشوند و خدای نخواسته اگر شراره شمع پرو بال پروانه را
 بسوزانداشک در چشم‌هایشان حلقه می‌بندد ولی امان از آن ساعتی که خود را سر
 و ته پیاز چهای ببینند و دست‌های بجائی بندشود که آن وقت دیگر خدا را بنده
 نیستند و بدون آنکه خم بابر ویشان بیاید حاضرند با سر تاخن چشم برادر تنی
 خود را از حدقه در بیاورند و بخوردش بدهند، بمحض اینکه کارشان گیر بیفتد
 و خورشان بگل بماند پاشنه در خانه ات را باز بان می‌لیسند و بالاشک و مژگان آب
 جاروب میکنند ولی تا خورشان از پل گذشت و قارقار شکم‌شان فرو نشست دیگر
 جواب سلامت را هم نمیدهند و اگر اتفاقاً روزی روزگاری خدا نخواسته کارت
 پیش آنها گیر بکند همین موش مرده‌های لاجونی دیروز چنان نیش‌شان را یک
 وجب تا مغز استخوانت فرو می‌کنند که جدو آبائت را جلو چشم خود می‌بینی.
 مردمی هستند کم کار و پر حرف که برای پرگوئی صدها کلمات
 مترادف دارند از قبیل و لنگاری و لیچار بافی و وراجی و روده درازی و
 پرگوئی و حرافی و چانه جنباندن و ور زدن و غیره ولی در عوض برای
 آن گوهر گرانبهاییکه فرنگیها اسمش را «کاراکتر» گذاشته‌اند و از
 آن عزیزتر و ارجمندتر چیزی در عالم وجود ندارد اصلاً کلمه و لغت
 مناسبی که این معنی را بدستی برساند ندارند چنانکه میتوان ادعا
 نمود که این خصلت شریف که آنرا ابوالخصائل باید نامید اساساً در میان

آنها مفهوم مجهول و نایابی است که محتاج لفظ و کلمه‌ای نبوده و نیست. وقتی کلام روح الله بدینجا رسید در م-یان سخنش دویده گفتم رفیق زیاد تندمیروی و بیشتر از اندازه زبان درازی میکنی. توسن اغراق و مبالغه ترا برداشته است و میترسم در سنگلاخ خطرناکی بخاکت بیندازد. اینهمه ریزه خوانی میکنی مگر تو خودت از این جماعت بیرونی و از مشك و عنبر سرشته شده‌ای.

گفت نه جانم، درد هم همین جاست که «ما خرابات نشینان همه همرنگ همیم» من هم از همین مایه و همین خمیر و همین قماشم و اگر جز این بود علتی نداشت که این همه سنگ این قوم را بسینه بزنم و غمشان را بخورم.

گفتم قیدش را بزن. حالا که نان و آبت رو براه است دیگر حرف حسابت چیست. هیچ داعی ندارد اینهمه غم و غصه بخود راه بدهی و مانند لوله سماور اینقدر آه‌های شرربار از سینه بکشی.

آهی کشید و گفت خیلی از مرحله دوری. وقتی در خانه‌ای منزل داری و آن خانه آتش گرفت اطاق تو هر قدر هم در امان باشد آسودگی بر تو نیز حرام میگردد و محال است با دیگران همدردی نکنی.

چون سخن روح الله بدینجا رسید نگاه خود را بهمان جوان روستائی برهنه‌ای که در آغاز همین کتاب ذکرش گذشت و در پای درختی نشسته بشپش جستن مشغول بود دوخت و بالاجن حزن آمیزی که اندوه درونی را می‌رسانید بخواندن این ابیات پرداخت:

«مروت نبینم رهائی ز بند	بتمنها و یاران من در کمند»
«منقص بود عیش آن تندرست	که باشد پهلوی بیمار سست»
«که مردار چه بر ساحلست ایر رفیق	نیاساید و دوستانش غریق»

«چو بینم که درویش مسکین نخورد
 یکام اندرم لقمه زهر است و درد»
 «بجز سنگدل نا کند معده تنگ
 چو بیند کسان بر شکم بسته سنگ»
 «توانگر خود آن لقمه چون میخورد
 چو بیند که درویش خون میخورد»
 «سبکدل چو یاران بمنزل رسند
 نخسید که و اما ندگان در پسند»
 «من از بینوائی نیم روی زرد
 غم بینوایان رخم زرد کرد»
 آنگاه باز از نو مرا مخاطب ساخته گفت:

درست است که من خرم از پل گذشته و سرم بسامانی رسیده است
 و ازمرحلهٔ بیم و امید گذشته‌ام ولی غصهٔ این مردم بی‌شعور و بی‌صاحبی را
 میخورم که درمیان آنها گیر افتاده‌ام و باید با آنها زندگی کنم و هیچ
 نمی‌فهمم چه می‌گویند و چه می‌جویند و حرف حسابشان چیست و چرا زنده‌اند.
 در این محیط حیرت‌انگیز با مردمی سروکار پیدا کرده‌ام که حتی بروغن
 امامزاده هم بندند و از شمال تا جنوب و از مغرب تا بمشرق هر کلاهی
 برای برداشتن و هر جیبی برای بریدن و هر پولی برای خوردن است.
 در تمام دستگاههای این مملکت خواه ملی باشد و خواه دولتی هیچ
 چرخ و ماشین بکار نمی‌افتد مگر آنکه روغن رشوه بآن برسد. در بالای
 هر در و هر دروازه‌ای بخط جلی نوشته اند «بی‌مایه فطیر است» و کارت
 پیش هر کس گیر بکند تا باو مراجعه کردی فوراً دوانگشت شست و
 سبابه‌اش را بهم می‌مالد و می‌رساند که یعنی کشک. باسم «سبیل چرب
 کردن» و «چرخ کریم را نعل کردن» کلیدی دارند که بهر قفلی میخورد
 و هر دری را میگشاید و هر مشکلی را حل میکند. مظلوم‌ترین مردم
 کسی است که دستش از این کلید مشکل‌گشا کوتاه باشد. هر چه بیشتر
 با این مردم می‌جوشم و بیشتر با آنها نشست و برخاست میکنم اخلاقشان
 کمتر بدستم می‌آید و از کار و بارشان کمتر سر در می‌آورم. حرفهایشان

همه سست است و سربطاقی و ادعاهایشان جمله بی اساس است و پا در هوا. مردم دنیا اگر دروغی بگویند برای مقصود و منفعتی است ولی اینها محض رضای پروردگار دروغ میگویند. مردمان لایابالی بی بند و باری هستند که از بس گهی پشت برزین و گهی زین پشت داشته اند لاقید بار آمده اند و بیسیاری از قیود که در عرف مردم دنیا بشرایط آدمیت و انسانیت معروف است پابست نیستند چنانکه اگر مثلاً نمک کسی را بخورند فرضاً هم که نمکدان را نشکنند لااقل باسم «کش رفتن» بیجیب که خواهند زد. هیچ کار دنیا را بجد نمیگیرند مگر در سه مورد یکی مورد شکم و یکی مورد کیسه و یکی مورد تنبان که وقتی پای این سه چیز بمیان آمد یوسف را بکلافی و خدا را بحر مائی می فروشتند و یکباره کورو کر شده بدوست و دشمن و آشنا و بیگانه ابقا نمیکنند. چطور میخواهی دلم برای این مردم کچلاک باز و دوز و کلمکی مزاج نسوزد که برای حل و فصل معضلات امور و مشکلات دنیا از جزئی و کلی تنها بسطه طریقه معتقدند اول طریقه «سره هم بندی» و دوم سیاست عالیة «ماست مالی» و سوم روش مرضیه «ساخت و پاخت» که هر سه از مبتکرات فکر بدیع و از کشفیات، قریحه سرشار خودشان است و در این میدان الحق گوی سبقت را از جهان و جهانیان ربوده اند. فورمول دیگری هم دارند که کلید مشکل گشای جمیع مشکلات و غوامض امور آنها میباشد و عبارت است از فورمول مطاع و مجرب «خودش درست میشود» که مانند معجون افلاطونی دواي هر درد و راه حل کلیة معضلات میباشد اساساً تاکاری حسب الامر نباشد دست و دلشان بآن کار نمیرود و تازه هم اغلب کار هارا چنانکه گفتم اگر از طریق سربطاق کو بیدن فیصله ندهند باماست مالی بر گذار میکنند و در این رویه چندان دست دارند که اگر آب دریا

همه ماست شود کفاف احتیاج آنها را نخواهد داد. طرفه دستگاهی هم دارند انبار مانند باسم «بوته احمال» که آنها را از مخترعات فکر بکر خودشان است و در عالم نظیر و عدیل ندارد و با آنکه قمر نه است هر روز و هر ساعت هر کاری را که جلو آمده در آن انداخته اند هنوز پر نشده و باز تا کمر خالی است و برای نسلهائی چند از نسلهائی آینده جای خالی دارد.

روح الله از بس وراجی کرده بود دهانش کف کرده و صدایش داشت می گرفت. گفتم داداش جان يك دقیقه هم نفس بکشی. آدم خوب نیست اینهمه گناه مردم را بشوید و اینقدر از برادران دینی و وطنی خود غیبت و بد گوئی بکند.

گفت بد گوئی یعنی چه حقیقت گوئی میکنم. من از زبان لاتینی متأسفانه تنها همین يك کلام در خاطر مانده است که «*dura lex, sed lex*» گفتم رفیق، من جز زبان آدم یعنی فارسی علیه السلام خودمان و اندکی فرانسه زبان دیگری سرم نمیشود. خواهشمندم این فضل فروشی ها را برخ ما مکش و محض رضای خدا با من همان فارسی راسته حسینی حرف بزن.

گفت معنای این کلام این میشود که قانون هر چند سخت است چاره ای نیست قانون است و در واقع همان «الحق مر» خودمان است، اگر ما بخواهیم مانند كيك سرمان را زیر برف بکنیم و هر چه راهیبیم تعریف و تمجید بکنیم که این قافله تابحشر لنگ خواهد ماند. مگر در «بوستان» شیخ سعدی نخوانده ای که:

«بمزد من آنکس نکو خواه تست که گوید فلان خار در راه تست»
«هر آنکس که عیبش نگویند پیش هنر داند از جاهلی عیب خویش»

«مگو شهد شیرین شکر فایق است کسی ر که سقمونیا لایق است»
 «چه خوش گفت يك روز دارو فروش شفا بایدت داروی تلخ نوش»
 مسلم است که اگر آدم بیمار ملتفت مرض خود نگردد الی الابد روی
 علاج و عافیت نخواهد دید. انسان وقتی در صدد اصلاح و تهذیب
 خویش بر میآید که متوجه معایب و نواقص خود شده باشد. چه خوب
 فرموده مولوی :

«هر که نقص خویش را دید و شناخت» «اندر استکمال خود دواسبه تاخت»
 در اینجا از نگاهی که روح الله بمن انداخت استنباط کردم که
 میترسد از زور کسالت خوابم برده باشد و راستش این است که خوابم
 هم گرفته بود ولی نخواستم دلش را بشکنم. گفتم حالا که دو بدست
 افتاده موقع را مغتنم بشمار و هرچه در چننه داری بریز بیرون که دیگر
 چنین فرصتی نخواهی یافت.

گفت خودت این مردم را ازمن بهتر میشناسی. مقصود صحبت و
 اختلاط است والا آنجا که عیان است چه حاجت بیان است. مگر
 خودت تا بحال ملتفت این نکته عجیب نشده ای که مردم این مملکت
 عموماً گشاد باز و شکم بآب زن هستند و این دوشاهی پول سیاهی را هم
 که با اینهمه خون جگر پیدا میکنند اغلب بی محابا بدم گاو میزنند و
 بهمین جهت چه بسا امروز صاحب دوران و اعتبار و فردا گدای کوچه
 نشین و سائل بکف میشوند. از صفات بارزه آنها که لابد باز خودت بهتر
 از من میدانی یکی هم این است که در غیاب سایه همدیگر را بتیر
 میزنند و غیبت را بادبیزن دل خوانده از بد گوئی در حق یاران و تو کوک
 دیگران رفتن چه لذتها که نمیرند ولی بمحض اینکه چشمشان بهم میافتد
 مانند گربه ماده ای که طفل نوزاد گمشده خود را باز یافته باشد

در آغوش یکدیگر میافتند و بقدری همدیگر را میبوسند و میبویند و میلیسند و باندازه‌ای قربان و صدقه هم میروند که دل انسان بهم میخورد سعدی خوب در حقشان فرموده « پست عیب گیرند و پیمشت بیش میبرند ».

اساساً سعدی خیلی رند بوده و این مردم را خوب میشناخته است مگر نگفته « ابریق رفیق بر میدارند که بطهارت میروم و بغارت میبرند » و باز فرموده: « در برابر چو گوسفند سلیم در قفا هم چو گرگ مردم خوار »

« هنرها بر کف دست و عیبه‌ها زیر بغل »

اگر نمیترسیدم که نوکم را قیچی کنی شعری را که بتازگی مناسب حال این ملک و این مردم در جنگ کهنه‌ای دیده‌ام و از بر کرده‌ام برایت میخواندم ولی چون میدانم که باشعر میانه‌ای نداری اصراری ندارم. گفتم داداش جان این غم هم در عاشقی بالای غمهای دگر. آب که از سر گذشت چه یکنی چه صدنی. ما در عالم رفاقت حاضریم پیه شعر شنیدن را هم بتن خود بمالیم. حالا که دو ساعت است ما را گیج کرده‌ای این شعرت را هم بخوان که مشغول ذمّه‌ات نباشم ولی اگر اتفاقاً درین خواندن خوابم برد از حالامعذرت میخواهم.

گفت ایوالله مرشد قصیده دورو درازی است از عمق بخارائی که هر چند هشتصد سال و اندی پیش گفته ولی مثل این است که همین امروز در وصف ما گفته باشند. افسوس که مقداری از ابیاتش از یادم رفته است. گفتم زیاد لغتش نده آنچه را که در خاطرداری بخوان ولی زود باش که از زور گرسنگی و تشنگی تا در وجودم نمانده است.

گلورا بکمک یکد رشته خرده سرفه صاف کرد و مشغول خواندن این ابیات گردید که از شما چه پنهان خودم هم در مدرسه چند سال پیش یاد گرفته بودم ولی بروی بزرگواری خود نیاوردم و از سر تا پا همه گوش

شدم و چنان وانمود کردم که اولین دفعه است که بگوشم میرسد ولدت
وافر میبرم. ابیاتی که خواند از اینقرار بود:

«یکی وادئی چون یکی کنج دوزخ	در آن گنده مشتی خسیس و محقر»
«گروهی چو بیک مشت عفریت عریان	بکنجی چو گور یهودان خیر»
«سلب سایه و سنك فرش و غذا غم	هنر فتنه و فخر شور و شرف شر»
«چونسناس نا کس چو نخجیر چیره	چو یا جوج بی حد چو ما جوج بی مر»
«همه غافل از حکم دین و شریعت	همه بی خیر از خدا و پیمبر»
«چو دیوان بندی همه پیر و برنا	چو غولان دشتی همه ماده و نر»
«بیک پاره نان شو کند دیده زن	بیک استخوان زن خورد خون شوهر»
«همه دیو چهران و دیوانه طبعان	همه سک پرستان و گوساله پرور»
«بهر زیر سنکی گروهی برهنه	خریده بیکدیگر اندر سراسر»
«بیک روزه نان جمله درویش لیکن	بسنگ و سک و بوق و بچه توانگر»

وقتی روح الله بدینجا رسید رودر بایستی را کنار گذاشتم و گفتم
رفیق این قصیده ظاهراً از شب یلدا و حوصله من و طمع آخوندها درازتر
است چطور است بقیه اش را بوقت موسع دیگری بگذاری چون میترسم اختیار
از دستم بیرون برود و نسبت بجناب عمیق بنای نق نق را گذاشته خدای
نخواستہ بمقام محترم ایشان توهینی وارد آورم. معلوم میشود مثل خودت دل
پری داشته است اما تو خودت هم ازیر گوئی و و انگاری بدت نمی آید. چیزی
که هست «عیب می جمله بگفتی هنرش نیز بگو» آخر این ایرانی هائی که
تو اینهمه مذمتشانرا میکنی بتصدیق دوست و دشمن صفات ممتاز و خصائل
و فضائل حمیده و مکارم اخلاقی پسندیده ای هم دارند که تاحدی روی
جنبه های نکوهیده آنها را می پوشاند. چرا در آن باب کلمه ای بر زبان
نمی آوری. مگر خدای نخواسته مغرضی. آیا میتوانی انکار کنی که ما
ایرانیها عموماً باهوش و با فطانت و سریع الانتقال و با استعداد و قابلیت هستیم
و بمهمان نوازی و ادب و خوش مشربی و خون گرمی معروف میباشیم و شعر
دوست و با سلیقه خلق شده ایم و قناعت و توکل و گذشت و سعه صدر و بلندی

نظر ما را همه میستایند و خوش سلو کی و مماشات و مدارا و عدم تعصب ما را در معامله با مردمی که هم زبان و هم نژاد و هم کیش ما نیستند حتی بیگانگان معترفند و اهل مغرب و مشرق هر دو تصدیق دارند که ایرانی هر چه و هر که میخواهد باشد طبعاً و ذاتاً متمدن است.

روح الله با سر و دست بنای تصدیق را گذاشته گفت من هم حرفی ندارم ولی افسوس میخورم که فساد اخلاق اغلب این صفات و خصایل را خنثی ساخته و تحت الشعاع گذاشته است و تمام این چیزهائی که شمردی حکم سخنان بلند و حکمت آمیزی را پیدا کرده که با خط طلا بر پوست خر دباغی نشده ای نوشته باشند.

با حالی بر آشفته که آثار و علایم مغالطه و سفسطه در آن هویدا بود فریاد بر آوردم که این حرفها چیست و من هم بهمان شیوه هموطنان بنای رجز خوانی را نهاده گفتم نیاکان ما بر دنیا سلطنت میکردند، اسم سیروس و داریوش دنیا را پر کرده است. مادر دهر دیگر مانند اردشیر بابکان و نادر شاه افشار و شاه عباس صفوی را نخواهد زائید. اسم فردوسی و خیام ورد زبان هر کودک اروپائی میباشد. کیست که بعظمت خواجه نصیر الدین طوسی و ابن مقفع و ابن سینا و صدها هزارها بزرگان دیگر ماضیات ندهد، مگر نه خود فرنگیها هم تازه بهلوم مقام کریای رازی و غزالی برخورده اند... دیدم صفحه گذاشته و ول کن معامله نیستم. مهلت نداد که این رجز خوانیهای هزاره یک پول را که هر فردی از افراد ملت ما از حفظ شده و وارد زبان کوچک و بزرگ است بیایان برسانم و کلامم را قیچی کرده گفت داداش جان بیهوده سخن باین درازی. داشتیم داشتیم و بودیم بودیم بهیچ دردی نمیخورد. اگر مردی از داریم داریم و هستیم هستیم سخن بران و الا پنبه لحتاف کهنه و مندرس آباء و اجدادی را این همه باد دادن و طومار منکر رات

را مکرر کردن شرط فرزاندگی نیست و بینهایت بی مزه و خنک است. وانگهی مقصود من هم بیشتر اهالی همین طهران و خصوصاً آن جماعتی هستند که عزیز بیجهت شده بدون هیچگونه مجوز شرعی و عرفی و اخلاقی مقدرات این مملکت و این مردم را بدست گرفته اند و قریب است که با اصطلاح جدید نظامیها در جامیزند و نه تنها منشأ هیچ خیری نیستند بلکه از بس از راه نادانی یکی توسر خود و یکی توسر دراز گوشی که با سم ملت زیر پا دارند زده اند یکسر گمچ شده اند و هیچ نمیدانند چه میخواهند و چه میگویند و چه راهی رامیپیمایند...

گفتم داداش جان زیاد حرص نخور شیرت خشک میشود. مگر نمیدانی که: «باب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد گلیم بخت کی را که بافتند سیاه» آهی از دل بر آورده گفت بد بختی هم همینجاست که امید اصلاحی هم در میان نیست و دست طبیعت یا گیتی یا خدا (اسمش را هر چه میخواهی بگذار) باما بد قلمی میکند و مثل این است که باما پدر کشتگی دارد. بیچاره ها روز و شب و شب روز و هر ساعت و هر دقیقه غم و غصه یکشاهی و صد دینار موهیشان را سفید میکند و جانشان را بلبشان میرساند. تا خود را شناخته اند همیشه بنمی زنند و بدمی خاموش بوده اند و در تابستان پول یخ و در زمستان قیمت خا که وزغال نداشته اند و مدام هشتشان در گروته بوده و همواره زبان حالشان از این قرار بوده است که :

«از سنبله بفکر زغالیم تا بحوت در فکر آب یخ زحمل تا بسنبله»
«مارا فلک ز غصه فرزند ورنج زن باری بدل نهاده چو زنهای حامله»

آخرش هم پس از یک عمر بیچارگی و محرومی که تمامش بگر به رقصانی و کچاک بازی و حرام و حلال کردن گذشته همانطور که گرسنه و عربان دنیا آمده اند باز هم همانطور عربان و گرسنه بخاک خواهند رفت (اگر وسیله کفن و دفن داشته باشند). حالابا اینوصف تصدیق مینمائی که دل

انسان اگر از سنگ گهم باشد حال است به حال چنین مردمی نیسوزد.
گفتم برادر حوصله ام سر آمد «بیهوده سخن بدین درازی» تا بوده
چنین بوده «گتر تو نمی پسندی تغییر ده قضارا».

گفت پس از اینقرار همانطور که گفتم قضا و قدر هم بامردم این آب
و خاک دشمنی جدو آبائی دارد.

انگشت بر دهان نهاده گفتم رفیق خامش که «هزار نکته باریکتر
زمو اینجاست».

گفت یا فیلسوفی زیر دلت میزند و یا میخواهی سر بسر من بگذاری.
در هر حال من هر وقت بیاد آن عالم پاکی که داشتیم میافتم خود را بال
و پر شکسته در کنج این قفس می بینم آه از نهادم بر میآید ولی خاطرت جمع
باشد که تا انتقام خود را از این نسناسهای نمک ناشناس که مرا باین روز
سیاه انداخته اند نگیرم آرامی نخواهم داشت.

گفتم برادر بگذار روزگار خودش انتقام تو و هزارها چون ترا
خواهد گرفت. مگر نمیدانی که «بادرد کشان هر که در افتاد بر افتاد»
مگر شنیده‌ای که میگویند کبریت آخر خودش را هم میسوزاند. این
مردم مستحق شفقت و ترحمند نه قصاص و انتقام. انسان باید «بادوستان
مروت بادشمنان مدارا» داشته باشد....

گفت برادر این دیگر چه نغمه تازه ایست برای ما ساز کرده‌ای.
شعر پیچم کرده‌ای. دو ساعت پیش میخواستی خونم را در شیشه کنی که چه
خبر است در ضمن کلام دو تا شعر آوردم. حالا خودت از زور شعر خواندن
کلافه‌ام کرده‌ای. مگر خیال مشاعره داری. مگر قسم خورده‌ای که بهر
کلمه‌ای که از دهنم خارج میشود یک شعر مناسب بقالب بزنی. مگر
ماشین شعر با فیت کوه هر زمیرود. خودت را مسخره کرده‌ای یا میخواهی
مرادست بیندازی. عطسه میکنم يك شعر میخوانی ' سرفه میکنم شعر

دیگری تحویل میدهم. این دیگر چه قصه است.

گفتم «این قصه اگر گویم یا خجنگ و ریاب اولی».

گفت تورا پیرو پیغمبر قسم میدهم دست از سر کچل ما بردار. اگر میخواهی سر بسر من بگذاری بگو. اگر هم از صحبت خسته و کسل شده‌ای این تشریفات لازم نیست. تو بخیر و ما بسلامت.

گفتم برادر سخت در اشتباه هستی. در عرض همین دو ساعت بیش از آنچه تصور نمائی بتوانی نزدیک شده‌ام. دنیا هزار رنگ دارد و انسان هزار رنگ میپذیرد. شرح حال و ماجرای خود را برای موقع دیگری میگذارم ولی از همین حالا استدعا دارم که در بغل حجره خودت يك حجره هم برای ارادت شعارت دارك نما و کوشش کن شاید بتوانی دست ما را هم دریکی از همین ادارات بند کنی چون از توجه پنهان راه آب منزل ما هم ظاهر اُخراب شده است و الان که مرا اینجا میبینی از بوی گند آب جوض فرار کرده‌ام. گفت برادر قدمت بالای چشم. از این چه بهتر. قول میدهم که کار ترا درست کنم. متولی این امامزاده رفیق جان جانی من است و رویم را بر زمین نخواهد انداخت.

گفتم «بدین مرده گر جان فشانم رواست». ای کاش بمبارك باد این سیاحت گوشه دنجی پیدا میکردیم و دمی بخمره فرو میبردیم. گفت تو که معلوم میشود هنوز هم دست از فسق و فجور برنداشته‌ای و باز صحبت از باده و سادهمیکنی.

گفتم «من نه آن رندم که ترك شاهد و ساغر کنم». من خیلی دور دنیا گشته‌ام و از این افلاطون خم نشین بهتر حلال مشکلاتی پیدا نکرده‌ام. گفت برادر اینجا محل فسق و فجور نیست ولی زیر ناز بالش رختخواهيك چتول از آن عرقهای دو آتشه ارومیه مدتی است مخفی کرده‌ام. همیشه دیگر دیر وقت است و مادر هم پیغام داده که کسالت

دارد و چشم براه من است ولی فردا طرفهای عصر همینکه تک گرما شکست
 همین جا چشم براهت هستم عرق را از لای ناز بالش در خواهم آورد و بنادر
 روی قلبمان جا میدهم و خوش خوش میرویم بطرف عشرت آباد. در آنجا
 باغچه دنجی میشناسم مثل یک دسته گل. با باغبانش آشنا هستم. همانجا خوش
 میکنیم و بساط عیش و عشرت را پهن میکنیم و باغبانان میسپاریم برایمان
 شام مختصری هم دستوپا نماید و دو نفری سبیل بسبیل نشسته بطاق ابروی
 دلدارته عرق را بالا میآوریم و حسابی دق دلی خالی میکنیم. . . گفتم
 به به بزن قدش از این بهتر چه میشود. قربان آن دهنت «غزل گفتمی و در سفتی
 بیا و خوش بخوان جانا» «گر بهشت است همین است و گرنه خود نیست»
 «دویار زیر کوازه باده کهن دومی» «فراغتی و کتابی و گوشه چمنی.
 من محض خاطر تو حاضرم حتی از کتاب هم صرف نظر بکنم و دو من
 باده کهن را نیز بهمان یک چتول تو مصالحه نمایم.
 روح الله گفت برادر حالا که بنای شعر خواندن است من چرا ساکت بمانم
 «من این مقام بدنی و آخرت ندهم اگر چه در پی ام افتند خلق انجمنی»
 پس وعده بفردا.

گفتم وعده بفردا. یقین بدان که از این پس دست از دامن
 بر نخواهم داشت و معتکف آستان این امامزاده گردیده تا آخر عمر مجاور
 این حضرت و انیس و جلس شب و روز تو خواهم بود.
 آنگاه سروروی یکدیگر را بوسیدیم و روح الله از یک در امامزاده
 بیرون رفت و من از در دیگر ولی نشانی بهمان نشانی که الان که شش سال
 تمام از آن تاریخ میگذرد دیگر صورت هم دیگر را ندیده ایم و اصلاً نمیدانم
 مرده است یا زنده. اگر زنده است»

«هر کجا هست خدایا بسلامت دارش»

(پایان)